

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ

²Ακαδημαϊκῶ

¹Ομοτίμου καθηγητοῦ τῆς Παιδαγωγικῆς

Η ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΟΣ ΚΑΙ Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΜΗΤΡΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΣΠΟΥΔΗΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

Ἡ γλῶσσα δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς φυσικὴν ἀνάγκην τοῦ ὄργανισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ἡ ἀναπνευστικὴ λειτουργία, ἡ λειτουργία τῶν κινήσεων κ.τ.λ. Καὶ τὰ ὄργανα δέ, τῶν ὁποίων αὕτη ποιεῖται χρῆσιν, δὲν εἶναι ἀποκλειστικῶς γλωσσικά, π.χ. ὁ θώραξ μετὰ τῶν κινήσεων αὐτοῦ, ὁ λάρυγξ, τὰ χεῖλη, ἡ γλῶσσα κ.τ.λ., ἀλλ' ἐξυπηρετοῦσι κυρίως ἄλλας ἀνάγκας τοῦ ὄργανισμοῦ. Ἰδίᾳ εἶναι ἀρχικῶς ὄργανα τῆς ἀναπνευστικῆς λειτουργίας καὶ τῆς λειτουργίας πρὸς λῆψιν καὶ ἐπεξεργασίαν τῆς τροφῆς. Προσέτι δύναται ὠρισμένη ἀτέλεια τοῦ σωματικοῦ ὄργανισμοῦ καὶ ἰδίᾳ ἀτέλεια τῆς ἀκοῆς νὰ κωλύσῃ ἐξ ὀλοκλήρου τὴν ἐξέλιξιν τῆς γλώσσης, ἐνῶ ἀντιθέτως ἀδράνεια ἢ βλάβη ὀργάνων, θεωρουμένων ἀπαραιτήτων διὰ τὴν ἐναρθρον γλῶσσαν, δὲν ἐμποδίζουσι πολλάκις τὴν ἀσκήσιν αὐτῆς. Τέλος δὲ ὁ λόγος δὲν εἶναι τὸ ἀποκλειστικὸν μέσον ἐκφράσεως τῶν ἰδεῶν, ἀλλὰ χρησιμοποιοῦνται πρὸς τοῦτο καὶ ἄλλα μέσα, ἄλλα εἶδη γλώσσης¹. Παρὰ ταῦτα ὅμως ἡ γλῶσσα δικαίως τάσσεται μεταξὺ τῶν σπουδαιωτάτων ψυχικῶν λειτουργιῶν, ὡς ἐξυπηρετοῦσα πολλαπλῶς τὸν ἄνθρωπον καὶ προάγουσα τὸν βίον αὐτοῦ.

Ἐν πρώτοις παρατηροῦμεν, ὅτι θεμελιώδης προϋπόθεσις πρὸς πρόσηκτον τῆς γλώσσης εἶναι ἡ ὑπαρξις ἀκοῆς. Ὁ κωφὸς παῖς καθίσταται καὶ κωφάλαλος. Λέγοντες δὲ γλῶσσαν, νοοῦμεν τὴν δι' ἰδιαιτέρων τινῶν κινήσεων τοῦ σώματος, καὶ δὴ τὴν δι' ἐνάρθρων φωνῶν ἐκδήλωσιν καταστάσεων τοῦ ψυχικοῦ βίου. Εἰδικώτερον δ' ἀνήκει ἡ γλῶσσα εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἐκφραστικῶν κινήσεων καί, ὅπως τὸ ἐρυθριᾶν, γελᾶν, κλαίειν κ.τ.λ., ἐξωτερικεῖται

1. Γλῶσσα ἐν εὐρύτερᾳ ἐννοίᾳ δύναται νὰ κληθῆ καὶ ἡ δι' ἄλλων κινήσεων τοῦ σώματος, πλὴν τῶν ἐνάρθρων φωνῶν, ἐκδήλωσις ψυχικῶν καταστάσεων, κατεχουσῶν τὸν ἄνθρωπον.

καὶ αὕτη ψυχικὰς καταστάσεις, φαινόμενα ἑσωτερικά, τ.ἔ. αἰσθήματα, ἰδέας, συναισθήματα, βουλήματα.

Ἐπολαμβάνεται δὲ ἡ ἔρευνα τῆς γενέσεως καὶ ἐξελίξεως τοῦ φαινομένου τούτου παρὰ τῷ παιδί δικαίως ὡς ἔχουσα ὑψίστην ψυχολογικὴν καὶ παιδαγωγικὴν σημασίαν. Ἐν πρώτοις αὕτη παρέχει ἀσφαλὲς κριτήριον πρὸς γνώσιν τῆς ὅλης τοῦ παιδός ψυχικῆς ἐξελίξεως. Ἡ γλώσσα, διὰ τῆς ὁποίας κυρίως καθίσταται ὁ ἄνθρωπος τοσοῦτον ὑπέρτερος τοῦ ζῴου, εἶναι μέσον σκοπιμώτατον πρὸς γνώσιν τῆς παιδικῆς ψυχῆς. Ἐκ τῆς γλώσσης τοῦ παιδός εἶναι δυνατὸν νὰ μορφώσῃ τις ἰδέαν περὶ πολλῶν αὐτοῦ ψυχικῶν δεξιοτήτων. Ἰδίᾳ δὲ παρέχει αὕτη κριτήριον ἀσφαλὲς περὶ τῆς διανοητικῆς αὐτοῦ καταστάσεως. Τοῦτο κατανοοῦμεν, ἀναλογιζόμενοι τὴν στενὴν σχέσιν, ἣτις ὑφίσταται μεταξὺ γλώσσης καὶ νοήσεως. Ὑπάρχει παραλληλία μεταξὺ τῶν διανοημάτων τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὅποιον τὰυτα ἐκδηλοῦνται ὑπ' αὐτοῦ γλωσσικῶς. Ἡ φύσις τοῦ λέγειν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν φύσιν τοῦ διανοεῖσθαι καὶ ὁ μὴ ὀρθῶς ἐκφραζόμενος δὲν δύναται νὰ διανοηθῇ ὀρθῶς.

Τὴν σχέσιν ταύτην κυροῦσι καὶ τὰ ἐπόμενα δεδομένα τῆς ἐμπειρίας : Ἐν πρώτοις ἡ παρατήρησις τῆς ἐξελισσομένης παιδικῆς γλώσσης καὶ τῆς ἐξελισσομένης διανοήσεως καταδεικνύει, ὅτι ἡ γλώσσα εἶναι τὸ ἰσχυρότατον κίνητρον τῆς πνευματικῆς ἐξελίξεως. Ὅσω μᾶλλον προβαίνει ἡ γλωσσικὴ ἀνάπτυξις τοῦ παιδός, τοσοῦτ' περισσότερον ἐνισχύεται παρ' αὐτῷ τὸ νοεῖν καὶ ἀναπτύσσεται ἡ ἱκανότης πρὸς μόρφωσιν ἑνωϊῶν, κρίσεων, συλλογισμῶν¹. Τὴν στενὴν σχέσιν μεταξὺ γλώσσης καὶ νοήσεως δεικνύει περαιτέρω ἡ παραβολὴ τῆς γλώσσης τῶν ἀπαιδευτῶν λαῶν πρὸς τὴν τῶν προηγμένων. Οὗτω τῶν ἀρχαίων λαῶν αἱ γλώσσαι εἶναι ἀπλούσταται καὶ πενιχρόταται, ἀνάλογοι πρὸς τὴν ἀτελεστάτην διάνοησιν αὐτῶν. Ὅσον δὲ προάγονται διανοητικῶς οἱ ἄνθρωποι, τοσοῦτον καὶ ἡ γλώσσα αὐτῶν πλουτίζεται καὶ καθίσταται τελειότερα.

Καὶ παρὰ τοῖς προηγμένοις δὲ λαοῖς παρατηροῦνται διαφοραὶ περὶ τὴν γλῶσσαν, ἀνάλογοι πρὸς τὸ ἐπίπεδον τῆς μορφώσεως αὐτῶν καὶ τὰς διαφορὰς ἐν τῷ τρόπῳ, κατὰ τὸν ὅποιον οὗτοι διανοοῦνται. Ἐτερον τεκμήριον τῆς στενοτάτης σχέσεως μεταξὺ γλώσσης καὶ διανοήσεως εἶναι τοῦτο : Πρόσωπα ἐν τῷ αὐτῷ περιέχοντι αὐξηθέντα, ἅτινα ὁμοῦς διαφόρως διανοοῦνται, ἐκφράζονται καὶ διαφόρως. Ὅθεν ὁ Δ η μ ό κ ρ ι τ ο ς ἀποκαλεῖ τὴν γλῶσσαν «ψυχῆς ἄγγελον». Καὶ ὁ Leibnitz ὀνομάζει αὐτὴν «ψυχῆς κάτοπτρον».

Εἶναι δ' ἡ γλῶσσά οὐ μόνον ὄργανον πιστότατον τοῦ διανοουμένου ἀνθρώπου καὶ κριτήριον ἀσφαλέςτατον τῆς ψυχικῆς αὐτοῦ καταστάσεως, ἀλλὰ

1. Ἐνεκα τῆς τοιαύτης παραλληλίας μεταξὺ τῆς ἐξελίξεως τῆς γλώσσης καὶ τῆς ψυχικῆς ἐξελίξεως ἡ παρακολούθησις τῆς πρώτης θεωρεῖται ἀσφαλέςτατον μέσον πρὸς γνώσιν τῆς δευτέρας.

καὶ μέσον σκοπιμώτατον πρὸς προαγωγὴν τοῦ ὄλου ψυχικοῦ βίου αὐτοῦ. Διὰ τῶν λέξεων στερεοποιοῦνται τὰ στοιχεῖα τῆς συνειδήσεως, τὰ ἄλλως ρευστὰ καὶ ἀσταθῆ, καθορίζονται, προσλαμβάνουσι μορφήν, διαφυλάττονται, συνάπτονται πρὸς ἄλληλα καὶ δύνανται νὰ μεταδίδωνται ἀπὸ ἀτόμου εἰς ἄτομον καὶ χρησιμοποιῶνται κατὰ τὰς ἐκάστοτε ἀναφαινομένας ἀνάγκας. Περαιτέρω ἡ γλῶσσα διαφυλάττει τὴν πνευματικὴν ἐργασίαν παρῳχημένων γενεῶν, ἐπιτρέπει νὰ ἐνστερνισθῶμεν τὰς θρησκευτικὰς, ἠθικὰς, ἐπιστημονικὰς καὶ ποικίλας ἄλλας ιδέας τῆς οἰκογενείας, τῆς κοινωνίας, τῆς ἀνθρωπότητος καὶ καθιστᾷ δυνατὴν τὴν συνέχισιν τῆς πολιτιστικῆς ἐργασίας. Τέλος δὲ διὰ τῆς γλώσσης κατορθοῦμεν δεχόμενοι τὰς ξένας ιδέας νὰ πλουτίζωμεν τὴν διάνοιαν ἡμῶν καὶ ἐξελίσσωμεν τὰς ψυχικὰς ἡμῶν δεξιότητας.

Κατ' ἐξοχὴν δὲ συντελεῖ ἡ γλῶσσα πρὸς προαγωγὴν τῆς νοήσεως τοῦ ἀτόμου. Ὅσοφ μᾶλλον ἀφηρημένη εἶναι ἡ νόησις ἡμῶν, τοσοῦτοφ μᾶλλον εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ χρησιμοποιῶμεν τὰ γλωσσικὰ σύμβολα. Διὰ τῶν λέξεων, αἵτινες εἶναι δεσμοί, ἐνοῦντες πάντα τὰ γνωρίσματα ὄλου τινός, καὶ αὐτοῦ τοῦ τὰ μάλιστα περιπλόκου καὶ συνθέτου, ἀποβαίνει δυνατὴ ἡ κυρίως νόησις, ἡ διὰ γενικῶν καὶ ἀφηρημένων ἐννοιῶν. Ἡ ταχύτης καὶ εὐκινησία τῆς ἀφηρημένης νοήσεως κατορθοῦται κυρίως, διότι δὲν ἀναγκάζεται τὸ ἄτομον νὰ ἀναπλάττῃ ἅπαν τὸ περιεχόμενον ἐκάστης ἐννοίας. Παρατείνεται τῆς χρήσεως τῶν δυσκινήτων ἕνεκα τοῦ περιοχόμενου αὐτῶν πραγματικῶν παραστάσεων καὶ ἀρκεῖται εἰς τὰ γλωσσικὰ σύμβολα, τὰς λέξεις. Καθόλου εἰπεῖν, ἡ γλῶσσα εἶναι τὸ ὄργανον τῆς ἀφηρημένης νοήσεως. Αὕτη προάγει τὴν νόησιν μέχρι τοῦ ὑψίστου σημείου τῆς τελείας ἀναλύσεως τῶν ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ δεδομένων εἰς τὰ ἔσχατα αὐτῶν στοιχεῖα. Ἄνευ δ' αὐτῆς θὰ ἀπέβαιεν ἀδύνατος ἡ τῶν ιδεῶν ἐκδήλωσις, διατήρησις καὶ ἐξέλιξις καὶ ἡ πρόοδος τοῦ πολιτισμοῦ.

Διὰ τὸν ἐν ἐξελίξει δὲ εὐρισκόμενον παῖδα ἀποβαίνει ἰδιαιτέρας σημασίας ἡ ἐναρξίς τῆς ὑπ' αὐτοῦ χρήσεως τῆς γλώσσης, ὡς ἀνοίγουσα εἰς αὐτὸν νέας πηγὰς γνώσεως καὶ εὐρύνουσα τὸν πνευματικὸν ὄριζοντα αὐτοῦ. Αὕτη ἐπιτρέπει εἰς αὐτὸν νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὰ πράγματα, νὰ ὀνομάξῃ αὐτὰ καὶ νὰ διαστέλλῃ τὸ ἐν ἀπὸ τοῦ ἄλλου. Αὕτη περαιτέρω ἐπιτρέπει εἰς αὐτὸν νὰ λαμβάνῃ γνώσιν πραγμάτων ἀπομεμακρυσμένων, μὴ ἀντιληπτῶν διὰ τῶν αἰσθήσεων, καὶ νὰ ἔρχηται εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς ἀπόντα πρόσωπα καὶ παρῳχημένας ἐποχάς.

Ἐν τούτοις παρὰ τὴν πολυμερῆ σημασίαν τῆς γλώσσης διὰ τὸν ψυχικὸν βίον καὶ τὴν στενοτάτην αὐτῆς σχέσιν πρὸς πλείστα ψυχικὰ φαινόμενα καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὴν νόησιν, πρέπει νὰ προφυλαττώμεθα ἀπὸ ὑπερβολῶν, εἰς τὰς ὁποίας τινὲς ὑπέπεσαν, ζητοῦντες νὰ παραστήσωσιν οὕτω στενὸν τὸν σύνδεσμον τοῦ ψυχικοῦ βίου μετὰ τῆς γλώσσης, ὥστε ἐξαρτῶσιν ἀπ' αὐτῆς τὰς σπουδαιοτάτας ψυχικὰς λειτουργίας. Ἰδίᾳ δὲ ταυτίζουσι γλῶσσαν καὶ δια-

νόησιν, θεωροῦντες, ὅτι γλώσσα εἶναι τὸ γεγωνυῖα τῆ φωνῆ νοεῖν, νοεῖν δὲ τὸ ἐσωτερικῶς λέγειν καὶ ὅτι ἄνευ γλώσσης δὲν ὑπάρχει νόησις. Ἡ τάσις αὕτη ἀποτελεῖ ὑπερβολήν, διότι ποικίλα φαινόμενα μαρτυροῦσι περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν ἀπὸ τῆς γλώσσης. Οὕτω τὸ νήπιον πρὸ τῶν λέξεων σχηματίζει αἰσθήματα, βλέπει, ἀκούει, ἀπτεται, γεύεται, ὁσφραίνεται, πρὶν ἀρχίσῃ νὰ ὀμιλῇ. Καὶ ἡ μνήμη ἀρχεται λειτουργοῦσα παρ' αὐτῷ, εἰ καὶ ἀσθενῶς, ἐνωρίτερον τῆς ἐμφανίσεως τῆς γλώσσης. Καὶ αὐτὴν τὴν ἐναρξιν τῶν ἀνωτέρων νοητικῶν λειτουργιῶν, τοῦ συγκρίνειν καὶ διακρίνειν, τοῦ σχηματίζειν ἐννοίας, κρίσεις, συλλογισμοὺς τάττουσι πολλοὶ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ κυρίως γλωσσικοῦ σταδίου. Ἄλλὰ καὶ τὰ ζῷα αἰσθάνονται καὶ τινα ἐξ αὐτῶν ἔχουσι μνήμην, ἂν καὶ στεροῦνται τῆς γλώσσης¹.

Καὶ αὐτὴ δ' ἡ νόησις, εἰ καί, ὡς εἴπομεν, διατελεῖ εἰς στενότατον σύνδεσμον μετὰ τῆς γλώσσης, δὲν ταυτίζεται πρὸς αὐτήν, ὡς πολλοὶ ἀποδέχονται, ἀλλ' ἐξελίσσεται παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ κατὰ τρόπον ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς γλωσσικῆς ἐξελίξεως. Ἐν πρώτοις αἱ ἀρχαὶ τῆς γλώσσης βιολογικῶς εἶναι πρεσβύτεραι τῶν ἀρχῶν τῆς νοήσεως αὐτοῦ. Πλὴν δὲ τούτου ἡ πρώτη νόησις τοῦ παιδὸς ἦτις, κυρίως εἰπεῖν, ἀποτελεῖ προβαθμίδα τοῦ διανοεῖσθαι, τελεῖται οὐχὶ διὰ λέξεων, ἀλλὰ διὰ παραστάσεων πραγματικῶν, ἰδία ὀπτικῶν. Ἀρχεται δὲ λειτουργοῦσα παρὰ τῷ παιδί ἤδη κατὰ τὴν προγλωσσικὴν περιόδον αὐτοῦ. Ἡ δὲ κυρίως νόησις, ἡ διὰ γενικῶν καὶ ἀφηρημένων ἰδεῶν τελουμένη καὶ ἔχουσα ὡς ὄργανον τὴν γλώσσαν, ἀρχεται παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ λειτουργοῦσα χρόνον μακρὸν μετὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ πρόσκτησιν τῆς γλώσσης.

Εἰδικώτερον δὲ κυροῦσι τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς νοήσεως ἀπὸ τῆς γλώσσης ταῦτα τὰ φαινόμενα : Οἱ ἐκ γενετῆς κωφάλαλοι διανοοῦνται, καίτοι δὲν δύνανται νὰ ὀμιλῶσιν. Ἄλλὰ καὶ οἱ ἔχοντες καλῶς λειτουργούσας τὰς αἰσθήσεις διανοοῦνται πολλάκις ἄνευ λέξεων. Ἡ ἐμπειρία παρέχει καὶ τὰ ἐπόμενα δείγματα σχετικῆς ἀνεξαρτησίας τῆς γλώσσης ἀπὸ τῆς διανοήσεως : Πλείστοι ἄνθρωποι ἔχουσιν ἐξῆχος ἐξειλιγμένην τὴν γλωσσικὴν δεξιότητα, δυνάμενοι νὰ ὀμιλῶσι μετ' εὐφραδείας, καὶ ὅμως εἶναι μετρία ἢ ἰσχύς τῆς νοήσεως αὐτῶν. Ἀντιθέτως ἄλλοι, ἔχοντες ἰσχυρὰν διάνοιαν καὶ κριτικὴν ἱκανότητα, στεροῦνται ἀναλόγου πρὸς τὰς ἰδέας αὐτῶν γλωσσικῆς εὐχερείας.

Σημειωτέον καὶ τοῦτο : Ἡ γλώσσα εἶναι ἀνεπαρκὲς μέσον πρὸς ἀπεικόνισιν τῶν παραστάσεων, διανοημάτων, συναισθημάτων. Αὕτη ἀποτελεῖ μὲν τὴν σαφεστάτην, οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν τελείαν ἐκδήλωσιν τοῦ περιεχομένου τῆς συνειδήσεως. Οὐδὲν αἰσθημα, οὐδεμία παράστασις, ὅσον ἀπλῆ καὶ ἂν ὑπο-

1. Καὶ τὰ ζῷα ἔχουσιν ἰδίαν γλώσσαν. Καὶ ταῦτα, ὅπως ὁ ἄνθρωπος, ἐκφράζουσι διὰ σωματικῶν κινήσεων καὶ φωνῶν εὐαρέστησιν καὶ δυσαρέστησιν, πόνον, πείναν, φόβον κ.τ.λ. Ἡ γλώσσα ὅμως αὕτη εἶναι τι διάφορον τῆς ἀνθρωπίνης γλώσσης.

τεθῆ, δύναται νὰ τύχη διὰ τοῦ λόγου ἀκριβοῦς ἐκδηλώσεως. Οὕτως, ὅσον ζωηρὰ καὶ ἂν ὑποτεθῆ ἢ διὰ λέξεων περιγραφῆ τοποθεσίας τινός, οὐδὲ κατὰ προσέγγισιν αὐτῆ κατορθοῖ νὰ γεννήσῃ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀκούοντος τὴν εἰκόνα, τὴν ὁποίαν μορφοῖ οὗτος περὶ τῆς τοποθεσίας διὰ τῆς ὁράσεως. Καθ' ὅμοιον τρόπον ἀδυνατοῦμεν νὰ εἰκονίσωμεν ἀκριβῶς διὰ λέξεων τὰ πληροῦντα τὴν ψυχὴν ἡμῶν συναισθήματα. Πλὴν δὲ τούτου εἰς ἄκρον εὐμετάβλητος καὶ ἀόριστος εἶναι ἐκάστη παράστασις, καὶ αὐτὴ ἡ ἀπλουσιότης, ὡς λ.χ. ἡ τοῦ οὐρανοῦ, ἐνῶ ἡ λέξις οὐρανός μένει πάντοτε ἡ αὐτή. Τοῦτο δὲ τὸ πολυσημαντον ἐκάστης λέξεως ἀποτελεῖ ἀνεξάντλητον πηγὴν γλωσσικῶν παρανοήσεων. Ἡ ἀτέλεια αὕτη καὶ τῆς τελειότητος γλώσσης καθίσταται ἔτι μείζων, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τοὺς συνειρμούς, εἰς τοὺς ὁποίους καταφεύγομεν ἐν ἐκάστη διηγῆσει. Οὐ μόνον ἀναγινώσκομεν μεταξὺ τῶν γραμμῶν, ἀλλὰ καὶ διανοούμεθα μεταξὺ τῶν λέξεων '.

Τὰ φαινόμενα ταῦτα μαρτυροῦσι τρανότατα, ὅτι παρὰ τὴν στενὴν σχέσιν, ἣτις ὑφίσταται μεταξὺ τῆς γλώσσης ἐκάστου ἀτόμου καὶ τῆς ψυχικῆς αὐτοῦ καταστάσεως, ἐν τούτοις ἡ γλωσσικὴ καὶ ἡ ψυχικὴ ἐξέλιξις βαίνουσιν ἰδίας ὁδοῦς.

Η ΠΑΙΔΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

Ἡ ἔρευνα περὶ τῆς ἐξελιξέως τῆς παιδικῆς γλώσσης οὐ μόνον ἀποβαίνει χρήσιμος πρὸς ἀκριβεστέραν γνῶσιν τῶν παρὰ τῷ παιδί ψυχικῶν φαινομένων, ἀλλὰ καὶ συντελεῖ εἰς διαλεύκανσιν ζητημάτων ἄλλων ἐπιστημῶν. Ἐξ αὐτῶν μνημονεύεται ἡ γενικὴ ψυχολογία, ἡ ψυχολογία τῶν λαῶν καὶ ἡ γλωσσικὴ ἐπιστήμη. Ἰδίᾳ εἰς τὴν τελευταίαν ἀποβαίνει ἐπωφελὴς ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων, ὡς ἐπιχέουσα φῶς ἄπλετον ἐπὶ ποικίλων προβλημάτων τῆς γλώσσης τῶν ἐνηλίκων. Ὅπως ὁ παῖς δὲν εἶναι ἄνθρωπος ἐν σμικρῷ, ἀλλ' ὄν *suī generis*, οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα ἡ παιδικὴ δὲν ἀποτελεῖ ἀπλὴν προβαθμίδα τῆς γλώσσης τῶν ἐνηλίκων, ἀλλ' εἶναι ἰδιόρρυθμον κατασκευάσμα. Ἐν τῇ ἐξελίξει ὅμως αὐτῆς καθιστᾶ ἔκδηλα πλεῖστα συμπτώματα καὶ διατρέχει στάδια, ὅμοια πρὸς τὰ παρατηρούμενα ἐν τῇ ἐξελισσομένη γλώσσῃ τῶν ἐνηλίκων. Ἄλλαις λέξεσιν, τὴν ἐξελισσομένην γλωσσικὴν ἱκανότητα τῶν παιδῶν ὁρίζουσι νόμοι θεμελιώδεις, οἵτινες ἰσχύουσι καὶ κατὰ τὴν γλωσσικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐνηλίκων.

Ἐπομένως, ἀφοῦ ἀνομολογεῖται ὑφισταμένη τοιαύτη παραλληλία μεταξὺ τῆς ἐξελιξέως τῆς παιδικῆς γλώσσης καὶ τῆς τῶν ἐνηλίκων, εἶναι δυνατόν

1. Ἰδε Arthur Wreschner, Die Sprache des Kindes, Ζυρίχη, 1912, σ. 4-5.

πολλοὶ δυσερμηνευτοὶ ἰδιορρυθμίαι τῆς τελευταίας νὰ τύχωσι διασαφήσεως διὰ τῆς σπουδῆς τῶν ἀντιστοίχων φαινομένων ἐν τῇ παιδικῇ γλώσσῃ. Ἡ ἐν ταύτῃ δὲ σπουδὴ τῶν εἰρημένων φαινομένων εἶναι εὐχερεστέρα, καθότι ταῦτα ἐν αὐτῇ καὶ ἐναργέστερα εἶναι καὶ ἐν ταχείᾳ διαδοχικῇ σειρᾷ λαμβάνουσι χώραν. Τοιαῦτα φαινόμενα εἶναι σχηματισμοὶ λέξεων, καὶ δὴ καὶ μεταβολαὶ φθόγγων, προσθήκαι, ἀφαιρέσεις, παραγωγαί, συνθέσεις, μεταβολαὶ σημασιῶν, μεταβολαὶ πλοκῶν λόγου κ.τ.τ. Ἰδίᾳ ἢ φωνητικῇ, ὁ σπουδαιότατος οὗτος κλάδος τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης, πολλὰ ὠφελεῖται ἀπὸ τῆς ἐρεῦνης τῆς παιδικῆς γλώσσης.

Πλὴν δὲ τούτου πολλὰ στοιχειώδη γλωσσικὰ φαινόμενα πρωτογενῆ δὲν εἶναι πλέον δυνατὸν νὰ ἀνεύρητις ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν ἐνηλίκων. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ζητήματα κεφαλαιώδη τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης παραμένουσι σκοτεινά.

Μάτην δ' ἐξίτηι μέχρι τοῦδε αὕτη δι' ἄλλων ὁδῶν νὰ ἐρμηνεύσῃ αὐτά. Διὰ τῆς ἐρεῦνης ὅμως τῆς παιδικῆς γλώσσης ἀποβαίνει δυνατὸν εἰς τὴν γλωσσικὴν ἐπιστήμην καὶ περὶ τῶν ζητημάτων τούτων νὰ διαφωτισθῆται. Τὸ πάντων δὲ σπουδαιότατον, ἡ σπουδὴ τῶν πρώτων τοῦ παιδὸς γλωσσικῶν ἐκφράσεων ἐπικουρεῖ πρὸς διαλεύκανσιν ἀπὸ σπουδαίων ἀπόψεων τοῦ θεμελιωδестаίου προβλήματος τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης, πῶς ἐγενήθη ὁ λόγος μεταξὺ τῶν παλαιωτάτων ἀνθρώπων, τίνες αἱ πρώται λέξεις καὶ πῶς ἐδημιουργήθησαν. Ἄλλαις λέξεσιν, ἢ ἔρευνα τῆς ἐξελίξεως τῆς γλώσσης παρὰ τῷ παιδί ἐπικουρεῖ πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος, τίς ἢ πρώτη ἀρχὴ τῆς γλώσσης, περὶ τὸ ὅποιον ἀσχολεῖται, ὡς γνωστόν, ἀπὸ μακροῦ ἢ φιλοσοφία τῆς γλώσσης καὶ ἐδημιουργήθησαν περὶ αὐτοῦ πλείονες θεωρίαι¹.

Ἰδιαιτέραν δὲ παιδαγωγικὴν σημασίαν ἐνέχει ἡ σπουδὴ τῆς γενέσεως καὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς παιδικῆς γλώσσης, ἐπικουροῦσα πρὸς ὀρθὴν ρύθμισιν σπουδαιωτάτων προβλημάτων τῆς ἀγωγῆς καὶ ἰδίᾳ τῆς διδασκαλίας. Οὕτω, δι' αὐτῆς εἶναι δυνατὸν νὰ δοθῇ ἀπόκρισις εἰς κεφαλαιώδη προβλήματα τῆς διδασκαλίας, οἷα τὰ ἐπόμενα : Κατὰ τίνα τρόπον ὀφείλει τὸ σχολεῖον νὰ ἐπιδρᾷ εἰς τὴν γλωσσικὴν διαμόρφωσιν τῶν μαθητῶν. Εἰς ποίαν γλῶσσαν πρέπει νὰ εἶναι γεγραμμένα τὰ σχολικὰ ἔγχειρίδια ἐκάστης τάξεως. Τίνος γλώσσης πρέπει νὰ ποιῆται χρῆσιν ὁ διδάσκαλος κατὰ τὴν διδασκαλίαν του. Ποία γλῶσσα πρέπει νὰ διδάσκηται συστηματικῶς εἰς τοὺς μαθητάς. Τίνα πρέπει ὁ διδάσκαλος νὰ θεωρῇ ἐκάστοτε ὡς σφάλματα ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν παιδῶν καὶ πῶς πρέπει νὰ ἐπεμβαίη πρὸς ἄρσιν αὐτῶν. Καθόλου εἰπεῖν, ἡ σπουδὴ τῆς φυσικῆς ἐξελίξεως τῆς παιδικῆς γλώσσης ἐπικουρεῖ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο μέσον πρὸς λύσιν τοῦ ἀκανθώδους γλωσσικοῦ ζητήματος ἐν ταῖς σχέσεσιν αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐν τῷ σχολείῳ ἐργασίαν.

1. Ἐπισκόπησιν τῶν θεωριῶν τούτων ἴδε παρὰ Borinski, Der Ursprung der Sprache, Halle, 1911.

ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

Α'. ΤΟ ΠΡΟΣΤΑΔΙΟΝ ΑΥΤΗΣ

Διάρκεια αὐτοῦ

Τὴν φυσιολογικὴν βᾶσιν τῆς γενέσεως τῆς γλώσσης δεόν νὰ ἀναζητήσωμεν ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ, ἐν τῷ ὁποίῳ ὑπάρχουσιν ἴδια πρὸς τοῦτο κέντρα, τὰ γλωσσικά¹. Εἶναι δ' ὑψίστης σημασίας ἡ σπουδὴ τῆς λειτουργίας αὐτῶν πρὸς γνῶσιν τῆς πορείας, τὴν ὁποίαν διατρέχει ἡ ἐξελισσομένη γλῶσσα. Προσέτι διὰ τῆς σπουδῆς τῶν ἐγκεφαλικῶν γλωσσικῶν κέντρων ἐπιζητεῖται σήμερον ἡ διαλεύκανσις πολλῶν γλωσσικῶν παθήσεων. Οὕτως, ἡ παθολογικὴ ἀνατομικὴ ἐξήτησε νὰ ἐντοπίσῃ τὴν σπουδαιωτάτην γλωσσικὴν ἀτέλειαν, τὴν ἀφασίαν, ἐν ὀρισμένῃ χώρᾳ τοῦ ἐγκεφάλου².

Παρερχόμενοι τὰς ἐρεῦνας ταύτας, θὰ περιορίσωμεν τὸν λόγον ἐν τοῖς ἐπομένοις εἰς τὴν ἀναγραφὴν τῶν κυριωτάτων πορισμάτων περὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς γλώσσης καὶ τῶν ἰδιορρυθμιῶν αὐτῆς, ἅτινα αἱ σχετικαὶ ἐρευναὶ ἤγαγον εἰς φῶς.

Ὁ παῖς ἄρχεται ὁμιλῶν, ἀφ' ἧς στιγμῆς καταστῆ ἱκανὸς νὰ ἐκφέρῃ φθόγγους ἐνάρθρους, ἔχων συνειδησιν τῆς σημασίας αὐτῶν καὶ τὴν πρόθεσιν τῆς δι' αὐτῶν ἀνακοινώσεως. Ἄλλαις λέξεσιν, ἅμα ἀρχίσῃ ἀποδίδων ὀρισμένας σημασίας εἰς τὰς λέξεις, τὰς ὁποίας προφέρει. Οὕτως, ὁ βλέπων τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ προφέρων τὴν λέξιν μαμὰ ἢ τὸν κύνα καὶ προφέρων το υ τ ο ὀ ὀμιλεῖ ἤδη. Τὴν ἱκανότητα δὲ ταύτην ἀποκτᾷ ἀπὸ τῶν πρώτων μηνῶν τοῦ δευτέρου ἔτους τοῦ βίου του. Πρὸ τούτου τοῦ χρόνου εἶναι ἄγλωστος. Τοῦτο δ' ὀφείλεται ἐν πρώτοις εἰς φυσιολογικὰ αἷτια. Ἡ ἐνέργεια τοῦ ὁμιλεῖν εἶναι πολυσύνθετος, ἐξαρτωμένη ἐκ τῆς λειτουργίας διαφόρων ὀργάνων, τ.ἔ. οὐρανίσκου, γλώσσης, χειλέων, πνευμόνων. Ταῦτα ὅμως ἐξελίσσονται βραδέως. Καὶ λόγοι δὲ ψυχολογικοὶ καλύουσι τὸν παῖδα νὰ ὁμιλῇ ἅμα τῇ γεννήσει του. Οὕτως ἐλλείπουσι παρ' αὐτῷ ὅλας αἱ πρὸς τὸ ὁμιλεῖν ἀναγκαῖαι παραστάσεις.

Ἐν τούτοις καὶ ὁ χρόνος οὗτος, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ παῖς ἀδυνατεῖ νὰ ὁμιλῇ, δὲν δαπανᾷται ἐπὶ ματαίῳ. Ἡ ἱκανότης τοῦ προφέρειν καὶ μίαν μόνην λέξιν συνειδητῶς δὲν γεννᾷται αὐτομάτως, ἀλλ' ἀποτελεῖ τὸ τέρας μακρᾶς προπαρασκευῆς καὶ ἐξελίξεως, διὰ τὴν ὁποίαν χρησιμοποιεῖ τὸ νήπιον ὀλό-

1. Περὶ τῶν κέντρων τούτων ἴδε Σπ. Δοντᾶ, Φυσιολογίαν, τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις, 1930, σ. 252 κ.έ.— Θ. Βορέα, Ψυχολογίαν, σ. 303 κ.έ.

2. Πρβλ. Ν. Ἐξαρχοπούλου, Ψυχικαὶ ἀνωμαλῖαι τῶν παιδῶν καὶ τρόποι βελτιώσεως αὐτῶν, ἐν Ἀθήναις, 1953, σ. 68 κ.έ.

κληρον τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ βίου. Ἀληθῶς δὲ ἀσκεῖται κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην πρὸς τὴν μέλλουσαν χρῆσιν τῆς γλώσσης κατὰ τρόπον, τοῦ ὁποῖου τὴν τελειότητα θὰ ἐφθόνει πᾶσα συστηματικὴ προσπάθεια. Διακριτέα ἐπομένως δύο στάδια ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς γλώσσης : α') τὸ προγλωσσικόν, ὅπερ περιλαμβάνει πλείονας τῆς μιᾶς βαθμίδας καὶ συνίσταται κυρίως εἰς ἄσκησιν τῶν γλωσσικῶν ὀργάνων πρὸς προφορὰν τῶν διαφόρων φθόγγων καὶ εἰς κατανόησιν τῶν λέξεων καὶ τῶν προσώπων, ἅτινα διαλέγονται εἰς ἐπήκοον τοῦ παιδὸς καὶ β') τὸ κυρίως γλωσσικόν, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ παῖς καθίσταται ἱκανὸς πρὸς τὸ ὁμιλεῖν.

Ἐν πρώτοις θὰ παρακολουθήσωμεν διὰ βραχέων τὴν περίοδον τῆς προπαρασκευῆς τοῦ παιδὸς πρὸς τὸ ὁμιλεῖν, διότι ἡ γνώσις τῶν κατ' αὐτὴν τελουμένων εἶναι ἀπαραίτητος πρὸς κατανόησιν τῆς ἐπακολουθούσης κυρίως γλωσσικῆς ἐξελίξεως.

Βαθμίδες τοῦ προσταδίου

1. Ἄ ν α ρ θ ρ ο ι κ ρ α υ γ α ί. Τὸ νεογνόν, ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, καθιστᾷ φανεράν τὴν ὑπαρξιν αὐτοῦ διὰ κραυγῶν ἀνδρόθρων. Αὗται μετὰ τῶν κινήσεων τῶν διαφόρων αὐτοῦ μελῶν, καὶ ἰδίᾳ τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν, εἶναι τὰ πρῶτα σημεῖα τῆς ἐκδηλώσεως τῆς ζωῆς του· πληροῦσι δὲ τοὺς τρεῖς πρώτους μῆνας τοῦ βίου αὐτοῦ. Αἱ κραυγαὶ αὗται κατ' ἀρχὰς τελοῦνται καθαρῶς ἀνακλαστικῶς, ἄμεσον ἀφορμὴν ἔχουσαι αἰφνιδίαν εἴσοδον ἀέρος εἰς τοὺς πνεύμονας. Τάχιστα ὁμως ἀποβαίνουσι δηλωτικαὶ σωματικῶν καταστάσεων, διεγερόμεναι ἔνεκα πόνου, ψύχους, πείνης κ.τ.τ. Ἡ τοιαύτη δ' ὑπὸ τοῦ νεογνοῦ διὰ κραυγῶν ἐκδήλωσις ἰσχυρῶν αὐτοῦ θυμακῶν διεγέρσεων, καὶ δὴ δυσαρέστων, εἶναι σκοπιμωτάτη τῆς φύσεως διάταξις, διότι ὑπ' αὐτῶν ὀδηγούμενοι οἱ οἰκεῖοι τοῦ νηπίου κατανοοῦσιν, ὅτι τοῦτο ἔχει ἀνάγκην ἐπικουρίας τινός.

Αἱ κραυγαὶ αὗται εἶναι κατ' ἀρχὰς μονότονοι. Δὲν διακρίνει τις ἐν αὐταῖς οὔτε σύμφωνα οὔτε φωνήεντα. Ὁμοιάζουσι κυρίως πρὸς φωνήεντα, προφερόμενα (α, ε, οα, ουε). Σὺν τῷ χρόνῳ διακρίνονται τὰ γράμματα, τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο. Κατὰ μικρὸν προσέτι ἄρχεται ὁ παῖς σχηματίζων συλλαβὰς τινας, τὰς ὁποίας προσφέρει μετ' εὐκολίας καὶ ἔχει τὴν τάσιν πρὸς ἀναδίπλωσιν αὐτῶν. Προσλαμβάνουσι δὲ αἱ φωναὶ αὗται ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ποικίλας μορφὰς καὶ ἀποχρώσεις, ἀναλογούσας πρὸς τοὺς βαθμοὺς καὶ τὰ εἶδη τῶν συναισθημάτων, ὑπὸ τῶν ὁποίων κατέχεται. Εἶναι προσέτι αὗται ἐν ἀρχῇ ἀσυνείδητοι ἐκδηλώσεις. Ὁ παῖς ποιεῖται χρῆσιν αὐτῶν, μὴ νοῶν, τί δηλοῦσιν. Κατὰ μικρὸν ὁμως τελεῖται ἐν τῇ γεννωμένῃ συνειδήσει συνειρμὸς μεταξὺ τῶν ἐκπεπομένων κραυγῶν καὶ τῆς ἀμέσου ἀπομακρύνσεως τῶν αἰτίων, ἅτινα προεκάλουν αὐτάς. Οὕτω δὲ βαθμηδὸν ἐθίζεται νὰ ἐκπέμψῃ συνειδητῶς κραυγὰς, ἐκάστη τῶν ὁποίων δηλοῖ ὥρισμένον τι συναισθημα.

Ἡ μία λ.χ. εἶναι κραυγὴ δηλωτικὴ πόνου, ἄλλη ψύχους, ἄλλη θερμότητος, ἄλλη πείνης, ἄλλη ὑγρασίας, ἄλλη γεύσεως πικρᾶς κ.ο.κ.

Ἀποβαίνει ἀδύνατον νὰ περιγράψῃ τις καὶ ἀναλύσῃ ἀκριβῶς τὰς ποικίλας ἀποχρώσεις τῶν τοιούτων κραυγῶν, τῶν ὁποίων τὰς διαφορὰς μόνη ἢ προσεκτικὴ μήτηρ κατορθοῖ νὰ διακρίνῃ, κατανοοῦσα οὕτω, τί τὸ νήπιον ἐκάστοτε θέλει νὰ ἐκδηλώσῃ. Συνελόντι εἰπεῖν, διὰ τῆς συχνῆς χρήσεως καὶ τῶν τελουμένων συνειρμῶν πολλαπλασιάζονται αἱ κραυγαὶ αὗται βαθμηδὸν εἰς εἶδη καὶ ἀποχρώσεις καὶ ἀποβαίνουσιν ἐκούσαι συνειδηταὶ κινήσεις, ἐξυπηρετοῦσαι τὴν ἔκφρασιν καὶ ἐκδηλοῦσαι ποικίλας ἐσωτερικὰς καταστάσεις. Ἐν ἀρχῇ δηλοῦσιν αὗται μόνον δυσaráεστους καταστάσεις, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ, ἐξελισσόμενον τὸ νήπιον σωματικῶς καὶ ψυχικῶς, ἐκφράζει δι' αὐτῶν καὶ εὐάρεστα συναισθήματα. Αἱ ἀνάρθροι αὗται κραυγαὶ εἶναι, μεγίστης σημασίας διὰ τὴν γλωσσικὴν τοῦ παιδὸς ἐξέλιξιν. Δι' αὐτῶν ἀσκοῦνται σκοπιμώτατα τὰ φωνητικὰ ὄργανα πρὸς προφορὰν τῶν διαφόρων φθόγγων καὶ προπαρασκευάζεται οὕτως ὁ παῖς πρὸς τὸ ὁμιλεῖν.

2. Ἐ ν α ρ θ ρ ο ι φ θ ό γ γ ο ι. Ἐξελισσόμενος ὁ παῖς ὑποῦται σὺν τῷ χρόνῳ ἀπὸ τῶν ἀνάρθρων κραυγῶν εἰς τὴν προφορὰν ἐνάρθρων φθόγγων. Οὕτω δ' εἰσέρχεται εἰς τὴν δευτέραν βαθμίδα τοῦ γλωσσικοῦ προσταδίου. Οἱ φθόγγοι οὗτοι ἄρχονται ἀναφαινόμενοι συνήθως περὶ τὰ μέσα τοῦ δευτέρου μηνός, ἀλλὰ μόνον περὶ τὸν ἕκτον μῆνα ἔχουσι καλῶς ἐξελιχθῆ. Κατορθοῦται δ' ἡ ἀπὸ τῶν ἀνάρθρων κραυγῶν εἰς τοὺς ἐνάρθρους φθόγγους μετάβασις δι' ἀσκήσεως τῶν γλωσσικῶν ὀργάνων.

Οὗτοι χρησιμεύουσι πρὸς ἐκδήλωσιν εὐάρεστων συναισθημάτων. Ὅταν μετὰ τὴν λήψιν τῆς τροφῆς καὶ τὴν ἀλλαγὴν τῶν ὑγρῶν ἐνδυμάτων μένη τὸ νήπιον κατακεκλιμένον, πληροῦται συναισθημάτων εὐάρεστων, ταῦτα δ' ἐκδηλοῖ διὰ παρατεταμένων μονολόγων, παρακολουθούτων τὰς ζωηρὰς ρυθμικὰς κινήσεις τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Οἱ μονόλογοι οὗτοι συνίστανται κατ' ἀρχὰς ἐκ φωνηέντων μόνον (ουα, αο, αι, ουαο, α, ο, ου, ε, ι, κ.τ.λ.). Εἶτα συνδέονται μετὰ φωνηέντων καὶ σύμφωνα καὶ ἐκ τῆς ἐνώσεως τούτων παράγονται διάφοροι φθόγγοι (τα, αμ, ρα, ερ, πα, παπα, ου, μαμα, οβα, ντουντου, πιπι, πγου, αγγου, πγα, ντα, αντα, αντα νταντα κ.τ.λ.). Ἔχει δὲ καὶ τὴν κλίσιν ὁ παῖς νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τὸν αὐτὸν φθόγγον (μαμαμαμα, μαμαμαμα). Οἱ φθόγγοι οὗτοι διαφέρουσι τῶν φθόγγων πολλῶν ζῶων μόνον κατὰ τὴν μεῖζονα καὶ διαρκῶς μεταβαλλομένην ποικιλίαν αὐτῶν, διότι ἐν τῷ στόματι τῶν νηπίων ἀποβαίνουσι ποικιλόμορφοι. Οὕτω μεγάλη καθίσταται σὺν τῷ χρόνῳ ἡ ποικιλία αὐτῶν καὶ οὕτω πολλὰς ἀποχρώσεις λαμβάνει ἕκαστος φθόγγος, ὥστε δύναται τις νὰ διακρίνῃ ἐν τοῖς μονολόγοις τούτοις τῶν νηπίων οὐ μόνον τοὺς φθόγγους τῆς μητρικῆς γλώσσης, ἀλλὰ καὶ φθόγγους καὶ παραλλαγὰς ἀγνώστους εἰς αὐτὴν. Τοῦτο δ' ἔχει κύριον

λόγον, ὅτι τὸ στόμα τῶν νηπίων, μὴ δεσμευόμενον ἀκόμη ὑπὸ τῶν νόμων τῆς μητρικῆς γλώσσης, κινεῖται ἀχαλίνωτον πρὸς πάσας τὰς διευθύνσεις. Πολλὰ τῶν παραλλαγῶν ἐνίων φθόγγων εἶναι οὕτω λεπταί, ὥστε δὲν δύνανται οὔτε ὑποκειμένου ἀπομιμήσεως νὰ καταστῶσιν ὑπὸ τῶν ἐνηλίκων, οὔτε διὰ τῆς γραφῆς νὰ ἀποδοθῶσιν ἀκριβῶς.

Οἱ μονόλογοι δ' οὗτοι οὐδεμίαν ἔννοιαν ἔχουσιν, ἀλλ', ὡς εἶπομεν, ἐκδηλοῦσιν εὐάρεστον σωματικὴν κατάστασιν. Καὶ οὐδεμίαν δὲ πρόθεσιν ἀνακοινώσεως προδίδουσιν. Ἐν τούτοις εἶναι καὶ οὗτοι σπουδαιότατοι διὰ τὴν γλωσσικὴν τοῦ παιδὸς ἐξέλιξιν, ἀσκοῦντες σκοπιμώτατα τὰ φωνητικὰ ὄργανα. Διὰ τῆς ἀόκνου προφορᾶς τῶν φθόγγων τούτων ἀποκτᾷ βαθμῆδὸν τὸ νήπιον ἀσυνειδήτως κυριαρχίαν ἐπὶ τῶν γλωσσικῶν του ὀργάνων καὶ παίζον προπαρασκευάζεται πρὸς τὸ ὁμιλεῖν. Ἰδίᾳ ἡ ἀναδίπλωσις τῶν συλλαβῶν καὶ ἡ πληθὺς καὶ ἡ ποικιλία τῶν προφερομένων φθόγγων εἶναι ὑψίστης σημασίας διὰ τὴν γλωσσικὴν προπαρασκευήν. Οὐ μόνον δὲ ἀσκεῖ δι' αὐτῶν ὁ παῖς τὰ φωνητικὰ του ὄργανα καὶ καθιστᾷ αὐτὰ ἐπιτήδεια πρὸς εὐχερῆ προφορὰν τῶν βραδύτερον προσκτηθησομένων λέξεων, ἀλλὰ καὶ δεξύνει τὴν ἀκοὴν αὐτοῦ πρὸς τὸ κατανοεῖν τοὺς ἤχους τῆς ἰδίας αὐτοῦ φωνῆς. Ἡ ἄσκησις, ἡ διὰ τῶν τοιούτων μονολόγων συντελουμένη, προβαίνει ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε πολλάκις τὸ νήπιον κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην προφέρει εὐχερῶς φθόγγους, τῶν ὁποίων τὴν προφορὰν βραδύτερον ἀπομανθάνει. Ὄταν δηλαδὴ μετὰ πάροδον χρόνου τιτὸς καταστῇ ὁ παῖς κύριος τῆς γλώσσης καὶ δεσμευθῇ τρόπον τινὰ ὑπὸ τῶν νόμων αὐτῆς, ἀποβάλλει τὴν ἰκανότητα τοῦ προφέρειν φθόγγους, τῶν ὁποίων πρότερον μετ' εὐχερείας ἐποιεῖτο χρῆσιν.

3. Ἀπομίμησις φθόγγων. Τὸ νήπιον ἐν τοῖς προρρηθεῖσι φθόγγικοῖς μονολόγοις αὐτοῦ εἶναι κατ' ἀρχὰς πρωτότυπον. Ἡ τάσις αὐτοῦ πρὸς τὰς εἰρημένας ἀσκήσεις τῶν γλωσσικῶν του ὀργάνων εἶναι οὕτως ἰσχυρά, ὥστε δὲν ἔχει τοῦτο ἀνάγκη νὰ ἀντιλαμβάνηται διὰ τῆς ἀκοῆς ἐκείνων, ἅτινα προφέρει. «Καὶ ὁ κωφάλαος παῖς ποιεῖται τοὺς μονολόγους τούτους, ὡς καὶ ὁ ἔχων τὴν ἀκοὴν ἀρτίαν. Οὕτω δ' ἡ φυσικὴ του ἀτέλεια δύναται ἐπὶ μακρὸν νὰ διαλάβῃ»¹. Ἄλλ' ἡ κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ πρώτου ἔτους ἰσχυρῶς παρὰ τῷ παιδί ἀναφαινομένη ὀρμὴ πρὸς μίμησιν καὶ ἡ προϋοῦσα βελτίωσις τῆς λειτουργίας τῶν αἰσθητηρίων αὐτοῦ ἄγουσιν αὐτὸν νὰ ἀντιλαμβάνηται ἤχων τοῦ περιβάλλοντος καὶ ἐπαναλαμβάνῃ αὐτούς. Οὕτω δ' εἰσέρχεται εἰς νέαν βαθμίδα τοῦ γλωσσικοῦ προσταδίου, τὴν τῆς ἀπομιμήσεως, ἣτις εἶναι σπουδαιότατη διὰ τὴν περαιτέρω γλωσσικὴν αὐτοῦ ἐξέλιξιν. Ἐνίοτε δὲ μεταξὺ τοῦ

1. W. Stern, Psychologie der frühen Kindheit, 3η ἐκδ., Λευψία, 1923, σ. 89.

προτέρου σταδίου, τοῦ τῆς προφορᾶς τῶν ἐνάρθρων φθόγγων, καὶ τῆς ἀπομιμήσεως ταύτης παρεπιπίπτει χρόνος τις τελείας ἀφασίας τοῦ παιδός.

Κατ' ἀρχὰς ὁ παῖς ἀκροᾶται ἑαυτοῦ καὶ ἀπομιμεῖται τοὺς ἰδίους αὐτοῦ φθόγγους. Εἰς τοῦτο δ' ἐπικουρεῖ ἡ τάσις, ὑπὸ τῆς ὁποίας, ὡς εἶδομεν, κατέχεται, νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τὸν αὐτὸν φθόγγον δῖς, τρις καὶ πλέον. Ἀντιλαμβάνεται οὕτω τῆς συλλαβῆς, τὴν ὁποίαν προέφερε, καὶ ἐπαναλαμβάνει αὐτήν. Βαθμηδὸν δὲ ἀπομιμεῖται διὰ τῆς προφορᾶς καὶ συλλαβᾶς ὑπ' ἄλλων προφερομένων, κατ' ἀρχὰς, ὡς εἰκός, ἀτελέστατα, σὺν τῷ χρόνῳ δὲ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀκριβέστερον. Προξενεῖ δ' εἰς αὐτὸν ἡ τοιαύτη ἀπομίμησις μεγάλην εὐαρέστησιν. Αὕτη ἀποτελεῖ ἐν τῶν παιγνίων αὐτοῦ, περὶ τὸ ὅποιον ἀσχολεῖται καὶ πολὺ βραδύτερον, ὅταν θὰ ἔχη ἤδη ὑπερβῆ τὸ γλωσσικὸν προστάδιον. Οὕτω παρατηρεῖται, ὅτι παῖδες τριετείς ἐπαναλαμβάνουσι παίζοντες τὴν αὐτὴν λέξιν πολλάκις, 20άκις καὶ 25άκις.

Ἀρχεται δ' ἡ ἀπομίμησις ξένων φθόγγων περίπου ἀπὸ τοῦ ὀγδόου μηνός, παρὰ πολλοῖς δὲ καὶ ἔτι βραδύτερον¹. Ἀπομιμεῖται δ' ὁ παῖς, χωρὶς νὰ κατανοῇ τὰ προφερόμενα, ἰστάμενος οὕτω ἐπὶ τῆς βαθμίδος τοῦ ψιττακοῦ. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἀδυνατεῖ νὰ διατηρήσῃ ἐν τῇ μνήμῃ ἐκεῖνα, ἅτινα προφέρει. Ἐν τούτοις καὶ ἡ τάσις αὕτη εἶναι, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ὑψίστης σημασίας διὰ τὴν γλωσσικὴν τοῦ παιδὸς ἐξέλιξιν. Δι' αὐτῆς ἀσκει οὗτος τὰ γλωσσικά του ὄργανα. Πλὴν δὲ τούτου πλουτίζεται διὰ θησαυροῦ φθόγγων καὶ συμπλεγμάτων αὐτῶν, ἀποτελούντων ὕλικὸν πολύτιμον, καίπερ ἀκατέργαστον, τῆς μελλούσης αὐτοῦ γλώσσης.

4. Κατανόησις λέξεων καὶ φράσεων ὑπ' ἄλλων προφερομένων. Διαρκούσης τῆς δευτέρας καὶ τῆς τρίτης βαθμίδος τοῦ προσταδίου, ὁ παῖς αποκτᾷ καὶ ἐτέραν ἰκανότητα. Ἐνῶ δηλαδὴ ἀπομιμεῖται διὰ τῆς προφορᾶς λέξεις, τῶν ὁποίων τὴν σημασίαν ἀγνοεῖ, κατορθοῖ κατὰ μικρὸν καὶ νὰ κατανοῇ τὴν σημασίαν λέξεων καὶ φράσεων, ὑπ' ἄλλων προφερομένων, τῶν ὁποίων ὁμοῦς ἀδυνατεῖ ἀκόμη ὁ ἴδιος νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν προφοράν. Καθιστᾷ δὲ ἐμφανῆ τὴν κατανόησιν ταύτην κατὰ ποικίλους τρόπους. Οὕτω στρέφεται πρὸς πρᾶγμά τι, οὕτινος ἡ ὀνομασία προφέρεται ἐνώπιόν του. Ἐκδηλοῖ ὡσαύτως εὐαρέστησιν ἀκούων, ὅτι θὰ δοθῇ εἰς αὐτὸν τροφή. Ἐχει δὲ τοσοῦτον προβῆ ἐν τῇ κατανόησει ταύτῃ περὶ τὸ τέλος τοῦ πρώτου ἔτους, ὥστε κατορθοῖ νὰ ἀποκρίνηται διὰ σχημάτων εἰς ἐρωτήματα, ἅτινα ἀπευθύνονται εἰς αὐτὸν, τείνει τὴν χεῖρα, ὅταν τοῦτο ζητηθῇ παρ' αὐτοῦ, στρέφεται εὐαρέστως πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς μητρὸς, ὅταν ἀκούσῃ τὴν φράσιν «ποῦ εἶναι ἡ μαμά;», ἢ πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ ὥρολογίου, ὅταν

1. Παρὰ τῷ υἱῷ τοῦ Freyer παρατηρήθη αὕτη τὸ πρῶτον τῇ 329ῃ ἡμέρᾳ ἀπὸ τῆς γεννήσεως. Διεμορφώθη δὲ πλήρως παρ' αὐτῷ κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος.

ἀκούσῃ «ποῦ εἶναι τὸ τικ-τάκ ;». Ὡσαύτως κομίζει πρᾶγμα, ζητούμενον παρ' αὐτοῦ, καὶ καθόλου ἐκτελεῖ ἀπλᾶς ἐντολάς, ἀπειθνομένας εἰς αὐτόν.

Διὰ τῶν κινήσεων τούτων καθιστᾶ φανερόν, ὅτι κατανοεῖ τὰ ὑπ' ἄλλων προφερόμενα, καίτοι, ὡς ἐλέχθη, δὲν δύναται ἀκόμη νὰ ἀπομιμῆται αὐτὰ διὰ τῆς γλώσσης. Εἶναι δὲ καὶ τοῦτο σπουδαιότητά προσέγγιςις πρὸς τὸ ὁμιλεῖν, δηλοῦν, πόσον τεραστία πρόοδος συνετελέσθη ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ νηπίου. Ἡ τοιαύτη κατανόησις τελεῖται διὰ τῆς συνειρμικῆς ὁδοῦ. Ἐπὶ παραδείγματι ἡ μήτηρ ὀνομάζει πρᾶγμά τι καὶ δεικνύει αὐτό. Ὡσαύτως καὶ τὰ σχήματα καὶ αἱ κινήσεις τῶν ὁμιλούντων ὑποβοηθοῦσι τὰ μέγιστα τὴν κατανόησιν. Καθόλου δὲ ἡ πληθὺς τῶν λέξεων καὶ φράσεων, τὰς ὁποίας προφέρουσιν οἱ ἐνήλικες παρόντος τοῦ νηπίου, αἱ συνδιαλέξεις αὐτῶν, πρὸς τὰς ὁποίας τοῦτο κατὰ τὸ φαινόμενον εἶναι ἀμέτοχον, ἀσκοῦσιν ἐπ' αὐτὸ βαθυτάτην ἐπίδρασιν καὶ προπαρασκευάζουσιν αὐτὸ ποικιλοτρόπως πρὸς τὸ ὁμιλεῖν.

Β'. Η ΚΥΡΙΩΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΙΣ

α') Διάρκεια αὐτῆς

Διὰ τῶν μνημονευθεισῶν γλωσσικῶν προασκήσεων προσεγγίζει τὸ νήπιον πρὸς τὴν γλῶσσαν ἐκ διαφόρων σημείων. Ἰδίᾳ ἡ μίμησις ξένων φθόγγων καὶ λέξεων, τῶν ὁποίων τὴν σημασίαν ὁ παῖς ἀγνοεῖ ἀκόμη, καὶ ἡ κατανόησις λέξεων καὶ φράσεων, τὰς ὁποίας ἀκόμη δὲν ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ προφέρῃ, εἶναι ἡ βᾶσις, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀφορμᾶται ἡ γλῶσσα. Μόλις δ' αἱ εἰρημέναι δεξιότητες, αἰτινες, ὡς εἶδομεν, ἀναφαίνονται ἐν ἀρχῇ ἀνεξάρτητοι ἀπ' ἀλλήλων, συνδεθῶσιν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ παιδός, ἄλλαις λέξεσιν, μόλις ἀρχίσῃ οὗτος προφέρων λέξεις, εἰς τὰς ὁποίας ἀποδίδει ὠρισμένον περιεχόμενον, ὠρισμένην σημασίαν καὶ διὰ τῶν ὁποίων θέλει νὰ ἀνακοινώσῃ τι, εἰσέρχεται εἰς τὴν γλωσσικὴν περίοδον.

Ἡ τοιαύτη ἀρχὴ τῆς γλώσσης παρατηρεῖται παρὰ τῷ παιδί συνήθως περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δευτέρου ἔτους. Ἡ γλωσσικὴ ὁμωσ ἐξέλιξις διαρκεῖ, ὡς εἰκόσ, παρ' αὐτῷ ἐπὶ μακρόν, διερχομένη καὶ αὕτη πλείονα τοῦ ἐνὸς στάδια. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ παῖς ἄρχεται ποιούμενος χρῆσιν τῶν πρώτων λέξεων, μέχρι τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν καθίσταται ἰκανὸς νὰ συνεννοῆται εὐχερῶς πως, παρέρχονται ἔτη. Παρατηρεῖται δὲ καὶ ἐν τῇ γλωσσικῇ ἐξελίξει τὸ ἐπόμενον χαρακτηριστικόν, ὅπερ, ἀποτελεῖ ἐν τῶν κυρίων γνωρισμάτων τῆς ὅλης ψυχικῆς ἐξελίξεως : Δὲν βαίνει δηλαδὴ αὕτη ἐν ρυθμῷ κανονικῷ, ἀλλὰ χωρεῖ ἐν διακυμάνεσιν. Ἰδίᾳ διακρίνεται ἐν χρονικόν σημεῖον ὑψίστης ἐντάσεως αὐτῆς, ὅπερ ἀποτελεῖ, δύναταί τις εἰπεῖν, τὴν κυρίαν ἐποχὴν, τὸν κύριον σταθμὸν τῆς γλωσσικῆς ἐξελίξεως. Χρονικῶς δὲ συμπίπτει ἡ περίοδος αὕτη μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ πέμπτου ἔτους τῆς ἡλικίας.

Κατὰ ταῦτα ἡ πρόσκτησις τῆς ἰκανότητος τοῦ ὁμιλεῖν τελεῖται ἐνωρὶς

παρὰ τῷ παιδί. Τοῦτο δ' ἀποτελεῖ πολύτιμον οἰκονομίαν τῆς φύσεως. Ἡ μόρφωσις τῆς γλωσσικῆς δεξιότητος πρέπει νὰ προηγηθῆται τοῦ χρόνου, κατὰ τὸν ὁποῖον τίθενται εἰς λειτουργίαν αἱ ἀνώτεροι ψυχικαὶ δεξιότητες, αἱ διὰ τῆς γλώσσης ἐξυπηρετούμεναι. Αὕτη εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεως, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἡ προσοχὴ εἶναι φύσει ἐστραμμένη πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον. Κατ' αὐτὴν προσέτι συμπύπτει ἡ μείστις τοῦ παιδὸς εὐκινησία. Τέλος δὲ κατ' αὐτὴν καὶ μόνη κατορθοῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀποδίδῃ διὰ τῆς προφορᾶς ἐν πλήρει τελειότητι τοὺς γλωσσικοὺς φθόγγους, τοὺς προσπίπτοντας εἰς τὴν ἀκοήν του, διότι εἶναι ἀκόμη τὰ γλωσσικὰ αὐτοῦ ὄργανα εἰς ἄκρον εὐπλαστα καὶ εὐκαμπτα. Διὰ τοῦτο δὲ μόνη ἡ μητρικὴ γλῶσσα, τὴν ὁποῖαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην προσκίταται ὁ παῖς, προφέρεται ὑπ' αὐτοῦ τελείως μεθ' ὄλων τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς χρωματισμῶν, ἐνῶ ἀδυνατεῖ νὰ ἀποδώσῃ ἀκριβῶς διὰ τῶν γλωσσικῶν του ὀργάνων πολλοὺς φθόγγους ξένων γλωσσῶν, τὰς ὁποίας ἐκμανθάνει βραδύτερον, προφέρων δὲ αὐτούς, προδίδεται ἀμέσως ὡς ξένος. Ἀκριβῶς δὲ διὰ τὸν λόγον τοῦτον καὶ τὰ ἐλαττώματα περὶ τὴν προφορὰν, τὰ ὁποῖα ἀποκτᾷ ὁ παῖς κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην, καὶ οἱ ἰδιωτισμοὶ παραμένουσι συνήθως ἀνεξίτηλοι δι' ὅλου τοῦ βίου¹.

Χαρακτηρίζεται δὲ ἡ περίοδος αὕτη ὡς ἡ τῆς ἀρχούσης γλωσσικῆς ἐξελίξεως παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ. Κατὰ ταύτην ὑπὸ κανονικὰς συνθήκας φθάνει εἰς ὠρισμένον τὴν πέρας ἡ γλωσσικὴ ἐξέλιξις τοῦ παιδός. Διεληθὼν οὗτος τὴν περίοδον ταύτην, καθίσταται ἱκανὸς πρὸς ὀρθὴν πῶς χρῆσιν τῶν γλωσσικῶν μέσων καὶ μορφῶν. Εἶναι ἱκανὸς νὰ συνηνοῆται περὶ παντός, ἀνήκοντος εἰς τὸν κύκλον τῆς ἐμπειρίας του καὶ ἀποδίδῃ διὰ τῆς γλώσσης τὸ ἄλλως πενιχρὸν ἀκόμη ψυχικὸν αὐτοῦ περιεχόμενον.

Ἡ κτῆσις δὲ τῆς μητρικῆς γλώσσης, ἔστω καὶ ἐν ἀτελεστάτῃ μορφῇ, ἐν οὕτῳ βραχεῖ χρονικῷ διαστήματι ἀποτελεῖ πρόοδον, ἐκπληξιν προκαλοῦσαν. Ταύτην δυνάμεθα δεόντως νὰ ἐκτιμήσωμεν, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τοὺς κόπους, εἰς τοὺς ὁποίους ὑποβάλλεται ὁ θῆλων νὰ ἐκμάθῃ δευτέραν τινὰ γλῶσσαν, καὶ τὸν χρόνον, τὸν ὁποῖον, συστηματικῶς ἀσχολούμενος περὶ αὐτήν, δαπανᾷ πρὸς τοῦτο. Τοῦναντίον τὸ νήπιον μέχρι τοῦ τέλους τοῦ τετάρτου ἔτους καθίσταται κάτοχον τῆς μητρικῆς γλώσσης ἄνευ κόπου τινός, ἐλευθερον παντός καταναγκασμοῦ, ἄνευ διδασκαλίας, ἄνευ γραμματικῆς, ἄνευ συστηματικῆς ἀπομνημονεύσεως λέξεων, τρόπον τινὰ παίζον.

Τὰ ὄρια ὁμως τῆς ἀρχούσης ταύτης γλωσσικῆς ἐξελίξεως εἶναι ρευστά. Παρὰ πολλοῖς διαρκεῖ αὕτη χρόνον μακρότερον τοῦ ἀνωτέρω ὀρισθέντος. Ἐκτείνεται λ.χ. μέχρι τοῦ ἔκτου καὶ ἔστιν ὅτε καὶ μέχρι τοῦ ἑβδόμου ἔτους. Παράγοντες ἐσωτερικοὶ καὶ ἐξωτερικοὶ, περὶ τῶν ὁποίων ἐν τοῖς ἐπομένοις

1. Πρβλ. τὰ περὶ τούτου λεγόμενα ὑπὸ τῆς κυρίας Montessori, *La maison des enfants*, σ. 155 (μετάφρ. γαλλιστὶ τῆς δευτέρας ἐκδόσεως).

θὰ λεχθῶσι τὰ δέοντα, συντελοῦσιν, ὥστε ὁ εἷς παῖς νὰ ἄρχηται ταχύτερον ὁμιλῶν, ὁ δὲ ἄλλος βραδύτερον, ὁ εἷς νὰ ποιῆται ταχέως προόδους καὶ νὰ φθάνη ταχύτερον εἰς τὸ τέρμα τῆς ἐξελίξεως αὐτοῦ, ἐνῶ ὁ ἄλλος νὰ κατορθοῖ τὸ αὐτὸ ἐν χρόνῳ μακροτέρῳ¹.

Ὡς δ' εἶναι εὐνόητον, καὶ παρελθόντος τούτου τοῦ κυρίου σταδίου τῆς γλωσσικῆς ἐξελίξεως συνεχίζεται ἡ περαιτέρω ἐνέργεια τοῦ παιδός πρὸς κτῆσιν τῆς γλώσσης. Ἡ γλῶσσα δέ, τὴν ὁποίαν οὗτος προσκτᾶται κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη τῆς ἡλικίας του, ἐξαρτᾶται ἀμέσως ἐκ τῆς προοίους διανοητικῆς αὐτοῦ ἀναπτύξεως. Ὅσοῦ αὕτη προάγεται, τοσοῦτ' καὶ ἡ γλῶσσα πλουτίζεται καὶ λεπτύνεται. Ἐνῶ δὲ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον ἡ γλῶσσα μορφοῦται καὶ τελειοποιεῖται δι' ἀσκήσεως περὶ τὴν ὀρθὴν προφορὰν φθόγγων καὶ λέξεων καὶ πλουτίζεται διὰ προσκτῆσεως νέων λέξεων, ἀντιστοίχων πρὸς τὰς νέας παραστάσεις, αἵτινες γεννῶνται παρὰ τῷ παιδί, ἡ βραδύτερα γλωσσικὴ ἐξέλιξις συνίσταται εἰς τὴν ὑπερνίκησιν δυσχερειῶν, ἀναφερομένων κατὰ κύριον λόγον εἰς λεπτότητα τῆς γλώσσης καὶ εἰς προϊούσαν τελειοποίησιν τῆς συντακτικῆς πλοκῆς τοῦ λόγου καὶ καθόλου τοῦ γλωσσικοῦ ὕφους².

Δὲν δύναται δὲ νὰ ὀρισθῆ, πότε περατοῦται ἡ γλωσσικὴ ἐξέλιξις τοῦ ἀνθρώπου, διότι οὗτος, ἰδίᾳ δ' ὁ μεμορφωμένος, ὑφῶνται διαρκῶς εἰς πληρεστέραν κατοχὴν τῆς γλώσσης του, συμπλήρωσιν, τελειοποίησιν, ἐξευγενισμόν, ἀποκάθαρσιν καὶ λεπτοτέραν χρῆσιν αὐτῆς, συνελικουρούσης πλέον καὶ τῆς συστηματικῆς διδασκαλίας. Ἄν δὲ θελήσωμεν νὰ περιλάβωμεν ἐν τῇ γλωσσικῇ ἐξέλιξει τὴν διαμόρφωσιν τῆς περιοδολογίας καὶ καθόλου τοῦ ἀτομικοῦ γλωσσικοῦ ὕφους, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ γλωσσικὴ ἐξέλιξις διαρκεῖ καθ' ἅπασαν τὴν σχολικὴν περίοδον καὶ πέρα αὐτῆς, ἀπασχολοῦσα τὸν ἄνθρωπον ἱκανὸν χρόνον καὶ μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ σχολείου ἀποφοίτησιν αὐτοῦ.

Τὰ τῆς ἐξελίξεως ταύτης θὰ κατανοηθῶσι προσηκόντως διὰ τῆς ἐπακολουθούσης εἰδικωτέρας ἐρεῦνης τοῦ περιεχομένου τῆς παιδικῆς γλώσσης, καὶ διὰ τῆς ἐρεῦνης τῆς ἐξελίξεως τῶν λέξεων κατὰ τὸ ποσόν, τὰς μορφάς, τὰς σημασίας καὶ τὴν συντακτικὴν πλοκὴν αὐτῶν.

β') Αἱ λέξεις τῆς παιδικῆς γλώσσης

Αἱ λέξεις εἶναι συμπλέγματα φθόγγων, ἀποτελούντων αὐτοτελεῖς ἐνότητας. Καὶ προσκτᾶται ταῦτα ὁ παῖς βαθμηδὸν διὰ παιγνιώδους χρήσεως καὶ ἀσκήσεως τῶν γλωσσικῶν του ὀργάνων. Ἀποτελεῖ δ' ἡ ἐξέλιξις τῶν λέξεων παρὰ τῷ παιδί ἐν ἐκ τῶν προβλημάτων τῆς ψυχολογίας τοῦ παιδός, τῶν τὰ

1. Ἴδε περὶ τούτου πλείονα κατωτέρω.

2. Ἴδε περὶ τούτου πλείονα κατωτέρω, ἐν τῷ κεφ. Ἡ γλωσσικὴ ἐξέλιξις τοῦ παιδός, διαρκούσης τῆς σχολικῆς περιόδου.

μάλιστα προσελκυσάντων τὴν προσοχὴν τῶν ἐρευνητῶν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὰ σχετικὰ πορίσματα, ἅτινα κατέχομεν, εἶναι ἱκανῶς πλούσια.

1. Ἀριθμὸς τῶν παιδικῶν λέξεων. Ὁ παῖς ἀρχεται ἀπὸ τῆς χρήσεως μιᾶς λέξεως, βαθμηδὸν δὲ πλουτίζεται ἡ γλῶσσα αὐτοῦ διὰ νέων λέξεων οὕτως, ὥστε περὶ τὸ τέλος τοῦ δευτέρου ἔτους περιέχει αὐτὴ πλούσιον λεξιλόγιον. Ὁ Stern ὑπολογίζει εἰς 300 περίπου τὰς λέξεις, τὰς ἀποτελούσας τὸν γλωσσικὸν θησαυρὸν τῶν θηλέων ἐν ἡλικίᾳ δύο ἐτῶν καὶ τῶν ἀρρένων ἐν ἡλικίᾳ δύο ἐτῶν καὶ ἕξ μηνῶν. "Ἄλλοι ἐρευνηταὶ αὐξάνουσιν ἔτι μᾶλλον τὸν ἀριθμὸν τοῦτον¹. Πάντως ὅμως ὁ τοιοῦτος τῶν παιδικῶν λέξεων ἀριθμητικὸς καθορισμὸς οὔτε μεγάλην ψυχολογικὴν σημασίαν ἔχει, οὔτε εἰς γενικώτερα πορίσματα δύναται νὰ ἀγάγη, δεδομένου, ὅτι ὁ πλοῦτος τῶν λέξεων ποικίλλει παρὰ τοῖς διαφόροις παισίν, ὀριζόμενος ὑπὸ πολλῶν παραγόντων ἐσωτερικῆς καὶ ἰδίᾳ ἐξωτερικῆς φύσεως. Τὸ ποσὸν τῶν λέξεων τοῦ παιδὸς ἐξαρτᾶται ἰδίᾳ ἐν μεγάλῳ βαθμῷ ἀπὸ τοῦ περιέχοντος, τῶν περὶ αὐτὸν γινομένων συνδιαλέξεων, τῶν φροντίδων, τὰς ὁποίας οἱ οἰκεῖοί του καταβάλλουσι διὰ τὴν γλωσσικὴν του μόρφωσιν κ.τ.λ.²

Πολὴ μείζωνος σημασίας εἶναι ἡ πορεία, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ παῖς αὐξάνει τὸν γλωσσικὸν αὐτοῦ θησαυρὸν. Ἐνταῦθα δὲ παρατηροῦμεν ἐν ἐφαρμογῇ τὸν γενικὸν ψυχοφυσικὸν νόμον τῆς ἀκανονίστου ἐξελίξεως. Δηλαδή καὶ κατὰ τὴν πρόσκτησιν τῶν λέξεων, ὡς καὶ ἐν πλείστοις ἄλλοις σημείοις τῆς σωματικῆς καὶ τῆς ψυχικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐξελίξεως, διακρίνονται περίοδοι γοργῆς προόδου καὶ στασιμότητος ἐναλλασσόμεναι. Ἐν ἀρχῇ μανθάνει ὁ παῖς μίαν ἢ πλείονας λέξεις, τὰς ὁποίας χρησιμοποιεῖ ἐν ποικίλαις περιπτώσεσιν. Μετὰ τοῦτο ὅμως ἐπακολουθεῖ στασιμότης. Ἐφ' ἱκανὸν χρόνον, πολλάκις ἐπὶ πολλοὺς μῆνας, οὐ μόνον ἀδυνατεῖ νὰ προσθήσῃ νέαν τινὰ λέξιν εἰς ἐκείνας, τὰς ὁποίας ἐν ἀρχῇ ἐξέμαθεν, ἀλλ' ἔστιν ὅτε καὶ ἀπομανθάνει σὺν τῷ χρόνῳ τινὰς ἐξ αὐτῶν. Τοῦτο δέ, ὡς εἰκός, ἐμβάλλει εἰς ἀνησυχίαν τοὺς γονεῖς, μὴ δυναμένους νὰ ἐξηγηθῶσι τὸ φαινόμενον³.

Τὴν περίοδον ταύτην τῆς στασιμότητος, ἀπροσδιορίστου οὖσαν διαρκείας, διαδέχεται ἄλλη οὕτω γοργῆς γλωσσικῆς προόδου, ὥστε παῖς κανονικὸς ἐν ἡλικίᾳ 18 μηνῶν δύναται νὰ ἀποβῇ κάτοχος 20 - 60 λέξεων. Φαίνεται

1. Οὕτω, κατὰ τὸν A. Wreschner, ὁ κανονικὸς παῖς κατὰ τὸ τέλος τοῦ δευτέρου ἔτους τοῦ βίου του δύναται νὰ εἶναι κάτοχος 700 λέξεων. (Die Sprache des Kindes, σ. 21). Πρὸβλ. καὶ Whipple, The vocabulary of a three years old boy with some interpretive comments. Ped. Sem. XVI.

2. Περὶ τούτου λέγονται πλείονα ἐν τοῖς ἐπομένοις.

3. Οὕτως, ἡ γλῶσσα τοῦ υἱοῦ τοῦ Preyer ἀπετελεῖτο ἐπὶ ἕξ ὅλους μῆνας ἐκ τῶν λέξεων *atta* καὶ *dakke* (εὐχαριστῶ). Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Stern ἐπὶ δύο καὶ ἡμισυν μῆνας μοναδικὸν περιεχόμενον τῆς γλώσσης του εἶχε τὴν λέξιν *da*.

δέ, ὅτι τὸ τέλος τοῦ δευτέρου ἔτους καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ τρίτου εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς μεγίστης ταχύτητος ἐν τῇ προσκλήσει λέξεων. Καὶ ὁ πρότερος ὅμως χρόνος τῆς στασιμότητος δὲν παρέχεται ἐπὶ ματαίῳ, ἀλλὰ χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τοῦ παιδὸς ἐν μεγίστῳ βαθμῷ πρὸς κατανόησιν τῶν ὑπ' ἄλλων λεγομένων καὶ ἀποταμίευσιν ἐν τῇ συνειδήσει παραστάσεων ποικίλων λέξεων, ἐκ τῶν ὑπὸ τῶν ἐνηλίκων προφερομένων. Αὐταὶ δὲ παραμένουσιν ἐν λανθάνουσῃ καταστάσει, κατὰ μικρὸν ὅμως ἰσχυροποιοῦνται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐν τῇ συνειδήσει. Ἐν τέλει δ' ἔρχεται στιγμή, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ παῖς ἄρχεται χρησιμοποιῶν αὐτάς ἐν τῷ λόγῳ¹. Τοιαῦται περίοδοι προόδου καὶ στασιμότητος ἐν τῇ τῶν λέξεων προσκλήσει ἐπαναλαμβάνονται καὶ βραδύτερον.

2. Μορφαὶ τῶν λέξεων τοῦ παιδός. Κατὰ τὰ προλεχθέντα ὁ παῖς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ δευτέρου ἔτους εἰσέρχεται εἰς τὴν γλωσσικὴν περίοδον. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι οὗτος ποιεῖται χρῆσιν ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ τῶν λέξεων τῆς γλώσσης τῶν ἐνηλίκων. Τοῦναντίον αἱ πλείσται τῶν παιδικῶν λέξεων κατὰ τὴν πρώτην ταύτην γλωσσικὴν περίοδον εἶναι ξένα πρὸς τὴν γλῶσσαν τῶν ἐνηλίκων. Σπουδαιότατον αἷτιον διαφορᾶς τῶν λέξεων τοῦ παιδὸς ἀπὸ τῶν τῆς μητρικῆς γλώσσης εἶναι ἡ ζωνηρὰ αὐτοῦ τάσις πρὸς τὸ πλάττειν λέξεις. Πλείσται τῶν ἀρχικῶν του λέξεων προέρχονται ἐκ τῆς τάσεως ταύτης. Εἶναι δηλαδὴ ἴδια αὐτοῦ δημιουργήματα. Οὕτως, ἐκ φθόγγων, τοὺς ὁποίους αὐτομάτως ἐν ἀρχῇ προέφερον, πλάττει κατόπιν συλλαβὰς καὶ σχηματίζει πολλὰς τῶν πρώτων αὐτοῦ λέξεων. Ἰδία δὲ μορφοὶ λέξεις διὰ τῆς ἀναδιπλώσεως τῆς αὐτῆς συλλαβῆς (μ α μ α, β α β α, λ α λ α, μ π α μ π α, ν τ α ν τ α).

Τῶν λέξεων τούτων πολλὰι μετεπήδησαν καὶ εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν ἐνηλίκων. Ὡς εἰκὸς δέ, ἀφοῦ κατὰ τοιοῦτον τρόπον αὐτομάτως ἀπὸ τοῦ παιδὸς προῆλθον, δὲν παρατηροῦνται ἐν τῇ γλώσσῃ παιδῶν ὠρισμένης τινὸς ἐθνικότητος, ἀλλ' ἀπαντῶσιν ἐν τῇ γλώσσῃ παιδῶν, ἀνηκόντων εἰς διαφορωτάτας φυλάς, ἢ ὑπὸ τὴν αὐτὴν πανταχοῦ μορφὴν ἢ καὶ ἐλαφρῶς παρηλλαγμένα². Καὶ ἡ τοιαύτη τρόπον τινα διεθνοποίησις τῶν λέξεων τούτων δὲν

1. Θυμαστὸν παράδειγμα τοῦ φαινομένου τούτου παρέχει ὁ υἱὸς τοῦ C. Stumpf. Οὗτος κατὰ τὰ τρία πρώτα ἔτη ἐχρησιμοποίησε γλῶσσαν περιεργον ἰδίας ἐμπνεύσεως, οὐδὲν τὸ κοινὸν ἔχουσαν πρὸς τὴν μητρικὴν, τὴν ὁποίαν ἤκουεν ὀμιλομένην καθ' ἑκάστην ὑπὸ τῶν οἰκείων του. Αἰφνιδίως δὲ ἐν ἡλικίᾳ 3 ἐτῶν καὶ 3 μηνῶν ἤρξατο ὀμιλῶν μεθ' ἱκανῆς εὐχερείας τὴν μητρικὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἠδυνάτετε τελείως νὰ ἀπομιμηθῇ. (Περιγραφὴν τῆς ἰδιορρυθμοῦ γλωσσικῆς ἐξελίξεως τοῦ παιδὸς τούτου, γενομένην ὑπὸ τοῦ πατρὸς του Carl Stumpf, ἴδε ἐν Zeitschrift für päd. Psychologie und Pathologie, Jahrg. 3, Heft 6, σ. 419-447).

2. Ὡς ὀρθότατα λέγει ὁ A. Wreschner, «αἱ λέξεις αὗται εἶναι φυσικά

περιορίζεται ἐν μόνῃ τῇ παιδικῇ γλώσσῃ. Ἐξ αὐτῶν παραλαμβάνονται καὶ ὑπὸ τῶν ἐνηλίκων. Ἐκ τούτου δ' ἐρμηνεύεται ἡ μέχρι βαθμοῦ, ἐγείροντος ἔκπληξιν, διάδοσις ὡς δηλωτικῶν τῆς μητρὸς καὶ τοῦ πατρὸς λέξεων ἀπὸ μα καὶ πα ἀρχομένων. Τοιαῦτα λέξεις παρατηροῦνται ἐν πλείσταις γλώσσαις οὐ μόνον λαῶν Ἰνδογερμανικῶν, ἀλλὰ καὶ ἄλλων ξένων πρὸς τὴν ὁμοφυλίαν ταύτην, καὶ δὴ καὶ λαῶν ἀγρίων¹.

Ἄλλη αἰτία τῆς διαφορᾶς τῶν ἀρχικῶν λέξεων τοῦ παιδὸς ἀπὸ τῶν λέξεων τῶν ἐνηλίκων εἶναι ἡ φυσικὴ τάσις, τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ παῖς, ὅπως πλάττει νέας λέξεις κατ' ἀναλογίαν. Ἡ ἐπίδρασις τῆς ἀναλογίας, ἣτις παρατηρεῖται καὶ ἐν ἄλλοις σημείοις τοῦ παιδικοῦ ψυχικοῦ βίου, εἶναι ἰσχυροτάτη καὶ κατὰ τὴν μόρφωσιν τῆς παιδικῆς γλώσσης. Ἰδίᾳ ἐπιζητεῖ ὁ παῖς φυσικὴν σχέσιν μεταξὺ τῆς προφορᾶς τῆς λέξεως καὶ τῆς σημασίας αὐτῆς. Ἐνεκα δὲ τῆς τάσεως ταύτης πλάττει πληθὺν λέξεων, αἵτινες εἶναι ἀπότυπα τῆς σημασίας αὐτῶν. Ἰδίᾳ ὀνομάζει πράγματα ἢ ζῷα διὰ φθόγγων, ἀποδιδόντων τὸν ἦχον ἢ τὴν φωνὴν τοῦ δι' αὐτὰς σηματομενομένου. Οὕτως, ἐν τῇ πρώτῃ παιδικῇ γλώσσῃ ἡ γαλῆ καλεῖται *μ ι α ο υ*, ὁ κύων *β α ο υ β α ο υ ἢ γ α ο υ γ α ο υ*, τὸ ὠρολόγιον *τ ι κ τ ά κ*, ὁ βοῦς *μ π ε* κ.τ.λ.

Αἱ οὕτω δὲ σχηματιζόμεναι λέξεις προέρχονται ἐξ ἀπομιμήσεως, εἶναι ὅμως μέχρι τινὸς καὶ προϊόντα ἰδίας τοῦ παιδὸς ἐφευρέσεως. Διαφέρουσι δὲ τελείως κατὰ τὴν μορφήν καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ σχηματισμοῦ ἀπὸ τῶν λέξεων, διὰ τῶν ὁποίων συνήθως δηλοῦνται ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν ἐνηλίκων, τὰ πράγματα καὶ τὰ ζῷα. Αἱ πλείσται δηλαδὴ λέξεις τῆς συνήθους γλώσσης εἶναι σύμβολα κατὰ συνθήκην. Ὁ ἦχος αὐτῶν εἰς οὐδεμίαν εὐρίσκεται σχέσιν πρὸς τὰ δι' αὐτῶν δηλούμενα. Οὕτως, οὐδεμία σχέσις ὑφίσταται μεταξὺ τῶν λέξεων γαλῆ, γάτα, chat, Katze καὶ τοῦ ζῴου, ὅπερ αὐταὶ δηλοῦσι. Τὰ σύμβολα δὲ ταῦτα τὰ τεχνητὰ συνεδέθησαν μετὰ τῶν σημασιῶν αὐτῶν τὸ μὲν αὐθαιρέτως καὶ κατὰ συνθήκην, τὸ δὲ διὰ τῆς ἱστορικῆς ἐξελιξέως τῆς γλώσσης. «Ὅτι δ' ἡ λέξις καὶ τὸ πρᾶγμα συνανήκουσιν, μανθάνει τις μόνον διὰ τῆς ὁδοῦ τοῦ μηχανικοῦ συνειρμοῦ»². Τοῦναντίον τὸ νήπιον ὀνομάζει τὸ πρᾶγμα ἢ τὸ ζῷον ἐξ ἐνὸς τῶν γνωρισμάτων αὐτοῦ, καὶ δὴ τοῦ τὰ μάλιστα προσπί-

σύμβολα, δηλωτικὰ ὀρισμένων θυμικῶν διεγέρσεων, διὰ τοῦτο δὲ εἶναι γενικῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἀνεξάρτητοι ἀπὸ ἐθνικῶν περιορισμῶν. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ καθίστανται αὐταὶ εὐχερῶς ὑποκείμενον μιμήσεως τῶν ἐνηλίκων καὶ παραλαμβάνονται ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ».

1. Οὕτω, πρὸς δῆλωσιν τῆς μητρὸς ὑπάρχουσιν ἐν τῇ ἑλληνικῇ αἱ λέξεις *μ α μ α* καὶ *μ ά ν ν α*, ἐν τῇ λατινικῇ *m a m m a*, ἐν τῇ σανσκριτικῇ *m a*, ἐν τῇ ἀλβανικῇ *m e m e*, ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἰρλανδικῇ *m a m*, ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γερμανικῇ *a m m a*, ἐν τῇ λιθουανικῇ *m a m a*, ἐν τῇ ἀρμενικῇ *m a m*, ἐν τῇ ἐβραϊκῇ *a m*. Παραμφερῆς ἔκφρασις εὐρέθη καὶ εἰς πλείστας ἀμερικανικὰς διαλέκτους.

2. W. Stern, *Psychologie der frühen Kindheit*, σ. 93.

πτοντος εἰς τὰς αἰσθήσεις. Αἱ λέξεις ἐπομένως αὗται εἶναι φυσικὰ σύμβολα ἐκείνων, ἄπερ δηλοῦσι. Καὶ τούτων δὲ πολλαὶ ἐκ τῆς παιδικῆς γλώσσης μετεπήδησαν εἰς τὴν τῶν ἐνηλίκων.

Τέλος πλείσται λέξεις τῆς πρώτης παιδικῆς γλώσσης προέρχονται ἐξ ἀπλῆς ἀπομιμήσεως τῆς γλώσσης τῶν ἐνηλίκων. Εἶναι δηλαδή σύμβολα τῶν σημανομένων οὐχὶ φυσικὰ, ἀλλὰ τεχνητά, κατὰ συνθήκην ἀνεγνωρισμένα. Καὶ ἐν ταύταις ὅμως παρατηροῦνται μέγισται διαφοραὶ μεταξύ τῆς παιδικῆς γλώσσης καὶ τῆς τῶν ἐνηλίκων. Ἐν πρώτοις ὁ παῖς δεικνύει μεγάλην ἐκλεκτικότητα ἐν τῇ ἀπομίμησει τῶν λέξεων τῶν ἐνηλίκων. Δὲν χρησιμοποιεῖ πᾶσαν λέξιν, τῆς ὁποίας ἀντιλαμβάνεται διὰ τῆς ἀκοῆς, ἀλλ' ἐκ τῶν προσπιπτουσῶν εἰς τὰ ὄτα του ἐκλέγει ἀσυνειδήτως ἢ ἐκείνην, ἣν δύναται εὐχερῶς νὰ προφέρῃ, ἢ ἐκείνην, ἣν κατανοεῖ. Καταλείπει δ' ἀχρησιμοποίητον τὸ μέγα πλῆθος τῶν λέξεων, αἵτινες κείνται ὑπὲρ τὸν οὐδὸν ἢ τῆς κατανόσεως αὐτοῦ ἢ τῆς γλωσσικῆς αὐτοῦ ἰκανότητος. Ὡσαύτως ἐκ τύπων συνωνύμων, τοὺς ὁποίους ἀμφοτέρους ἀκούει προφερομένους, προτιμᾷ τοὺς μᾶλλον εὐχρήστους.

Ἄλλὰ καὶ αἱ λέξεις ἐκεῖναι τῆς γλώσσης τῶν ἐνηλίκων, τὰς ὁποίας τὸ νήπιον ἀπομιμεῖται κατὰ τὴν ἀρχὴν ταύτην τῆς γλωσσικῆς του ἐξέλιξεως, δὲν προφέρονται ὑπ' αὐτοῦ ἀμετάβλητοι, ἀλλ' ὑφίστανται ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ποικίλας μεταβολάς. Τοῦτο δ' ἀποτελεῖ ἑτέραν αἰτίαν σπουδαιότητος διαφορᾶς τῶν λέξεων τοῦ παιδὸς ἀπὸ τῆς μητρικῆς γλώσσης. Τῶν μεταβολῶν δὲ τούτων πολλαὶ εἶναι ἀνάλογοι πρὸς τὰς ἀλλοιώσεις, τὰς ὁποίας αἱ λέξεις τῆς μητρικῆς γλώσσης ὑφίστανται ἐν τῷ στόματι τοῦ λαοῦ. Αἱ πλείσται ὅμως ἔχουσι τὴν πηγὴν των ἐν τῷ παιδί αὐτῷ. Προφέρων οὗτος τὰς λέξεις τῆς μητρικῆς γλώσσης ἐπιφέρει εἰς αὐτὰς ἀλλοιώσεις, τῶν ὁποίων ἀνάλογοι δὲν παρατηροῦνται ἐν τῇ γλώσσει τῶν ἐνηλίκων. Καὶ εἶναι ποικίλα τὰ αἴτια τῶν ἀλλοιώσεων τῆς τελευταίας κατηγορίας, δυνάμενα νὰ ἀνευρεθῶσιν ὡς ἑξῆς : Τὸ νήπιον, ἵνα καταστῇ κάτοχον λέξεώς τινος τῆς γλώσσης τῶν ἐνηλίκων, πρέπει νὰ ἀντιληφθῇ αὐτῆς διὰ τῆς ἀκοῆς, νὰ προσέξῃ εἰς αὐτήν, νὰ προφέρῃ αὐτήν, νὰ διατηρήσῃ αὐτήν ἐν τῇ μνήμῃ. Πρὸς ἐπίτευξιν ὅμως τούτων εἶναι ἐν ἀρχῇ ἀνάκωνοι.

Κατὰ ταῦτα, δυνάμεθα, ὡς ὀρθότατα παρατήρησεν ὁ W. Stern ¹, νὰ ἀνεύρωμεν τὰς ἐπομένας πηγὰς σφαλμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχονται αἱ ἐν τῷ στόματι τοῦ νηπίου τελούμεναι ἀλλοιώσεις τῶν λέξεων τῆς μητρικῆς γλώσσης :

α') Σ φ ἄ λ μ α τ α τ ὠ ν α ἰ σ θ ἦ σ ε ω ν. Ἐπειδὴ αἱ αἰσθήσεις τοῦ νηπίου ἀτελῶς ἀκόμη λειτουργοῦσι, δὲν καθίστανται ὑπ' αὐτοῦ ἀντιληπταὶ λεπταὶ διαφοραὶ τῶν ἤχων, ἀλλὰ μόνον αἱ κεφαλαιώδεις. Ἰδίᾳ πλεῖστα σφάλματα προέρχονται ἐξ ἀτελοῦς λειτουργίας τῆς ἀκοῆς. Οὐκ ὀλίγα δ' ὀφείλον-

1. W. Stern, ἔ.δ., σ. 101 - 102.

ται καὶ εἰς τὴν ἀτελῆ ὄρασιν, ὡς ἀποδεικνύει τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ἐκ γενετῆς τυφλοὶ μανθάνουσι νὰ ὁμιλῶσι ὀρθῶς βραδύτερον ἢ οἱ ἔχοντες ὀμαλῶς λειτουργοῦσαν τὴν ὄρασιν.

β') Σ φ ἄ λ μ α τ α κ α τ α ν ο ἰ σ ε ω ς. Ἡ ἀσθενής, ἀσταθής, στερουμένη ἐκτάσεως καὶ διαρκείας προσοχῆ τοῦ νηπίου καὶ ἡ παραλλήλως λειτουργοῦσα ἀτελής παρατήρησις αὐτοῦ καθιστῶσιν αὐτὸ ἀνίκανον νὰ συλλαμβάνῃ ὀρθῶς τὰς ἀκουόμενας ὑπ' αὐτοῦ λέξεις καὶ διὰ τοῦτο ἀντιλαμβάνεται διαφορῶς τῶν ἐπὶ μέρους τμημάτων αὐτῶν.

γ') Σ φ ἄ λ μ α τ α π ρ ο φ ο ρ ἄ ς. Οἱ ἐνήλικες, οἱ ἐκμανθάνοντες ξένην τινὰ γλῶσσαν, ἀδυνατοῦσιν ἐν ἀρχῇ νὰ προσφέρωσιν ὠρισμένας λέξεις ἢ ὠρισμένους φθόγγους λέξεων. Μετὰ κόπου δὲ καὶ δι' ἀσκήσεως καθίστανται ἱκανοὶ πρὸς τοῦτο σὺν τῷ χρόνῳ. Τοῦτο, ὡς εἰκός, παρατηρεῖται ἐν μείζονι βαθμῷ παρὰ τῷ νηπίῳ, τοῦ ὁποίου τὰ γλωσσικὰ ὄργανα παρ' ἅπασαν τὴν γενομένην ἀσκήσιν, διαρκοῦντος τοῦ προσταδίου, δὲν εἶναι ἀκόμη ἱκανὰ νὰ προσφέρωσιν ὀρθῶς ὠρισμένους φθόγγους καὶ συμπλέγματα αὐτῶν. Πλείστοι ἐπομένως παραμορφώσεις λέξεων προέρχονται ἐκ τῆς ἐλαττωματικῆς ταύτης λειτουργίας τῶν γλωσσικῶν ὀργάνων.

δ') Σ φ ἄ λ μ α τ α ἄ ν α π λ ἄ σ ε ω ς. Καὶ ἡ ἀσθενής τῆς μνήμης λειτουργία κατὰ τὰ τρία πρῶτα ἔτη τοῦ βίου ἀποβαίνει αἰτία, ὥστε ὁ παῖς κατὰ τὴν ἀνάπλασιν λέξεων, πρότερον ὑπ' αὐτοῦ ἀκουσθειῶν, νὰ ἀλλοιοῖ αὐτὰς ποικιλοτρόπως.

Ἔνεκα πάντων τούτων τῶν αἰτίων αἱ λέξεις τῆς μητρικῆς γλώσσης παραμορφοῦνται ἐν τῷ στόματι τοῦ παιδός. Παραλείπονται γράμματα, μάλιστα ἀρχικά, ἀλλὰ καὶ καταληκτικά καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν λέξεων κείμενα, μεταβάλλεται ἡ προφορὰ ἐνίων φθόγγων, ἀντικαθίστανται σύμφωνα δι' ἄλλων, τῶν ὁποίων ἡ προφορὰ εἶναι εὐχερεστέρα. Ἐκ τῶν γραμμάτων δὲ πάλιν τὰ σύμφωνα ὑπόκεινται εἰς πλείονας ἀλλοιώσεις ἢ τὰ φωνήεντα. Ἐκ δὲ τῶν φωνηέντων τὰ α, ε καὶ ι εἶναι τὰ εὐχερέστερον προφερόμενα. Καὶ συλλαβαὶ ὅλαι παραλείπονται. Ἰδίᾳ δ' ὑπόκεινται εἰς ἀλλοιώσεις αἱ μὴ τονιζόμεναι συλλαβαὶ καὶ ἐκ τῶν λέξεων αἱ ἔχουσαι μείζον μῆκος.

ε') Περαιτέρω παρατηροῦνται πολλάκις ἀλλοιώσεις τῶν λέξεων, ὀφειλόμεναι εἰς τῶσιν τοῦ παιδὸς πρὸς ἔνωσιν δύο λέξεων, συγγενῶν κατὰ τὴν προφορὰν ἢ τὴν σημασίαν. Τέλος δὲ πολλαὶ ἀλλοιώσεις ὀφείλονται εἰς συγχύσεις περὶ τὴν ἔτυμολογίαν. Συνελόντι δ' εἰπεῖν, οὕτω μεγάλη καὶ ἀνεξάντητος εἶναι ἡ ποικιλία τῶν ἀλλοιώσεων, τὰς ὁποίας ὁ παῖς ἐπιφέρει εἰς τὰς λέξεις, ὥστε πολλαὶ ἐξ αὐτῶν ἀποβάλλουσι τελείως τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν μορφήν. Συμβαίνει δὲ καὶ τοῦτο : Δὲν τελεῖται ἅπαξ μόνον ἀλλοίωσις λέξεός τινος, ἀλλὰ διατρέχει αὕτη ποικίλα στάδια. Πρὶν ἢ προφθάσῃ ὁ παῖς νὰ προσδώσῃ εἰς νέαν τινὰ λέξιν ὠρισμένην μορφήν, μεταβάλλει αὐτήν. Βραχὺ δηλαδὴ μετὰ τὴν ἀρχικὴν χρῆσιν αὐτῆς ἀλλοιοῖ ἐκ νέου τὴν προφορὰν τῆς, ἢ διότι τελειό-

τερον νῦν ἀντελήφθη αὐτῆς, ἢ διότι τὰ γλωσσικά του ὄργανα ἠσκήθησαν ἐν τῷ μεταξὺ πρὸς ἀκριβεστέραν προφορὰν αὐτῆς κ.ο.κ. Οὕτω δὲ συμβαίνει, ὥστε ἐπὶ μῆνας ἢ μορφή ἐκάστης λέξεως νὰ ὑφίσταται μεταβολὰς ἐν τῇ παιδικῇ γλώσσῃ, ὡς αἱ λέξεις τῆς γλώσσης τῶν ἐνηλίκων κατὰ τὴν πορείαν τῶν αἰῶνων μεταβάλλουσι πολλάκις μορφήν.

Σπουδαιότατον προσέτι αἴτιον διαφορᾶς τῶν λέξεων τῆς παιδικῆς γλώσσης ἀπὸ τῶν τῆς μητρικῆς εἶναι τάσις τοῦ παιδὸς ἰδιόρρυθμος πρὸς τὸ σχηματίζειν συνθέτους καὶ παραγώγους λέξεις. Αὕτη παρατηρεῖται παρ' αὐτῶ ἐν μεγάλῃ ἐντάσει ἰδίᾳ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ τρίτου ἔτους καὶ ἔτι βραδύτερον. Διὰ τῆς ἐργασίας δὲ ταύτης, ἣτις τελεῖται ἀσυνειδήτως, πλουτίζει ὁ παῖς τὸν γλωσσικὸν αὐτοῦ θησαυρὸν διὰ λέξεων ἰδιόρρυθμων καὶ δεικνύει ἐν τῇ τοιαύτῃ ἐργασίᾳ μεγάλην δημιουργικότητα καὶ λεπτότατον γλωσσικὸν αἴσθημα. Πολλοὶ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος λέξεων εἶναι τῆς ἰδίας τοῦ παιδὸς παραγωγῆς, ἀνύπαρκτοι ἐν τῇ μητρικῇ γλώσσῃ. Καὶ τινες μὲν ἀφανίζονται ταχέως, ἐνῶ ἄλλων ὁ βίος ἀποβαίνει ἱκανῶς μακρός. Καὶ ἐν τῇ ἐργασίᾳ δὲ ταύτῃ ἀναφαίνεται ἰσχυρὰ ἢ δύναμις τοῦ κατ' ἀναλογίαν σχηματισμοῦ, ἣτις καὶ ἐν ἄλλαις ψυχικαῖς λειτουργίαις τοῦ παιδὸς καὶ δὴ καὶ κατὰ τὴν μόρφωσιν τῶν παιδικῶν συλλογισμῶν παρατηρεῖται. Ὁ παῖς δηλαδὴ πλάττει νέας λέξεις, συνθέτους ἰδίᾳ καὶ παραγώγους, κατ' ἀναλογίαν πρὸς ἄλλας γνωστάς. Ὡς εἰκόσ δέ, περιπίπτει εἰς χονδροειδῆ σφάλματα ¹.

Διὰ πάντας τούτους τοὺς λόγους ἢ γλώσσα τοῦ παιδὸς ἢ ἀρχικὴ, κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν θεωρουμένη, εἶναι κατασκευάσμα ἰδιόρρυθμον, ἥκιστα ὁμοιάζον πρὸς τὴν γλώσσαν τῶν ἐνηλίκων. Μικρὸν δὲ κατὰ μικρὸν σὺν τῇ προοιούσῃ ἐνισχύσει τῆς ἀντιληπτικῆς δυνάμεως, τῆς προσοχῆς καὶ παρατηρήσεως, τῶν λειτουργιῶν τῆς μνήμης καὶ τῇ προοιούσῃ ἀσκήσει τῶν γλωσσικῶν ὀργάνων ὑποχωρεῖ ὀλονὲν ἢ παιδικὴ διάλεκτος καὶ προσεγγίζει ἢ γλώσσα τοῦ παιδὸς πρὸς τὴν τῶν ἐνηλίκων. Βαθμηδὸν προσέτι λέξεις ἰδιόρρυθμοι, πλασθεῖσαι ὑπὸ τοῦ παιδός, ἐγκαταλείπονται ὑπ' αὐτοῦ, ἀντικαθίστάμεναι διὰ ἄλλον εὐχρηστών τῆς μητρικῆς γλώσσης. Τὰ φυσικὰ δηλονότι σύμβολα ὑποχωροῦσιν εἰς τὰ κατὰ συνθήκην παραδεδεγμένα. Τὴν ἀποπεράτωσιν δὲ τοῦ τοιοῦτου καθαρμοῦ τῆς παιδικῆς γλώσσης, ὅστις τελεῖται ἐν ἀρχῇ ἀσυνειδήτως καὶ ἄνευ συστήματος, ὀφείλει βραδύτερον νὰ ὑποβοηθήσῃ συστηματικῶς τὸ σχολεῖον.

3. Σ η μ α σ ί α τ ῶ ν λ έ ξ ε ω ν τ ῆ ς π α ι δ ι κ ῆ ς γ λ ῶ σ σ η ς.
Ἐπι σπουδαιότεραι τῶν μνημονευθειῶν καὶ μείζον ἐγείρουσαι διαφέρου

1. Πλείονα περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν τοιούτων λέξεων ἴδε παρὰ Stern, Kindersprache, κεφ. XXII καὶ XXIII. — Πλούσια παραδείγματα τοιούτων σχηματισμῶν ἴδε καὶ παρὰ A. Wreschner, Die Sprache des Kindes, σ. 38 κ.έ.

εἶναι αἱ ἰδιορρυθμίαι τῆς παιδικῆς γλώσσης περὶ τὰς σημασίας τῶν λέξεων. Πρὸς τὴν σπουδαιότητα δὲ τοῦ ζητήματος ἰσοῦται ἡ δυσχέρεια τῆς ἐρευνῆς αὐτοῦ. Αἱ πρῶται τοῦ νηπίου γλωσσικαὶ ἐκδηλώσεις κυρίως εἶπεν δὲν εἶναι λέξεις, δὲν εἶναι τμήματα λόγου, τῶν ὁποίων ἕκαστον δηλοῖ ὀνομασίαν πράγματος ἢ ζώου, ἢ ἀποτελεῖ ἐκδήλωσιν καταστάσεως, ιδιότητος κ.τ.λ. Ἄλλα παρατηρεῖται τοῦτο τὸ περίεργον ἐν τῇ ἀρχικῇ γλώσσῃ τοῦ νηπίου : Μία λέξις ἢ εἷς φθόγγος ἀπλοῦς ἢ ἀναδεδιπλωμένος ἐκπροσωπεῖ πρότασιν ἢ καὶ περίοδον ὅλην.

Ἐξετάζοντες δὲ τὰς σημασίας, τὰς ὁποίας ἀποδίδει ὁ παῖς εἰς τὰς γλωσσικὰς του ἐκδηλώσεις, διακρίνομεν δύο διαδεχομένας ἀλλήλας περιόδους :

α') Ἡ πρώτη τούτων δύναται νὰ κληθῇ σ υ ν α ἰ σ θ η μ α τ ἰ κ ῆ. Ἡ νεωτέρα ἔρρινα ἀπέδειξεν, ὅτι αἱ πρῶται γλωσσικαὶ ἐκφράσεις τοῦ νηπίου δὲν εἶναι ὀνομασίαι πραγμάτων, ἀλλὰ χρησιμεύουσι πρὸς ἐκδήλωσιν, βραδύτερον δὲ καὶ πρὸς ἀνακοίνωσιν συναισθημάτων καὶ ἐπιθυμιῶν. Εἶναι ἐπομένως ἐκφράσεις συναισθηματικαί, δηλοῦσαι χαρὰν ἐπὶ τῇ θῆα πράγματος ἢ τῇ ἀναγνωρίσει αὐτοῦ, ἀπαίτησιν πρὸς κτήσιν αὐτοῦ, ἐπιθυμίαν, τῆς ὁποίας ζητεῖται ἡ ἐκπλήρωσις, ἀποστροφὴν ἀπὸ τινος κ.τ.λ. Ὅτι τοιαῦται εἶναι κατὰ τὴν σημασίαν αἱ πρῶται λέξεις τοῦ νηπίου, δεικνύουσιν ἡ χοῆσις αὐτῶν, αἱ συνοδεύουσαι αὐτὰς μιμητικαὶ καὶ ἐκφραστικαὶ κινήσεις, ὁ ἦχος τῆς φωνῆς κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν αὐτῶν, ἡ συνήθως ἀναδεδιπλωμένη μορφή αὐτῶν. Τοῦτο ἄλλως τε ἐρμηνεύεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι συναισθήματα καὶ ἐπιθυμίαι εἶναι αἱ τὴν ἄρχουσαν κατέχουσαι θέσιν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ νηπίου. Ὡς δὲ ἦδη ἐλέχθη, ἡ μία λέξις ἢ ὁ εἷς φθόγγος ἐκπροσωπεῖ ὀλόκληρον λόγον, δηλοῖ ὀλοκλήρους καταστάσεις, ἐπιθυμίας, διαθέσεις. Μ α μ ἂ λ.χ. δὲν σημαίνει ἁπλῶς μήτηρ. Διὰ τῆς ἐκφράσεως ταύτης ἐκδηλοῖ τὸ νήπιον ἄλλοτε μὲν *μητέρα, ἔλα ἔδω*, ἄλλοτε δὲ, *μητέρα, δός μου τοῦτο*, καὶ ἄλλοτε *μητέρα, σήκωσέ με, βοήθησέ με* κ.τ.λ. Ἡ ἐκφρασις ἄ τ α εἶναι πρότασις ὀλόκληρος, δηλοῦσα : *θέλω νὰ μὲ σηκώσῃς, ἢ ἄλλο τι.*

β') Μικρὸν κατὰ μικρὸν ἡ συναισθηματικὴ περίοδος τῆς σημασίας τῶν λέξεων ὑποχωρεῖ εἰς τὴν ἀ ν τ ἰ κ ε ἰ μ ε ν ἰ κ ῆ ν, τὴν διανοητικὴν περίοδον τῆς γλώσσης. Σὺν τῇ προοίῳση διανοητικῇ ἐξελιξεί ἐνισχύεται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, πάντως ἐν βραδεῖ ρυθμῷ, ὁ διανοητικὸς βίος τοῦ παιδός. Αὕτη δ' ἡ μεταβολὴ ἐκδηλοῦται καὶ ἐν ταῖς σημασίαις, τὰς ὁποίας ἄρχεται οὗτος ἀποδίδων εἰς τὰς λέξεις αὐτοῦ. Προσλαμβάνουσι δηλαδὴ αἱ λέξεις ἀντικειμενικὸν χαρακτῆρα. Χρησιμοποιοῦνται πρὸς δήλωσιν πραγμάτων, γεγονότων, ἰδιοτήτων, σχέσεων. Εἶναι αὕτη ἡ περίοδος τῆς ἀληθοῦς τῶν ἀντικειμένων καὶ γεγονότων ὀνομασίας. Καὶ ὅταν ὅμως ἀρχίσῃ ὁ παῖς ποιούμενος χρῆσιν τῶν λέξεων πρὸς δήλωσιν πραγμάτων, ἔξακολουθεῖ ἐν ἀρχῇ δηλῶν διὰ μίας λέξεως πολλά. Οὕτως ἡ λέξις μ π α μ π ἂ δηλοῖ οὐ μόνον τὸν πατέρα, ἀλλὰ καὶ τὸν θεῖον καὶ πάντα ἄνδρα. Διὰ τῆς λέξεως μ α μ ἂ δὲν καλεῖται μόνη

ἡ μήτηρ, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι γυναῖκες τοῦ περιβάλλοντος. Ἐκ τούτου παρήχθησαν πολλοὶ τῶν παλαιότερων ἐρευνητῶν τῆς παιδικῆς γλώσσης (Preyer, Lindner, Konsorten κ.ἄ.) νὰ θεωρῶσι τὰς πρώτας λέξεις τοῦ παιδὸς ἑνοίας, τῶν ὁποίων αἱ σημασίαι σχηματίζονται δι' ἀφαιρέσεως, καθ' ὃν τρόπον παρὰ τῷ ἐνήλικι, τ. ἔ. ἐπὶ τῇ βάσει ὁμοιοτήτων μεταξὺ πραγμάτων, εὐχερῶς ὑποκειμένων εἰς τὴν ἀντίληψιν. Εἶναι ὁμως προφανές, ὅτι νήπιον ἑνὸς μέχρι δύο ἔτων δὲν εἶναι ἱκανὸν πρὸς τοιαύτας διανοητικὰς ἐργασίας. Ἄλλως τε ἐνίστε διὰ τῆς αὐτῆς λέξεως δηλοῖ ὁ παῖς πράγματα οὐ μόνον ὅμοια, ἀλλὰ καὶ διαφορώτατα ἀλλήλων. Πολὺ ὀρθότερα φαίνεται ἡ ἐκδοχή, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ τάσις τοῦ νηπίου πρὸς τὸ ὀνομάζειν πολλὰ διὰ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς λέξεως προέρχεται ἐκ τούτου : Δὲν ἀντιστοιχεῖ ἀκόμη πρὸς τὴν ποικιλίαν τοῦ ψυχικοῦ περιεχομένου αὐτοῦ ἀνάλογος πλοῦτος γλωσσικῶν ἐκφράσεων. Ἄλλαις λέξεσιν, ὁ ἀριθμὸς τῶν λέξεων, τῶν ὁποίων τυγχάνει ἀτόχος ὁ παῖς, εἶναι πολὺ μικρότερος ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν πληθὺν τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ἐγένοντο γνωστὰ εἰς αὐτὸν καὶ ἔχουσιν ἀνάγκην ὀνομασίας. Ἐνεκα δὲ τούτου συμπιέζονται ὑπ' αὐτοῦ πλείονα πράγματα ἐν ἐνὶ καὶ μόνῳ συμπλέγματι φθόγγων. Καὶ ἡ ἐν ἀρχῇ δ' ἀτελεστάτη ὑπ' αὐτοῦ ἀντίληψις προσώπων καὶ πραγμάτων, ἡ προερχομένη ἐξ ἀτελοῦς ἀναλύσεως αὐτῶν, ἐπικουρεῖ, ὥστε νὰ ὀνομάζονται ὑπ' αὐτοῦ διὰ τῆς αὐτῆς ὀνομασίας πρόσωπα καὶ πράγματα ἀνομοιώτατα πρὸς ἄλληλα.

Ἡ πενία δ' αὕτη τοῦ ὑπάρχοντος γλωσσικοῦ κύκλου ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν πληθὺν τῶν γνωστῶν εἰς τὸν παῖδα πραγμάτων, αἵτινα ἀπαιτοῦσιν ὀνομασίας, καθίσταται αἰσθητὴ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον. Καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ μίαν τῶν ἀφορμῶν τοῦ ἀπευθύνειν ἐρωτήσεις, ἀναφερομένας εἰς τὴν ὀνομασίαν πραγμάτων. Διὰ τοῦ μέσου τούτου αὐξάνει ὁ παῖς τὸν γλωσσικὸν αὐτοῦ θησαυρόν.

Ἄλλη πηγὴ αὐξήσεως τοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ εἶναι ἡ στροφὴ τοῦ παιδὸς πρὸς ἑαυτὸν καὶ ὁ σχηματισμὸς ὑπ' αὐτοῦ νέων λέξεων τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐμπνεύσεως, εἰς τὸν ὁποῖον ὡσαύτως ὠθεῖ αὐτὸν ἡ πενία τῆς γλώσσης του. Καὶ ἐν τῇ τάσει δὲ ταύτῃ ἡ πλάττονται λέξεις τῆς στιγμῆς ἄνευ τινὸς ἀρχῆς, ἡ ἀκολουθεῖ ὁ παῖς ὠρισμένην ἀρχὴν ἰδιόρρυθμον. Κλασσικὸν τούτου παράδειγμα παρέχει ὁ υἱὸς τοῦ Stumpf¹. Πλὴν δὲ τούτου ἔχει τὴν τάσιν ὁ παῖς νὰ κατατάσῃ τὰ πράγματα, τὰ δηλούμενα ὑπ' αὐτοῦ διὰ τῆς αὐτῆς λέξεως, ἀναλόγως τῆς πρὸς ἄλληλα ὁμοιότητος, τὴν ὁποίαν διακρίνει εἰς αὐτὰ. Συστηματικὴ ὁμως ἔρευνα καὶ τῶν σημείων τούτων ἔλλειπει ἀκόμη.

Ὅπως δὲ μεταβάλλουσι μορφήν αἱ λέξεις ἐν τῷ στόματι τοῦ νεαροῦ παιδός, οὕτω μεταβάλλουσι συχνάκις καὶ σημασίαν. Καὶ τούτου τοῦ φαινομένου

1. Stumpf, Eigenartige sprachliche Entwicklung eines Kindes. Zeitschr. f. päd. Psychol. 2, 1900, σ. 1-20.

ἡ ἐρμηνεία εἶναι εὐχερής. Ὁ παῖς ὅσῳ προσκτᾶται νέας λέξεις, τοσούτῳ μᾶλλον μερικεύει τὰς σημασίας τῶν προτέρων λέξεων αὐτοῦ. Εἰς τοῦτο δὲ συμβάλλεται καὶ τὸ ὅτι, προβαίνων εἰς τὴν ψυχικὴν του ἐξέλιξιν, κατορθοῖ νὰ ἐπισκοπῇ ἀκριβέστερον τὰ πράγματα καὶ νὰ διακρίνη δι' ἀναλύσεως αὐτῶν τὰς ἐν αὐτοῖς λεπτομερείας, αἵτινες διέφευγον πρότερον τὴν προσοχὴν του. Τὴν συναισθησιν δέ, ὅτι ἕκαστον πράγμα ἔχει ἴδιαν ὀνομασίαν, ἀποκτᾷ ὁ παῖς βραδύτερον. Δύο συμπτώματα δηλοῦσι τὴν ἐν αὐτῷ συντελεσθεῖσαν σπουδαιοτάτην ταύτην πρόοδον : Ἡ αἰφνιδίως ἐγειρομένη ἐν αὐτῷ ἀκατάσχετος τάσις πρὸς τὸ ἐρωτᾶν, πῶς ἕκαστον πράγμα καλεῖται, καὶ ἡ αὔξησις τοῦ γλωσσικοῦ αὐτοῦ θησαυροῦ καὶ ἴδια τῶν οὐσιαστικῶν. Οὕτω, μέχρις οὗ ἡ λέξις ἀποκτήσῃ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ παιδὸς τὴν κοινῶς ἀνεγνωρισμένην εἰς αὐτὴν σημασίαν, μεταβάλλει διαρκῶς σημασίας. Ἀφ' ἧς ὅμως ἐποχῆς τὸ νήπιον ἀποκτήσῃ συνείδησιν, ὅτι ἕκαστον πράγμα ἔχει ἴδιαν σημασίαν, ἡ γλωσσικὴ ἐξέλιξις αὐτοῦ χωρεῖ ἐν ταχεῖ πλέον ρυθμῷ. Γίνεται κάτοχον πλούτου λέξεων, ἕκαστη τῶν ὁποίων ἔχει μερικὴν, ἀντικειμενικὴν σημασίαν. Ἡ περαιτέρω δ' ἐξέλιξις τῆς τῶν λέξεων σημασίας συνίσταται εἰς μεταβάσιν ἀπὸ συγκεκριμένων καὶ ἀτομικῶν εἰς ἀφηρημένας καὶ γενικὰς σημασίας.

4. Γ ρ α μ μ α τ ι κ ῆ τ ῶ ν λ έ ξ ε ω ν τ ο ὗ π α ι δ ό ς. Κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς ἐξελίξεως τῆς παιδικῆς γλώσσης, αἱ λέξεις οὔτε κλίνονται, οὔτε εἰς μέρη τοῦ λόγου, οἷα τὰ ὑπάρχοντα ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν ἐνηλίκων, μερίζονται. Εἶναι αὕτη ἡ προγραμματικὴ περίοδος τῆς γλώσσης. Ὁ γραμματικὸς τῶν λέξεων χωρισμὸς καὶ αἱ μεταβολαί, αἱ κλίσεις αὐτῶν, τελοῦνται βραδύτερον καὶ βαθμιαίως. Οὕτως αἱ πρῶται λέξεις τοῦ παιδός, αἵτινες, ὡς εἶδομεν, εἶναι κυρίως εἰπεῖν προτάσεις, δηλοῦσαι συναισθήματα καὶ ἐπιθυμίας, ἐμφανίζονται ἐν τῇ αὐτῇ πάντοτε μορφῇ, τ.ἔ. εἶναι ἄκλιτοι. Γραμματικῶς δὲ δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς ἐπιφωνήματα ἢ ἐπιφωνηματικαὶ ἐκφράσεις. Σὺν τῷ χρόνῳ δ' ὑποχωροῦσιν αὐταὶ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον καὶ ἄρχεται ἡ ἐν τῇ γλώσσῃ ἐμφάνισις λέξεων, εἰς τὰ διάφορα μέρη τοῦ λόγου ἀνηκουσῶν.

Τελεῖται δ' ἡ ἐμφάνισις τῶν μερῶν τοῦ λόγου διαδοχικῶς, καὶ δὴ κατὰ τὴν ἀκόλουθον σειρᾶν : Παρὰ τὰς πρώτας ἐπιφωνηματικὰς ἐκφράσεις γίνεται χρῆσις οὐσιαστικῶν, καὶ δὴ καὶ ἐν ἀρχῇ κυρίων ὀνομάτων, ἀναφερομένων εἰς πρόσωπα καὶ πράγματα, ἅτινα ἔχουσιν ἀσκήσις ἐπίδρασιν τινα ἐπὶ τὸν εἶν τοῦ παιδὸς καὶ κατέλαβον θέσιν ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ. Πρὸς αὐτὰ στρέφει ὁ παῖς τὸ διαφέρον του καὶ τούτων τὴν ὀνομασίαν ἐπιζητεῖ νὰ μάθῃ. Ἡ φυσικὴ του ἀδυναμία εἶναι ἡ περιορίζουσα αὐτὸν ἐν ἀρχῇ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ περιβάλλοντος αὐτὸν πραγματικοῦ κόσμου. Οὕτω, μέχρις ἡλικίας ἐνὸς καὶ ἡμίσεος ἔτους ὁ γλωσσικὸς αὐτοῦ θησαυρὸς ἀποτελεῖται ἐξ ἐπιφωνημάτων καὶ οὐσιαστικῶν.

Ἐπακολουθεῖ τάσις πρὸς γνῶσιν τῶν ἐνεργειῶν, ἔνεκα δὲ τούτου μετὰ τὰ οὐσιαστικὰ ἀναφαίνονται τὰ ρήματα. Περὶ τὸ τέλος δὲ τοῦ δευτέρου ἔτους ἀνακύπτει καὶ ἡ τάσις πρὸς γνῶσιν ἰδιοτήτων καὶ σχέσεων καὶ ἄρχεται ἡ χρῆσις καὶ λέξεων, ἀνηκουσῶν εἰς τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ λόγου, τ.ἔ. ἐπιθέτων, ἐπιρρημάτων, ἀντωνυμιῶν, προθέσεων, ἀριθμητικῶν. Καὶ κατὰ τὴν χρῆσιν δὲ τῶν ἐπιθέτων καθίστανται ἐν ἀρχῇ ἔκδηλοι αἱ σχέσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἔρχεται ὁ παῖς πρὸς τὰ δηλούμενα ὑπ' αὐτοῦ καὶ γνωστὰ εἰς αὐτὸν πρόσωπα καὶ πράγματα καὶ πρὸς τὰς ἰδέας, τὰς ὁποίας ἔχει μορφώσει περὶ αὐτῶν.

Διὰ τῶν ἐρευνῶν ἔχει προσέτι καθορισθῆ μετὰ ποιᾶς τινος ἀκριβείας, εἰς τίνα ἀναλογίαν ὑπάρχουσιν ἐκάστοτε ἐν τῇ παιδικῇ γλώσσῃ λέξεις, ἀνήκουσαι εἰς ἕναστον τῶν μερῶν τοῦ λόγου. Οὕτω κατ' ἐρεύνας τοῦ W. Stern ὁ γλωσσικὸς θησαυρὸς κανονικοῦ θήλεος δεικνύει τὰς ἐπομένους ἀναλογίας ἐξαιρέσει τῶν ἐπιφωνημάτων : Ἀποτελεῖται εἰς ἡλικίαν ἑνὸς ἔτους καὶ τριῶν μηνῶν ἐξ οὐσιαστικῶν ἀποκλειστικῶς, εἰς ἡλικίαν ἑνὸς ἔτους καὶ ἑννέα μηνῶν ἐξ οὐσιαστικῶν (78 %) καὶ ρημάτων (22 %), εἰς ἡλικίαν ἑνὸς ἔτους καὶ ἑνδεκα μηνῶν ἐξ οὐσιαστικῶν (63 %), ρημάτων (23 %) καὶ λέξεων, ἀνηκουσῶν εἰς τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ λόγου (14 %).

Τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον οἰκοδομεῖται ἡ γλῶσσα τοῦ παιδὸς, εὐγλώτως χαρακτηρίζει καὶ ἡ πορεία, ἡ παρατηρούμενη ἐν ταῖς μεταβολαῖς τῶν κλιτῶν λέξεων. Ὡς εἴπομεν, αἱ πρῶται λέξεις τοῦ παιδὸς εἶναι ἀμετάβλητοι καὶ ἄκλιτοι. Καὶ ὅταν ἀκόμη ἀρχίσῃ οὗτος ἐκδηλῶν τὰ διανοήματα αὐτοῦ διὰ πλειόνων τῆς μιᾶς λέξεων, ἐξακολουθεῖ ἐπὶ τίνα χρόνον τάττων αὐτὰς παραλλήλως ἀμεταβλήτους, καταλείπει δ' εἰς τὸν ἀκούοντα τὴν φροντίδα, ὅπως ἐξεύρῃ τὰς μεταξὺ αὐτῶν ὑφισταμένας σχέσεις. Ἡ τοιαύτη δὲ χρῆσις διαρκεῖ καθ' ἅπαν περίπου τὸ δεύτερον ἔτος τοῦ βίου. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὰ κλιτὰ μέρη τοῦ λόγου ἐμφανίζονται ἐν μιᾷ καὶ πάντοτε τῇ αὐτῇ θεμελιώδει μορφῇ, τ.ἔ., τὰ οὐσιαστικὰ ἐν τῇ ὀνομαστικῇ τοῦ ἐνικοῦ, τὰ ἐπίθετα ἐν βαθμῶν θετικῶν, τὰ ρήματα δηλοῦσι μόνον τὸ παρόν. Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς δὲ τοῦ τρίτου ἔτους ἄρχονται αἱ λέξεις λαμβάνουσαι ζῶν ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ παιδὸς, τ.ἔ. ἄρχονται καμπτόμεναι, κλινόμεναι. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀναφαίνονται οἱ ἀριθμοί, αἱ πτώσεις, οἱ χρόνοι, αἱ συζυγίαι, οἱ βαθμοὶ τῆς συγκρίσεως κ.λ.π. Ἡ εἴσοδος δ' εἰς τὸ στάδιον τοῦτο θεωρεῖται μία τῶν κυρίων ἐποχῶν τῆς γλωσσικῆς τοῦ παιδὸς ἐξελίξεως. Καὶ ἀληθῶς δηλοῖ ὑψηλὸν βαθμὸν προόδου ἡ γλῶσσα, ἐν τῇ ὁποίᾳ δύναται «λέξις τις διὰ μικρᾶς μεταβολῆς νὰ σημαίνῃ ἀντὶ ἑνὸς πολλὰ, ἢ νὰ μεταθέτῃ ἐνέργειαν τοῦ παρόντος εἰς ἐνέργειαν τοῦ παρελθόντος ἢ τοῦ μέλλοντος, ἢ νὰ ἐκφράζῃ τὸ πλεόν ἢ ἔλαττον ἰδιότητός τινος»¹.

1. W. Stern, ἔ.ἀ., σ. 112.

Χαρακτηριστικὸν τῆς τοιαύτης γλωσσικῆς ἐξέλιξεως εἶναι καὶ τοῦτο : Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν διαδοχικὴν ἐμφάνισιν τῶν μερῶν τοῦ λόγου αἱ διάφοροι μορφαί, τὰς ὁποίας αἱ λέξεις μεταβαλλόμεναι προσλαμβάνουσι, τ.ἔ. ἀριθμοί, πτώσεις, χρόνοι, συζυγίαι, βαθμοὶ συγκρίσεως, ἀναφαίνονται ἀπασαι σχεδὸν ταυτοχρόνως. Ὁ ἀγὼν ὅμως τοῦ παιδὸς πρὸς ἐθισμόν περὶ τὴν ὀρθὴν χρῆσιν τῶν διαφόρων τούτων μορφῶν διαρκεῖ ἐπὶ μακρόν. Πλήρως δὲ κατορθοῖ τοῦτο μόλις κατὰ τὴν σχολικὴν περιόδον κατόπιν, ὡς εἰκός, συστηματικῆς ἐν τῷ σχολείῳ ἐργασίας.

Σημειωτέον ἐν τέλει, ὅτι μεγάλαι ἰδιορρυθμίαι παρατηροῦνται ἐν τῇ παιδικῇ γλώσσῃ κατὰ τὸν σχηματισμὸν τῶν παραγῶγων καὶ τῶν συνθέτων λέξεων. Ὡς καὶ ἀνωτέρω εἵπομεν, αἱ τοιαῦται λέξεις, πρὸς σχηματισμὸν τῶν ὁποίων δεικνύει μεγάλην τάσιν ὁ παῖς ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ τρίτου ἔτους, εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἰδιορρυθμα κατασκευάσματα, ἀνύπαρκτα ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν ἐνηλίκων.

Γ'. Η ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΠΛΟΚΗΣ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

Αἱ λέξεις μεμονωμέναι ἀποτελοῦσι τὴν ὕλην τῆς γλώσσης. Ἐπομένως ἡ σπουδὴ τῶν παιδικῶν λέξεων καθ' ἑαυτὰς λίαν συμβάλλεται πρὸς κατανόησιν τῆς ἐξέλιξεως τῆς παιδικῆς γλώσσης. Πολὺ μείζονος ὅμως σημασίας εἶναι ἡ γνώσις τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον γίνεται χρῆσις τῆς ὕλης ταύτης πρὸς οἰκοδομίαν τοῦ λόγου, ἄλλαις λέξεσι, τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον αἱ λέξεις συνδέονται συντακτικῶς μετ' ἀλλήλων πρὸς ἔκφρασιν τῶν διανοημάτων. Ἴδιᾷ δὲ ἔχει μεγίστην σημασίαν καὶ τὰ μάλιστα ἐνδιαφέρει τὸν διδάσκαλον ἡ συντακτικὴ ἐξέλιξις τῆς παιδικῆς γλώσσης, ἡ συντελουμένη κατὰ τὴν σχολικὴν περιόδον καὶ κυρίως ὁ τρόπος τῆς μορφώσεως τῶν περιόδων καὶ τοῦ ὕφους.

Δυστυχῶς ὅμως, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν πληθὺν τῶν ἐρευνῶν περὶ τῆς ἐξέλιξεως τῶν λέξεων, πενιχραὶ εἶναι αἱ μέχρι τοῦδε ἔρευναι περὶ τῆς συντακτικῆς πλοκῆς αὐτῶν. Ἡ σπουδαιότατη τῶν σχετικῶν ἐρευνῶν εἶναι ἡ τοῦ ζεύγους Stern¹. Ἐκ τῆς ἐργασίας δὲ ταύτης εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον εἰλημμένα τὰ ἐν τοῖς ἐπομένοις μνημονευόμενα.

Ἡ ἐξέλιξις τῆς πλοκῆς τῶν λέξεων ἐν τῷ λόγῳ τοῦ παιδὸς διατρέχει τὰς ἐπομένας περιόδους, αἵτινες διαδέχονται ἀλλήλας :

Π ρ ὶ ο ὁ ς . Ὁρθότατα ἅπαντες οἱ περὶ τὴν παιδικὴν γλῶσσαν ἀσχοληθέντες ἐξαίρουσιν, ὅτι αὕτη ἄρχεται οὐχὶ διὰ λέξεων, ἀλλὰ διὰ

1. Τὰ πορίσματα ἔχουσι δημοσιεῦθῃ ἐν τῷ ἔργῳ : Klara und William Stern. Die Kindersprache. 2a ἔκδ., Leipzig, 1920.

προτάσεων. Ἐκ τῶν προτάσεων ἐξελίσσεται, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, ἡ λέξις. Ἄλλαις λέξεσι, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Theodor Waitz, « ἡ ἀρχικὴ μονὰς τῆς γλώσσης δὲν εἶναι ἡ λέξις, ἀλλ' ἡ πρότασις ». Εἶναι δέ, κατὰ τὰ ἥδη λεχθέντα, γνώρισμα χαρακτηριστικὸν τῆς κατωτάτης ταύτης βαθμίδος τῆς παιδικῆς περιόδου, ὅτι αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ μιᾶς καὶ μόνης λέξεως ἢ καὶ ἐνὸς φθόγγου. Ὡς εἶδομεν, αἱ πρῶται λέξεις ἢ φθόγγοι, οἱ ἐν ἀρχῇ μεμονωμένως ὑπὸ τοῦ παιδὸς προφερόμενοι, δηλοῦσιν ὀλοκλήρους καταστάσεις καὶ ἀντικαθιστῶσι πρότασιν ἢ καὶ προτάσεις ὅλας. Διὰ τούτων τῶν πρώτων γλωσσικῶν ἐκφράσεων ἄρχεται ἡ μόρφωσις τοῦ λόγου. Δυνάμεθα δὲ νὰ καλέσωμεν τὴν πρώτην ταύτην βαθμίδα τῆς πλοκῆς τοῦ παιδικοῦ λόγου *βαθμίδα τῆς μονολεκτικῆς περιόδου*.

Δευτέρα περίοδος. Ἡ μονολεκτικὴ περίοδος διαρκεῖ μέχρι περιπου τῆς ἡλικίας ἐνὸς ἔτους καὶ ἕξ ἕως ἑννέα μηνῶν. Ταύτην διαδέχεται ἄλλη, κατὰ τὴν ὁποῖαν ὁ παῖς συνενοῖ πλείονας λέξεις ἐν μιᾷ προτάσει, καὶ δὴ ἐν ἀρχῇ δύο, τιθεμένης τῆς μιᾶς παρὰ τὴν ἄλλην. Τοῦτο σημαίνει μεγάλην πρόοδον. Ὁ δὲ περαιτέρω σχηματισμὸς προτάσεων καθίσταται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εὐχερέστερος οὕτως, ὥστε παῖς κανονικῆς νοημοσύνης ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ δευτέρου ἔτους κατορθοῖ νὰ ὀμιλῇ διὰ προτάσεων. Ἐχουσι δὲ τοῦτο τὸ κοινὸν ἅπασαι αἱ προτάσεις τῆς περιόδου ταύτης : Εἶναι αὐταὶ θετικῆς φύσεως. Ἡ χρῆσις προτάσεων ἀποφατικῶν ἀναφαίνεται βραδύτερον. Ὁ παῖς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην σχηματίζει καὶ προτάσεις ἐρωτηματικᾶς. Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος περίοδος διαρκεῖ μέχρι περιπου τοῦ τέλους τοῦ δευτέρου ἔτους.

Τρίτη περίοδος. Αὕτη διαρκεῖ ἀπὸ τοῦ δευτέρου μέχρι περιπου τοῦ δευτέρου καὶ ἡμίσεος ἔτους. Ὡς εἶδομεν, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἄρχεται ὁ παῖς μεταβάλλων τὰς λέξεις, ποιούμενος χρῆσιν κλίσεως, συζυγίας, συγκρίσεως. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀποβαίνει δεξιώτερος καὶ περὶ τὸν σχηματισμὸν προτάσεων ἐκ πλείονων λέξεων, συνενῶν τρεῖς, τέσσαρας ἢ καὶ πέντε λέξεις, καὶ δὴ ἐν ἀρχῇ παρατακτικῶς. Οὕτως, ὁ λόγος τοῦ ἀποτελεῖται ἐκ πλείονων βραχυτέρων προτάσεων κατὰ παράταξιν. Εἶναι δὲ αὐταὶ αἱ πρῶται ἐκ πλείονων λέξεων προτάσεις πρὸ πάντων ἐκδηλώσεις συναισθημάτων καὶ βουλημάτων, κυρίως ἐπικλήσεις. Περίοδοι τοιοῦτου περιεχομένου εὐρίσκονται ἐν ὑπεροχῇ καθ' ἅπασαν τὴν πρώτην παιδικὴν ἡλικίαν. Παρὰ ταύτας μορφοῖ νῦν ὁ παῖς καὶ προτάσεις ἐρωτηματικᾶς καὶ διηγηματικᾶς περὶ παρόντων ἢ πρὸ βραχέος παρελθόντων γεγονότων.

Δὲν περιορίζεται δὲ νὰ ἐρωτᾷ περὶ τῆς ὀνομασίας πραγμάτων, ἀλλὰ διὰ πολλῶν ἐρωτήσεών του ζητεῖ διάφορα πράγματα, ἐπιθυμεῖ νὰ μάθῃ, ποῦ ταῦτα εὐρίσκονται κ.τ.τ. Πολλαὶ τῶν ἐρωτήσεων εἶναι δηλωτικαὶ συμμετοχῆς (*Εἶσαι ἄρρωστος*;). Ἐν ταῖς προτάσεσι δὲ ταύταις, συνήθως δὲ τίθεται ἐρωτηματικὴ λέξις, ἀλλὰ τὴν ἔννοιαν τῆς ἐρωτήσεως ἀποδίδουσιν ἢ ἐν τῇ

προτάσει τοποθέτησις τῶν λέξεων, τὸ περιεχόμενον καὶ ὁ τόνος τῆς φωνῆς. Κατὰ τὴν περίοδον δὲ ταύτην, ὡς τὰ πολλά, ἐκάστη λέξις εἶναι δηλωτικὴ ὀλοκλήρου προτάσεως. Συχνάκις δὲ παρατηροῦνται ἐν τῷ τοιοῦτῳ λόγῳ καὶ ἀντιθέσεις.

Τετάρτη περίοδος. Ἀπὸ τοῦ δευτέρου καὶ ἡμίσεος ἔτους ὁ παῖς δὲν περιορίζεται ἐν μόνῳ τῷ καθαρῶς παρατακτικῷ λόγῳ, ἀλλ' ἄρχεται προβαίνων εἰς λεπτοτέραν τοῦ λόγου διασκευὴν καὶ δὴ ἄρχεται ποιούμενος χρῆσιν καὶ προτάσεων καθ' ὑπόταξιν. Τοῦτο δὲ δηλοῖ μεγάλην γλωσσικὴν καὶ διανοητικὴν πρόοδον, τὴν ὁποίαν κατανοοῦμεν, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν, ὅτι πολλοὶ ἐνήλικες δὲν κατορθοῦσι νὰ ὑψωθῶσι γλωσσικῶς εἰς ὁμοίαν βαθμίδα. Καὶ ἐν ταῖς προτάσει δὲ ταύταις παρατηρεῖται ἐν ἀρχῇ συμβαῖνον ὅ,τι καὶ ἐν ταῖς ἐρωτηματικαῖς. Παραλείπεται δηλαδὴ ὁ σύνδεσμος ἢ ἡ χαρακτηριστικὴ λέξις τῆς ὑποτεταγμένης προτάσεως, ἢ δ' ὑπόταξις καθίσταται φανερά εἰς τὸν ἀκούοντα δι' ἄλλων μέσων. Εὐθύς δ' ὡς ἀρχίσῃ ὁ παῖς ποιούμενος χρῆσιν ὑποτακτικῶν λόγων, ἐπιτελεῖ ἐν βραχεῖ χρόνῳ οὕτω μεγάλας προόδους ἐν τῇ γλωσσικῇ ἐκφράσει τῶν διανοημάτων, ὥστε δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι φθάνει εἰς τὸ τέμα τῆς πρώτης αὐτοῦ γλωσσικῆς ἐξελίξεως.

Ἄξια πολλοῦ διαφέροντος εἶναι καὶ ἡ ιδιόρρυθμος ὑπὸ τοῦ παιδὸς τοποθέτησις τῶν λέξεων ἐν τῷ λόγῳ. Ταύτην χαρακτηρίζουσι δύο τάσεις. Ἐν πρώτοις προτάσει τὰς λέξεις, τὰς συγκεντρούσας τὸ μέγιστον διαφέρον. Ὡς ἐκ τούτου συμβαίνει, ὥστε ἡ αὐτὴ λέξις νὰ ἔχη διάφορον θέσιν εἰς δύο προτάσεις ἀναλόγως τοῦ διαφέροντος, ὅπερ ἐκάστοτε προκαλεῖ. Μετὰ τὴν διαφέρουσαν λέξιν ἐπακολουθοῦσιν αἱ λοιπαί, ἐν τέλει δὲ τίθεται ἡ προσωπικὴ ἀντωνυμία. Ἡ δ' ἑτέρα τάσις συνίσταται ἐν τῇ προτάξει τῶν συγκεκριμένων, τῶν ἐποπτικῶν. Οὕτω, προτάσσεται τὸ οὐσιαστικὸν καὶ ἐπιτάσσεται ὁ ἐπιθετικὸς αὐτοῦ προσδιορισμός. Σημειωτέον, ὅτι ταῦτα παρατηροῦνται κατὰ τὰ πρῶτα στάδια τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ παιδικοῦ λόγου, διότι βραδύτερον ἢ παιδικὴ γλῶσσα διὰ τῆς ἀπομιμήσεως προσεγγίζει ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πρὸς τὴν γλῶσσαν τῶν ἐνηλίκων καὶ ἐν τῇ τοποθεσίῃ τῶν λέξεων.

Κατὰ τὴν τετάρτην ταύτην περίοδον ἀναφαίνεται ἐκ δευτέρου παρὰ τῷ παιδί ἡ τάσις πρὸς τὸ ἐρωτᾶν. Αἱ ἐρωτήσεις ὅμως εἶναι νῦν διάφοροι τῶν προγενεστέρων, διότι ἐνῶ αἱ πρῶται περιορίζοντο εἰς τὸ τί καὶ τὸ ποῦ, ἤδη ἐκτείνονται καὶ εἰς τὸ πότε καὶ τὸ διατί. Ἄλλαις λέξεσι, κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀπευθύνει ὁ παῖς ἐρωτήσεις καὶ περὶ χρονικῶν καὶ κυρίως αἰτιωδῶν σχέσεων. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι καὶ ἡ τάσις αὕτη τοῦ ἐρωτᾶν ἀποτελεῖ ἀπόρροιαν ὁρμῆς πρὸς μάθησιν καὶ τὰ τοιαῦτα. Ὁ παῖς ἐρωτᾷ περὶ πραγμάτων καὶ σχέσεων, συνδεομένων στενότερα πρὸς τὸ ἐγὼ αὐτοῦ καὶ τὰς πρακτικὰς αὐτοῦ χρείας.

ΔΙΑΦΟΡΑΙ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΓΛΩΣΣΙΚΗΝ ΕΞΕΛΙΞΙΝ

Ἡ ἐξέλιξις τῆς γλώσσης δεικνύει ποικίλας ἰδιορρυθμίας παρὰ τοῖς διαφοροῖς παισίν. Αὐταὶ ὀφείλονται ἐν πρώτοις εἰς αἷτια κείμενα ἐν τῇ φύσει ἐκάστου. Ἰδίᾳ δ' ἡ νοητικὴ κατάστασις ἔχει μεγάλην ροπὴν ἐπὶ τὴν γλωσσικὴν ἐξέλιξιν. Οὕτως ἐν πρώτοις τελεῖται ἐν διαφορῶν ρυθμῶ ἡ πρόσκτησις τῆς γλώσσης παρὰ παισὶ διαφοροῦ νοημοσύνης. Κατὰ κανόνα οἱ εὐφυεῖς ἄρχονται ταχύτερον ὁμιλοῦντες ἢ οἱ ὑστεροῦντες νοητικῶς. Ἰδίᾳ δ' οἱ ἠλίθιοι ἔνεκα ὑστερήσεως ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς φλοιώδους οὐσίας τοῦ ἐγκεφάλου ἀποκτῶσι πολὺ βραδύτερον καὶ δυσχερέστερον ἢ οἱ κανονικοὶ παῖδες τὴν ἱκανότητα τοῦ ἐκτελεῖν τὰς λεπτάς, συμμετρουσ καὶ πολυπλόκουσ κινήσεις, τὰς ὁποίας ἀπαιτεῖ ἡ προφορὰ τῶν λέξεων. Ἐνεκα δὲ τούτου, ἐνῶ παρὰ τοῖς κανονικοῖς παισίν ἡ ἀτελής προφορὰ τῆς γλώσσης διαρκεῖ συνήθως τὸ βραδύτερον μέρος τοῦ τετάρτου ἔτους τῆς ἡλικίας, πολλοὶ τῶν ἠλιθίων ποιοῦνται χρῆσιν λέξεων ἐν ἀτελεστάτῃ μορφῇ μέχρι τοῦ ἐβδόμου ἔτους καὶ βραδύτερον, ἀδυνατοῦντες νὰ προφέρωσιν ὠρισμένα φωνήεντα, σύμφωνα, διφθόγγους. Οὐκ ὀλίγοι δὲ καὶ παραμένουσιν ἄγλωσσοι.

Ἄλλα δείγματα, καθιστῶντα καταφανῆ τὴν ἐξάρτησιν τῆς γλωσσικῆς ἐξελίξεως ἀπὸ τοῦ βαθμοῦ τῆς νοημοσύνης, εἶναι ταῦτα : Ἐνῶ, ὡς εἶδομεν, παῖς κανονικὸς δύναται ἐν ἡλικίᾳ 18 μηνῶν νὰ εἶναι κάτοχος 20-60 λέξεων, οἱ ἠλίθιοι, καὶ αὐτοὶ οἱ ἔχοντες ἐλαφρὰν ἠλιθιότητα, περὶ τὰ τέλη τοῦ δευτέρου ἔτους μόλις περὶ τὰς 10-12 λέξεις κατέχουσιν. Ὡσαύτως, παῖδες ἰσχυρᾶς ἀντιληπτικῆς καὶ κριτικῆς δυνάμεως κατορθοῦσιν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ δευτέρου ἔτους νὰ σχηματίζωσιν ὀρθὰς προτάσεις καὶ ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἔτους καὶ ἡμίσεος νὰ ποιῶνται χρῆσιν ἐν τῷ λόγῳ καὶ δευτερευουσῶν προτάσεων, ἐνῶ καὶ αὐτοὶ οἱ ἐλαφρῶς ἠλίθιοι ἄρχονται χρησιμοποιοῦντες προτάσεις κατὰ τὸ τέταρτον ἢ τὸ πέμπτον ἔτος, τινὲς δὲ καὶ καθ' ὄλον τὸν βίον των εἶναι ἀνίκανοι νὰ ὁμιλῶσιν ἐν προτάσει. Προσέτι οἱ ἠλίθιοι δυσχερῶς κατορθοῦσι νὰ ἐφαρμόζωσιν ἐν τῇ γλώσσῃ των ὀρθῶς τοὺς γραμματικοὺς κανόνας. Ἐνεκα δὲ τῆς τοιαύτης στενῆς ἐξαρτήσεως τῆς γλωσσικῆς ἐξελίξεως ἀπὸ τοῦ βαθμοῦ τῆς νοημοσύνης θεωρεῖται ἐν τῶν μέσων πρὸς διάγνωσιν τῆς νοητικῆς ἱκανότητος, ἰδίᾳ μεταξὺ τοῦ τρίτου καὶ τοῦ ἔκτου ἔτους, ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ παῖς μορφοῖ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ.

Ἀφ' ἑτέρου ὁμοῦ δὲν εἶναι γνώρισμα ἀλάθητον διανοητικῆς ὑστερήσεως ἡ βραδύτης περὶ τὴν ἀπόκτησιν τῆς γλώσσης. Ὑπάρχουσι παραδείγματα παιδῶν κανονικῶν, οἵτινες μέχρις ἡλικίας ἑνὸς καὶ ἡμίσεος ἔτους ἐπικοινωνοῦσιν ἀποκλειστικῶς διὰ σχημάτων. Κατανοοῦσιν οὗτοι ἄριστα τὰ λεγόμενα ὑπ' ἄλλων, ἀλλὰ βραδύνουσι νὰ ὁμιλήσωσιν ἔνεκα αἰτίων ἀσχετῶν ἀπὸ τῆς

νοητικῆς των δυνάμεως. Καὶ πολλὰ ἄλλαι ἀτέλεια τῆς γλώσσης δὲν συνοδεύονται πάντοτε ὑπὸ νοητικῆς ὑστερήσεως.

Πλὴν δὲ τῶν ἰδιορρυθμιῶν ἐν τῇ μορφώσει τῆς γλώσσης, τῶν συνδεομένων μετὰ τῆς νοητικῆς καταστάσεως, παρατηροῦνται παρὰ τοῖς παισὶ καὶ ποικίλαι ἄλλαι διαφοραὶ ἐν τῇ χρήσει τῆς γλώσσης, ὀφειλόμεναι ὡσαύτως εἰς ἐμφύτους προδιαθέσεις. Ἐπὶ παραδείγματι, ὑπάρχουσι παῖδες, παρὰ τοῖς ὁποίοις ὑπερτερεῖ οὕτως ἰσχυρῶς ἢ ἐξ ἀπομιμήσεως μάθησις, ὥστε ἀπομένει μικρὸς χώρος εἰς τὴν δημιουργικὴν ἐνέργειαν. Ἀντιθέτως παρ' ἄλλοις εἶναι οὕτως ἀνεπαρκεῖς αἱ ἐπιδράσεις τῆς περὶ αὐτοὺς λαλουμένης γλώσσης ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς χρεῖας τῆς ἐκδηλώσεως, ὥστε ἢ πρὸς τὸ ἐκφράζεσθαι ἀνάγκη ὠθεῖ εἰς ἰσχυρὰν ἐνέργειαν τὴν γλωσσικὴν δημιουργικότητα αὐτῶν.

Παρὰ τὰς διαφορὰς δέ, τὰς προερχομένας ἐκ φυσικῶν αἰτιῶν, ποικίλαι ἄλλαι ὀφείλονται εἰς λόγους ἐξωτερικοὺς καὶ τυχαίους. Οὕτως, ἢ ταχύτερα ἢ βραδύτερα γλωσσικὴ ἐξέλιξις καὶ εὐχέρεια περὶ τὴν χοῆσιν τῆς γλώσσης ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς κατασκευῆς τῶν φωνητικῶν ὀργάνων. Παῖδες, ἔχοντες μείζονα εὐχέρειαν πρὸς προφορὰν τῶν φθόγγων καὶ ἰσχυροτέραν μνήμην, προηγούνται ἄλλων, οἵτινες δύνανται ἴσως νὰ ἔχωσιν ἀνωτέραν διάνοησιν.

Περαιτέρω ἡ γλωσσικὴ ἐξέλιξις ἐξαρτᾶται σπουδαίως, ἀπὸ τῶν εὐκαιριῶν, αἵτινες παρέχονται εἰς τὸν παῖδα πρὸς τὸ ὁμιλεῖν, ἀπὸ τῶν συνδιαλέξεων, αἵτινες γίνονται παρόντος αὐτοῦ, ἀπὸ τοῦ βαθμοῦ τῶν καταβαλλομένων φροντίδων ὑπ' ἄλλων προσώπων περὶ τῆς γλώσσης αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο δὲ ταχύτερα εἶναι ἡ γλωσσικὴ ἐξέλιξις παιδῶν, ἐχόντων πρεσβυτέρους ἀδελφοὺς ἢ ἐκείνων, οἵτινες συγγάνουσι μονογενεῖς ἢ πρωτότοκοι. Οἱ πρῶτοι ἔχουσι πλείονας εὐκαιρίας, ὅπως διαλέγονται καὶ βελτιῶσι τὴν γλῶσσαν αὐτῶν ἢ οἱ δεῦτεροι. Ἡ διαρκὴς ἐπικοινωνία μετὰ τῶν πρεσβυτέρων ἀδελφῶν ὠθεῖ αὐτούς, ὅπως ἐκφράζωσι τὰς ἰδέας των, καὶ τὸ ἐτι σπουδαιότερον, ὅπως ἀπομιμῶνται τὴν γλῶσσαν ἐκείνων. Μετὰ μεγίστης δ' εὐχερείας προσλαμβάνουσιν οὗτοι τὴν γλῶσσαν τῶν ὀλίγων πρεσβυτέρων ἀδελφῶν των, ἥτις ἴσταται ἐγγυὸς πρὸς αὐτοὺς κατὰ τε τὴν μορφήν καὶ τὸ περιεχόμενον.

Ὅσαῦτως ἡ γλωσσικὴ ἐξέλιξις καὶ βραδύτερον ἄρχεται καὶ ἐν βραδύτερῳ ρυθμῷ χωρεῖ παρὰ τοῖς παισὶν ἀπόρων τάξεων ἢ παρὰ τοῖς ἀνήκουσιν εἰς οἴκους μεμορφωμένους. Καὶ τούτου ὁ λόγος εἶναι εὐνόητος. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ οὔτε τὸν χρόνον ἔχουσι, ὅπως διαλέγονται συχνάκις μετὰ τῶν τέκνων αὐτῶν, οὔτε τὴν ἰκανότητα, ὅπως ἐπιμελῶνται τῆς γλωσσικῆς ἐκείνων διαμορφώσεως. Ἐχει ὡσαύτως παρατηρηθῆ, ὅτι οἱ παῖδες τῶν χωρίων βραδύτερον κατορθοῦσι νὰ ὁμιλῶσι ρεόντως ἢ οἱ ἐν ταῖς πόλεσιν αἰξανόμενοι.

Ἄλλὰ καὶ μεταξὺ ἀρρένων καὶ θηλέων παρατηροῦνται οὐκ ὀλίγα διαφοραὶ ἐν τῇ γλωσσικῇ ἐξέλιξει. Ἐν πρῶτοις τὰ θήλαα ἄρχονται συνήθως ὁμιλοῦντα ἐνωρίτερον τῶν ἀρρένων. Ἐχουσι προσέτι μείζονα μιμητικὴν δύναμιν καὶ διὰ τοῦτο εἰσδέχονται ὀρθότερον ἢ τὰ ἄρρενα τὰς ὑπ' ἄλλων προφε-

ρομένας λέξεις. Καὶ μείζονα δὲ φυσικὴν κλίσιν πρὸς τὸ ὁμιλεῖν ἔχουσι τὰ θήγλεα καὶ μείζονα ἐπὶ τούτῳ συναισθάνονται εὐαρέστησιν ἢ τὰ ἄρρενα. Ἐνεκα τούτου δὲ καὶ τὸ γλωσσικὸν μυτικὸν σύμπλεγμα αὐτῶν διαμορφοῦται τελειότερον ἢ τὸ τῶν ἄρρένων. Διὰ ταῦτα τὰ θήγλεα καὶ καθαρώτερον καὶ ὀρθότερον ὁμιλοῦσιν ἢ οἱ ὁμήλικες ἄρρενες καὶ μείζονα θησαυρὸν λέξεων ἔχουσιν ἢ ἐκεῖνοι ¹.

Ἄλλη διαφορὰ μεταξύ ἄρρένων καὶ θηλέων εἶναι αὕτη : Ἐνῶ, ὡς εἶδομεν, ἡ μιμητικότης εἶναι μείζων παρὰ τοῖς θήγλεσιν, ἀντιθέτως ἀναφαίνεται παρὰ τοῖς ἄρρεσιν ἰσχυροτέρα ἡ ἐφευρετικὴ συμβολὴ πρὸς μόρφωσιν τῆς γλώσσης. Διὰ τοῦτο δὲ πολλαὶ πρωτοτυπίαὶ καὶ ἰδιορρυθμίαι τῆς παιδικῆς γλώσσης εἶναι κατάδηλοι ἐν μείζονι βαθμῶ ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν ἄρρένων.

Καὶ μεταξύ δὲ παίδων, ἀνηκόντων εἰς διάφορα ἔθνη, παρατηροῦνται διαφοραὶ ἐν τῇ γλωσσικῇ ἐξελίξει. Οὕτω φαίνεται, ὅτι οἱ Ἄμερικανοὶ παῖδες ὑπερεροῦσι τῶν ὁμηλικῶν τῶν ἄλλων ἔθνῶν κατὰ τὸν θησαυρὸν τῶν λέξεων, οἱ δὲ Σλαῦοι ὑπολείπονται πάντων ².

Πλὴν δὲ τῶν γλωσσικῶν ἀτελειῶν, τῶν ὀφειλομένων εἰς τὰ μνημονευθέντα αἰτία, ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι, προερχόμεναι ἐξ ἄλλων αἰτίων. Οὕτω, παρὰ πολλοῖς παισὶ προκαλοῦσιν ἀνώμαλον γλωσσικὴν ἐξέλιξιν βλάβαι τῶν γλωσσικῶν ὀργάνων ἢ ἐλαττωματικὴ ἀναπνευστικὴ λειτουργία ἢ ἀνωμαλῖαι περὶ τὴν λειτουργίαν τῶν κινήσεων. Ἄλλαι ὀφείλονται εἰς ἔλλειψιν ἐπιθυμίας πρὸς τὸ ὁμιλεῖν, εἰς τάσιν πρὸς μόνωσιν καὶ ἀποφυγὴν τῆς ἀναστροφῆς μετ' ἄλλων παίδων ἢ εἰς ψυχopathικὴν κατάστασιν. Ἄλλαι ἔχουσιν αἰτίαν ἀτελῆ λειτουργίαν τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων καὶ ἰδίᾳ τῆς ἀκοῆς. Ἐπὶ παραδείγματι, οἱ κωφοὶ ἀποβαίνουσιν ἔνεκα ταύτης τῆς παθήσεως αὐτῶν ἀνίκανοι πρὸς κτῆσιν τῆς γλώσσης. Τέλος οὐκ ὀλίγαι ἀτέλειαι περὶ τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης ὀφείλονται εἰς κακὰς συνηθείας, γεννηθείσας κατὰ τὴν περίοδον τοῦ σχηματισμοῦ τῆς γλώσσης ἔνεκα πλημμελοῦς χρήσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας.

Καὶ παρὰ πολλοῖς μὲν κανονικοῖς παισὶ πολλαὶ τῶν ἀτελειῶν τούτων ἀφανίζονται ἀφ' ἑαυτῶν σὺν τῇ προοίῳσῃ ψυχικῇ ἐξελίξει καὶ ἀποκαθίσταται παρ' αὐτοῖς ἡ γλῶσσα εἰς τὴν κανονικὴν τῆς μορφῆν, παρ' ἄλλοις ὅμως παραμένουσιν αὐταὶ πολλάκις δι' ὅλου τοῦ βίου ὡς διαρκῆ γνωρίσματα τῆς γλώσσης.

Περὶ τῶν ἀνωμαλιῶν τούτων ποιούμεθα μακρὸν λόγον ἐν εἰδικῇ μελέτῃ

1. Κατὰ γενομένας μετρήσεις ἡ ἀναλογία ἐν τῷ θησαυρῷ τῶν λέξεων μεταξύ ἄρρένων καὶ θηλέων ἡλικίας δύο ἐτῶν εὐρέθῃ οὔσα παρὰ παισὶν Ἄμερικανοῖς 100 πρὸς 50, παρὰ Γερμανοῖς 100 πρὸς 54 καὶ παρὰ παισὶ σλαυτικῶν φυλῶν 100 πρὸς 84.

2. Ἡ ἀναλογία μεταξύ παίδων διετῶν εἶναι παρ' Ἄμερικανοῖς 100, παρὰ Γερμανοῖς 53, παρὰ Σλαῦοις 43.

ἡμῶν¹. Ἐν τῷ παρόντι θὰ περιορισθῶμεν εἰς ἀπλὴν μνεΐαν τῶν κυριωτάτων ἐξ αὐτῶν, αἵτινες εἶναι :

Ἡ ἀ φ α σ ί α, δηλοῦσα μείωσιν ἢ διαστροφὴν ἢ καὶ πλήρη ἀπώλειαν τῆς ἰκανότητος τοῦ ἐκφράζειν τὰ διανοήματα διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου ἢ τῆς γραφῆς.

Ὁ τ ρ α υ λ ι σ μ ό ς, κατὰ τὸν ὅποιον ὁ πάσχων ἢ προφέρει ἀτελῶς γράμματα, καὶ ἰδίᾳ σύμφωνα, ἢ αντικαθιστᾷ αὐτὰ δι' ἄλλων, τῶν ὁποίων ἢ προφορὰ εἶναι εὐχερεστερα ὑπ' αὐτοῦ.

Ὁ ψ ε λ λ ι σ μ ό ς, ἔχων κύριον γνώρισμα δυσχέρειαν πρὸς ἄρθρωσιν καὶ τελείαν προφορὰν ὅλων τῶν συστατικῶν τῶν λέξεων. Ἡ ψελλίζουσα γλώσσα διαφέρει τοῦ τραυλισμοῦ, καθότι κατ' αὐτὴν ἢ ἀτελής προφορὰ δὲν περιορίζεται εἰς μεμονωμένους καὶ πάντοτε τοὺς αὐτοὺς φθόγγους, ἀλλ' ἐκτείνεται εἰς ἅπαντα τὰ στοιχεῖα τῶν λέξεων. Ἄπαντα ταῦτα συμπίεζονται ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ ψελλίζοντος καὶ ἢ ἀλλοίωσις αὐτῶν μεταβάλλει μορφήν ἀπὸ λέξεως εἰς λέξιν.

Ἡ β ρ α δ υ γ λ ω σ σ ί α, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ πάσχων αἰσθάνεται δυσχέρειαν ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ὁμιλίας του καὶ χρησιμοποιεῖ γλώσσαν βραδείαν, συρομένην, συνδεδεμένην μετ' ἰδιορρυθμοῦ, μονοτόνου φωνῆς.

Ἡ τ α χ υ γ λ ω σ σ ί α, ἰδιότης ἀντίθετος πρὸς τὴν ἀνωτέρω. Εἶναι ταχεῖα, βιαστική, τρόπον τινὰ ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν βίας τελουμένη ὁμιλία, ἣτις διὰ τοῦτο συνεπάγεται ἀτελείας τοῦ λόγου.

Ἡ ἀδυναμία τοῦ πάσχοντος παρὰ τὴν κανονικὴν λειτουργίαν τῆς ὁράσεως καὶ τῆς ἀκοῆς αὐτοῦ νὰ ἐννοῇ τὰς ἀκουομένας λέξεις καὶ νὰ ἀναγινώσκη τὰς γεγραμμένας.

Η ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΟΣ ΔΙΑΡΚΟΥΣΗΣ ΤΗΣ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἡ γλωσσικὴ ἐξέλιξις παιδῶν κανονικῶν εἶναι δυνατόν, κατὰ τὰ προλεχθέντα, νὰ φθάσῃ εἰς ὄρισμένον τι πέρασ μέχρι τοῦ πέμπτου ἔτους τῆς ἡλικίας, ἂν δὲν ἐμποδίσωσιν αὐτὴν δυσμενεῖς ἐπιδράσεις. Κατὰ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος περίοδον ἀποβαίνει ὁ παῖς ἰκανὸς νὰ ἐκδηλοῖ τὰ συναισθήματα, διανοήματα καὶ βουλήματα αὐτοῦ κατὰ τρόπον ἀντιληπτόν. Παρὰ πολλοῖς ὅμως κανονικοῖς παισὶ τὸ στάδιον τοῦτο τῆς στοιχειώδους γλωσσικῆς ἐξέλιξεως διαρκεῖ μακρότερον χρόνον. Ἄλλὰ καὶ μετὰ τὸ πέρασ αὐτοῦ συνεχίζεται, ὡς

1. Ἴδε Ν. Ἐξαρχοπούλου, Ψυχικαὶ ἀνωμαλίαι τῶν παιδῶν καὶ τρόποι βελτιώσεως αὐτῶν, ἐν Ἀθήναις 1953, σ. 61 κ.ε.

εἵπομεν, ἡ ἐνέργεια τοῦ παιδὸς πρὸς κτῆσιν τῆς γλώσσης. Ἐνῶ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης θεωρεῖται οὗτος ὑπερπηδήσας τὰς στοιχειώδεις δυσχερείας, τοῦ λοιποῦ παλαίει κατὰ νέων, ἀναφερομένων εἰς τὰς λεπτότητας τῆς γλώσσης. Τῆς βραδυτέρας δὲ ταύτης ἐξελίξεως ἔργον εἶναι ἡ ὀρθὴ διαμόρφωσις τῆς περιοδολογίας καὶ τοῦ ἀτομικοῦ γλωσσικοῦ ὅρους. Καὶ διαρκεῖ αὕτη ἐπὶ μακρόν, ἐκτεινομένη καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς φοιτήσεως τοῦ παιδὸς εἰς τὸ σχολεῖον καὶ πέρα τούτου. Ἄν δ' ἀποβλέψωμεν εἰς παῖδας, προερχομένους ἐκ χωρίων καὶ ἀμορφῶτων οἰκογενειῶν, δὲν ἀπομακρυνόμεθα τῆς ἀληθείας λέγοντες, ὅτι οὗτοι τὸ μέγιστον ποσὸν τῶν λέξεων καὶ τοὺς τρόπους τῆς ἐκφράσεως προσλαμβάνουσι κυρίως ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς φοιτήσεως εἰς τὸ σχολεῖον.

Αὕτη δ' ἡ βραδυτέρα ἐξέλιξις, διὰ τῆς ὁποίας κατορθοῦται ἡ εἰσαγωγή εἰς τὰς λεπτότητας τῆς γλώσσης τῶν ἐνηλίκων, δὲν συντελεῖται ἀφ' ἑαυτῆς, ἀλλ' εἶναι ἀναγκαῖα πρὸς τοῦτο συστηματικὴ ἐπικουρία. Καὶ δεικνύει αὕτη πλείονας φάσεις, ἕκαστη τῶν ὁποίων ἔχει ἴδιον τύπον, διακρινομένη δι' ἰδιαιτέρων γνωρισμάτων. Οὕτως, ἄλλα εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς γλώσσης τοῦ δεκαετοῦς παιδός, ἄλλα τοῦ δεκαετοῦς, ἄλλα τοῦ δεκατετραετοῦς κ.ο.κ. Δυστυχῶς ὅμως ἡ γλωσσικὴ αὕτη περίοδος δὲν ἔχει ἐρευνηθῆ. Διὰ τοῦτο δ' ἀγνοοῦμεν τὴν φύσιν καὶ τὰ ὄρια τῶν φάσεων, τὰς ὁποίας περιλαμβάνει.

Ἀφοῦ λοιπὸν συμπίπτει αὕτη πρὸς τὸν χρόνον τῆς φοιτήσεως εἰς τὸ σχολεῖον καὶ δὲν συντελεῖται ἀφ' ἑαυτῆς, ὡς ἡ προτέρα, ἀποβαίνει σπουδαιότατον ἔργον τοῦ σχολείου νὰ ὑποβοηθῆ συστηματικῶς τὴν ἐξέλιξιν αὐτῆς. Ἐχει καθήκον νὰ ἀρῇ βαθμιαίως τὰς ποικίλας γλωσσικὰς ἀτελείας τοῦ παιδός, τῶν ὁποίων ἄλλαι μὲν εἶναι ἀπόρροια τῆς μὴ συντελεσθείσης ἀκόμη γλωσσικῆς ἐξελίξεως, ἄλλαι δ' ὀφείλονται εἰς δυσμενεῖς ἐπιδράσεις τοῦ οἴκου, καὶ νὰ βελτιοῖ κατὰ μικρὸν τὴν γλῶσσαν τῶν μαθητῶν.

Δὲν σκοποῦμεν νὰ ἐκτεινώμεν ἐν τῷ παρόντι τὸν λόγον περὶ τῶν τρόπων, κατὰ τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ τελεῖται ἡ συστηματικὴ ἐπίδρασις τοῦ σχολείου ἐπὶ τὴν γλωσσικὴν διαμόρφωσιν τῶν παιδῶν. Θὰ ἀποφύγωμεν ὡσαύτως νὰ συναγάγωμεν συμπεράσματα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀνωτέρω γενομένης ἀναλύσεως τῆς παιδικῆς γλώσσης περὶ τῶν ποικίλων ζητημάτων τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν γλῶσσαν, ἧτις πρέπει νὰ θεραπευθῆται ἐν τῷ σχολείῳ καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ πρέπει νὰ γράφονται τὰ διδακτικὰ βιβλία. Θεωροῦμεν ὅμως ἀναγκαῖον νὰ ἐξάρωμεν γενικὰς τινὰς παιδαγωγικὰς ἀρχάς, ἀμέσως συναγομένας ἐκ τῶν μνημονευθειῶν ἐρευνητῶν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων πρέπει νὰ τελεῖται ἡ συστηματικὴ ἐν τῷ σχολείῳ ἐργασία πρὸς βελτίωσιν τῆς γλώσσης τῶν μαθητῶν.

Ἡ διδασκαλία τοῦ γλωσσικοῦ μαθήματος ἐν τῷ σχολείῳ κύριον σκοπὸν πρέπει νὰ ἔχη τὸ νὰ καταστήσῃ κτῆμα τῶν μαθητῶν τὴν γλῶσσαν τῆς μεμορφωμένης τάξεως τοῦ ἔθνους αὐτῶν, διὰ τῆς ὁποίας ἐκδηλοῦται ἡ διανοη-

τική, κοινωνική καὶ πολιτική, καθόλου εἰπεῖν, ἡ πνευματικὴ ζωὴ αὐτοῦ. Ταύτης ποιοῦνται χρῆσιν οἱ ἐπιστήμονες πρὸς διατύπωσιν τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτῶν ιδεῶν. Ἐν ταύτῃ εἶναι γεγραμμένα τὰ ἄριστα λογοτεχνικὰ ἔργα καὶ τὸ μέγα πλῆθος τῶν διδακτικῶν καὶ μορφωτικῶν βιβλίων. Αὕτη εἶναι ἡ ἐπίσημος γλώσσα τοῦ Κράτους καὶ ἐν ταύτῃ γράφονται αἱ ἐπίσημοι πράξεις καὶ ἡ ἀλληλογραφία τῶν δημοσίων ἀρχῶν. Ἐν ταύτῃ γίνονται αἱ ἐν ταῖς Βουλαῖς, τοῖς δικαστηρίοις καὶ πάσαις καθόλου ταῖς συνελεύσεσιν ἀγορεύσεις καὶ συζητήσεις. Δι' αὐτῆς διεξάγονται ἡ ἐμπορικὴ ἀλληλογραφία καὶ αἱ ἄλλαι βιοτικαὶ συναλλαγαί. Εἰς ταύτην τέλος συντάττονται κατὰ τὸ πλεῖστον αἱ ἐφημερίδες, τὰς ὁποίας ἀναγινώσκοντες κατανοοῦσιν ἅπαντες. Εἶναι αὕτη θεμελιώδης ἀρχή, ἰσχύουσα ἐν πάσαις ταῖς χώραις, ὅτι τὸ σχολεῖον ὀφείλει νὰ ἀκολουθῆ ἐν τῷ ζητήματι τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσης τοὺς μεμορφωμένους, τοὺς καλῶς ἀνατεθραμμένους καὶ νὰ παρέχῃ εἰς τοὺς μαθητὰς τὸν ἀπλούστατον, ἀλλ' ἅμα καὶ καθαρῶτατον τύπον αὐτῆς. Εἰδικώτερον δ' ἐπιζητεῖ τὸ σχολεῖον νὰ καταστήσῃ τοὺς παῖδας ἱκανοὺς τὸ μὲν νὰ κατανοῶσι τὰς ιδέας τῶν ἄλλων, τὰς ἐν τῇ γλώσσῃ ταύτῃ ἐκδηλουμένας προφορικῶς καὶ γραπτῶς, τὸ δὲ νὰ ποιῶνται αὐτοὶ χρῆσιν αὐτῆς ἄπταιστον, ὁμιλοῦντες καὶ γράφοντες, τὸ δὲ νὰ ἀναγινώσκωσι καὶ κατανοῶσι τὰ ἐν τῇ γλώσσῃ ταύτῃ γεγραμμένα.

Ἡ γλώσσα δὲ αὕτη, τῆς ὁποίας τὴν συστηματικὴν διδασκαλίαν ἀναλαμβάνει τὸ σχολεῖον, διαφέρει μεγάλως ἀπὸ τῆς κοινότερον λαλουμένης ἐν τῇ καθ' ἡμέραν ἀναστροφῇ, τὴν ὁποίαν καὶ οἱ μὴ φοιτήσαντες εἰς τὸ σχολεῖον παῖδες χρησιμοποιοῦσι. Καὶ εἶναι ἡ ἀπόστασις μεταξὺ τῶν δύο τούτων γλωσσῶν εἰς πολλὰς τῶν πεπολιτισμένων χωρῶν πολὺ μεγαλυτέρα ἐκείνης, ἣτις χωρίζει παρ' ἡμῖν τὴν καθαρὰν γλῶσσαν τῶν μεμορφωμένων ἀπὸ τῆς δημώδους. Ἡ τελευταία αὕτη, χρησιμεύουσα πρὸς προφορικὴν ἔκφρασιν νοημάτων κοινῶν καὶ ἀπλουστέρων, ἀναφερομένων εἰς τὰ συνηθέστατα συμβεβηκότα τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων, εἶναι ἀτημέλητος καί, ὡς εἰκόσ, πολὺ ἀτελεστερά τῆς ἐκφραζούσης τὰ διανοήματα τῆς μεμορφωμένης τάξεως. Δὲν παρίσταται δ' ἀνάγκη ἰδιαιτέρας συστηματικῆς διδασκαλίας πρὸς ἐκμάθησιν αὐτῆς, διότι ὁ παῖς, πρὶν ἢ ἦδη φοιτήσῃ εἰς τὸ σχολεῖον, καθίσταται ἱκανὸς νὰ ἐκφράξῃ ἐν αὐτῇ τὰ διανοήματά του. Ἡ πατρικὴ οἰκία, ἡ ὁδός, ὁ περὶ αὐτὸν βίος πορίζουσιν εἰς αὐτὸν τὴν γλῶσσαν ταύτην ἄνευ συστηματικῆς διδασκαλίας.

Τοῦναντίον ἡ γλώσσα τῆς μεμορφωμένης τάξεως, μάλιστα ἡ γραφομένη, εἶναι ξένη πρὸς τὸν παῖδα. Καὶ πανταχοῦ τοῦ κόσμου ὀφείλει οὗτος νὰ ἐκμάθῃ αὐτὴν συστηματικῶς ἐν τῷ σχολείῳ καὶ πανταχοῦ καταβάλλεται προσπάθεια πρὸς εἰδικὴν διδασκαλίαν αὐτῆς. Διὰ τοῦτο δ' ἐν τῇ ἐκμάθῃσιν τῆς γλώσσης ταύτης, ἣτις εἶναι, ὡς εἴπομεν, ἄγνωστος κατὰ τὸ μέγιστον αὐτῆς μέρος εἰς τοὺς παῖδας, ὀφείλουσιν οὗτοι νὰ δαπανήσωσι πολὺν χρόνον καὶ νὰ

καταβάλωσι μεγάλους κόπους. Οὐδαμοῦ δ' ἀπετολήθη ὑπὸ τὸ πρόσχημα διευκολύνσεως τῆς διδασκαλίας τοῦ γλωσσικοῦ μαθήματος ἢ διδασκαλία τῆς διαλέκτου.

Καὶ οὗτος μὲν πρέπει νὰ εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς συστηματικῆς ἐν τῷ σχολείῳ διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσης. Ἡ ἐπίτευξις ὅμως αὐτοῦ παρέχει μεγάλας δυσχερείας καὶ προϋποθέτει βαθεῖαν ψυχολογικὴν μόρφωσιν καὶ διδακτικὴν ἐμπειρίαν παρὰ τῷ διδάσκοντι τὸ μάθημα τοῦτο. Αἱ δυσχερεῖαι προέρχονται ἐκ τούτου τοῦ λόγου: Ὡς ἤδη ἐλέχθη, ὁ παῖς, πρὶν ἢ ἀρχίσῃ φοιτῶν εἰς τὸ σχολεῖον, πρὶν ἢ ἐκμάθῃ τοὺς τύπους καὶ καθόλου τὸν μηχανισμόν τῆς γλώσσης τῶν πεπαιδευμένων, καθίσταται κάτοχος τῆς μητρικῆς γλώσσης ἐν στενοτέρῳ ἔννοιά, τῆς διαλέκτου, τῆς ἐν τῇ ἰδιαιτέρα αὐτοῦ πατριδί λαλουμένης, τὴν ὁποίαν ἐκμανθάνει, ὡς εἴπομεν, ἄνευ συστηματικῆς διδασκαλίας, τρόπον τινὰ αὐτομάτως δι' ἀπλῆς μιμήσεως. Θεωρεῖται δὲ καθήκον τοῦ διδασκάλου νὰ καθάρῃ καὶ πλουτίσῃ τὴν γλῶσσαν τῶν μαθητῶν του, νὰ θέτῃ ἐκποδῶν τὰς ποικίλας αὐτῆς ἀτελείας περὶ τὴν προφορὰν, τὴν χρῆσιν τῶν λέξεων, τὴν οἰκοδομίαν τοῦ λόγου κ.τ.λ. καὶ νὰ ἀναβιβάξῃ αὐτοὺς ἐκ τῆς ἀτελοῦς διαλέκτου, τῆς ὁποίας τυγχάνουσι κάτοχοι, εἰς τὴν κανονικὴν καὶ πλουσίαν, τῆς ὁποίας ποιεῖται χρῆσιν ἢ μεμορφωμένη τάξις, ἰδίᾳ ἐν τῷ γραπτῷ λόγῳ.

Τοῦτο ὅμως εἶναι, ὡς εἴπομεν, δυσχερές. Ἐν πρώτοις ἀνάγκη νὰ ἐξαρθῇ, ὅτι ἡ μετάβασις αὕτη τοῦ παιδὸς ἀπὸ τῆς διαλεκτικῆς γλώσσης εἰς τὴν τῶν μεμορφωμένων πρέπει νὰ τελεῖται οὐχὶ ἀποτόμως, ἀλλ' ἀβιάστως καὶ μεθοδικῶς. Ὁφείλει δηλαδὴ τὸ σχολεῖον, ἀφορμώμενον πάντοτε ἀπὸ τοῦ γλωσσικοῦ ἐπιπέδου, εἰς τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται ὁ παῖς, νὰ προάγῃ αὐτὸν γλωσσικῶς κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ μὴ παρεμβάλληται οὐδεμία δυσχέρεια εἰς τὴν παιδικὴν ἔκφρασιν καὶ μὴ ἀνακόπηται ἡ φυσικὴ τάσις, τὴν ὁποίαν ἤδη πρὸ τῆς εἰς τὸ σχολεῖον φοιτήσεως αὐτοῦ ἔχει ὁ παῖς πρὸς τὸ διαλέγεσθαι ἐλευθέρως περὶ πραγμάτων καὶ γεγονότων, κειμένων ἐν τῷ κύκλῳ τῆς ἐμπειρίας του. Οὕτω, καθόσον προχωροῦμεν εἰς ἀνωτέρας τάξεις, κατὰ τοσοῦτον καὶ ἡ γλῶσσα τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων πρέπει νὰ προσεγγίξῃ κατὰ τὴν λέξιν καὶ τὴν σύνταξιν πρὸς τὸν συνήθη γραπτὸν ἡμῶν λόγον, πλουτιζομένη μεθοδικῶς διὰ νέων στοιχείων, ἅτινα παρέχει ἡ διδασκαλία. Τὴν τοιαύτην ἀβίαστον, ἄνευ ἁλμάτων, συστηματικὴν εἰσαγωγὴν τοῦ παιδὸς εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν πεπαιδευμένων ἐπιβάλλουσι θεμελιώδεις παιδαγωγικαὶ

1. Ὡς ὀρθότατα λέγει ὁ Meumann, «παρὰ τοῦ μαθητοῦ ἐπιτρέπεται νὰ ἀπαιτῶμεν τὸ διὰ τῆς ἐρεῦνης τῆς παιδικῆς γλώσσης καθορισθὲν ὡς ἀνώτατον ὄριον γραμματικῆς ὀρθότητος αὐτῆς καὶ τοὺς γραμματικὸς τύπους τοὺς ἀναλόγους πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ παιδὸς κατὰ τὰ διάφορα ἔτη τῆς ἡλικίας του». (Zeitschr. f. päd. Psychol. u. exp. Päd., Jahrg. 12, Heft 1, σ. 9).

ἀρχαί, ἰσχύουσαι οὐ μόνον περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ γλωσσικοῦ μαθήματος, ἀλλὰ καὶ περὶ πάσης τῆς λοιπῆς διδακτικῆς ἐργασίας, τῆς ἐν τῷ σχολεῖῳ τελουμένης. Οὕτως ἡ Παιδαγωγικὴ διδάσκει, ὅτι ὁ παῖς πρέπει νὰ προσκῆται πᾶσαν νέαν γνώσιν, ἀφορωόμενος πάντοτε ἀπὸ τοῦ γνωστοῦ. Ὡσαύτως ἀξίωμα παιδαγωγικὸν εἶναι, ὅτι ὁ παῖς ὀφείλει νὰ αὐτενεργῇ κατὰ τὴν πρόσκητησιν τῶν γνώσεων. Κατ' ἄλλην ἀρχὴν παιδαγωγικὴν οὐδὲν πρέπει νὰ παρέχεται εἰς τὸν παῖδα, ὅπερ δὲν στοιχεῖ πρὸς τὴν ἐκάστοτε ἀντιληπτικὴν αὐτοῦ ἰκανότητα.

Πλὴν δὲ τούτου τὴν τοιαύτην ἀβίαστον ὕψωσιν τοῦ παιδὸς ἐκ τῆς διαλεκτικῆς καὶ κοινοτέρας γλώσσης εἰς τὴν τῶν μεμορφωμένων ἐπιβάλλει καὶ ἡ παρ' αὐτῷ τελουμένη φυσικὴ γλωσσικὴ ἐξέλιξις. Κατὰ τὰ προσημειωθέντα πορίσματα τῶν ψυχολογικῶν ἐρευνῶν περὶ τῆς παιδικῆς γλώσσης ὁ παῖς καθίσταται ἀτόχος τῆς μητρικῆς γλώσσης κατὰ μικρὸν καὶ διερχόμενος ὠρσιμένας βαθμίδας ἐξελιξέως. Ὡς εἶδομεν ὡσαύτως, μέχρι τῆς ἡλικίας τοῦ πέμπτου ἔτους ἄγεται παρ' αὐτῷ ὑπὸ κανονικὰς συνθήκας εἰς πέρασ ἡ στοιχειώδης γλωσσικὴ ἐξέλιξις.

Ἄλλὰ καὶ μετὰ τὸ πέρασ τοῦ σταδίου τούτου ἐξακολουθεῖ ἡ ἐνέργεια τοῦ παιδὸς πρὸς κτήσιν τῆς γλώσσης, ἥτις ἐκτείνεται καθ' ὅλον τὸν χρόνον, κατὰ τὸν ὅποιον διαρκεῖ ὁ σχολικὸς βίος καὶ ἐπέκεινα. Καὶ αὕτη δ' ἡ βραδυτέρα ἐξέλιξις δεικνύει πλείονας φάσεις, πλείονας ἐπαλλήλους βαθμίδας, ἐκάστη τῶν ὁποίων διακρίνεται δι' ἰδίων γνωρισμάτων. Ἐπομένως καὶ ἐκ τῶν πορισμάτων τούτων τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης συνάγεται, ὅτι ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία ὀφείλει νὰ προσαρμολῆ τὴν ἐπέμβασιν αὐτῆς πρὸς ὕψωσιν καὶ τελειοποίησιν τῆς γλώσσης τοῦ μαθητοῦ εἰς τὸ ἐκάστοτε ἐπίπεδον τῆς φυσικῆς αὐτοῦ γλωσσικῆς ἰκανότητος. Ὄφείλει, ἄλλαις λέξεσι, νὰ μὴ προβάλλῃ εἰς τὸν μαθητὴν ἀπαιτήσεις ὑπερτέρας τῶν δυνάμεων αὐτοῦ. Ὁ διδάσκαλος δέ, ὅστις προσπαθεῖ νὰ ἀντικαταστήσῃ ἀποτόμως τὴν παιδικὴν γλώσσαν διὰ τῆς κανονικῆς τῶν μεμορφωμένων ἐνηλίκων, ἐκεῖνος, ὅστις κατὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν λοιπὴν μετὰ τῶν μαθητῶν ἀναστροφὴν αὐτοῦ ποιεῖται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς χρῆσιν αὐστηρὰν τῆς ὀρθοεποῦς γλώσσης τῶν πεπαιδευμένων, ἀθετεῖ νόμους ψυχολογικοὺς καὶ παιδαγωγικοὺς καὶ παραγνωρίζει τὰς φυσικὰς γλωσσικὰς δυνάμεις, τὰς ὁποίας κατὰ τὰ διάφορα ἔτη ἔχει ὁ παῖς.

Ὡσαύτως ἀθετεῖ νόμους γλωσσικοὺς καὶ παιδαγωγικοὺς ὁ ἀναγκάζων τὸν παῖδα, τὸν τὸ πρῶτον φοιτῶντα εἰς τὸ σχολεῖον, νὰ μεταβάλῃ ἀποτόμως τὸν τρόπον τοῦ ὁμιλεῖν, εἰς τὸν ὅποιον ἔχει ἐθισθῆ, καὶ ἀποδοκιμάζων πᾶν γλωσσικὸν σφάλμα αὐτοῦ, πᾶσαν αὐτοῦ ἀπόκλισιν ἀπὸ τοῦ γραμματικῶς καὶ συντακτικῶς ὀρθοῦ. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ὑπερπηδᾷ τὰ ὄρια, ἅτινα ἔχει διαγράψῃ ἡ φύσις, ἐπιβάλλει εἰς τὸν παῖδα τρόπους ἐκφράσεως μὴ ἀναποκρινόμενος εἰς τὰς δυνάμεις του, ὥθει αὐτὸν ὑπὲρ τὴν κανονικὴν βαθμίδα τῆς φυσικῆς γλωσσικῆς αὐτοῦ ἐξελιξέως. Οὕτω δὲ καὶ ἀνακόπτει τὴν φυσι-

κὴν τάσιν τοῦ παιδὸς πρὸς τὸ ὁμιλεῖν. Καὶ ἐνῶ οὗτος κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς τὸ σχολεῖον φοιτήσεως αὐτοῦ ἔχει συνήθως φυσικὴν ἰσχυρὰν τάσιν νὰ ἔρωτᾷ περὶ πάντων καὶ νὰ διαλεγῆται περὶ πάντων, ἅτινα ἐγείρουσιν ἐν αὐτῷ διαφέρον, ἐλάχιστα φροντίζων περὶ τῆς γραμματικῆς ὀρθότητος τῶν λεγομένων, τῆς ὀρθῆς χρήσεως κυρίων καὶ δευτερευουσῶν προτάσεων κ.τ.λ., νῦν, ἠναγκασμένος νὰ χρησιμοποιῇ γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν ἀγνοεῖ, καὶ φοβούμενος, μὴ ὑποπέσῃ εἰς σφάλματα, καθίσταται διστακτικὸς, ἀποβάλλει τὴν πρὸς τὸ ὁμιλεῖν ἔφεσιν καὶ ἐν πλείσταις περιπτώσεσι προτιμᾷ νὰ σιγᾷ. Τοῦτο ὅμως ἀποβαίνει ἐπὶ βλάβῃ μεγίστῃ τῆς τε γλωσσικῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς καθόλου διανοητικῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ. Τέλος ἢ κατὰ τὴν διδασκαλίαν χοῆσις γλώσσης, τὴν ὁποίαν ὁ παῖς δὲν δύναται νὰ νοῆ τελείως καὶ ἥτις δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ συναίσθημα αὐτοῦ, εἶναι μέγιστον κώλυμα πρὸς μόρφωσιν αὐτοῦ. Αἱ γνώσεις, αἵτινες παρέχονται διὰ τοιαύτης γλώσσης, μὴ κατανοούμεναι ὑπ' αὐτοῦ προσηκόντως, δὲν δύνανται νὰ ἀποβῶσι κτήμα αὐτοῦ καὶ ἐπιδράσωσιν ἐπ' αὐτόν.

Ἡ εἰρημένη ὅμως ἀπαίτησις δὲν σημαίνει, ὅτι σκοπὸς τοῦ σχολεῖου εἶναι νὰ καθηλώσῃ τὸν μαθητὴν ἐπὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἐπιπέδου, εἰς τὸ ὁποῖον εὐρίσκειται προερχόμενος ἐκ τῆς οἰκογενείας του, ὡς ἔπραξαν παρ' ἡμῖν οἱ αὐτοκληθέντες «ἐκπαιδευτικοὶ μεταρρυθμισταὶ» καὶ ὡς κηρύττουσι νεοφώτιστοὶ τινες ψυχολόγοι καὶ αὐτοχειροτόνητοι παιδαγωγοί, συνιστῶντες ἕμμονὴν τοῦ σχολεῖου «εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς μάνας». Λησμονοῦσιν οὗτοι, ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη τῆς μάνας πλὴν τῶν ἄλλων πολλαπλῶν ἀτελειῶν τῆς δὲν εἶναι ὁμοία εἰς πάσας τὰς περιφερείας τῆς χώρας ἡμῶν. Ὑπάρχει πληθὺς διαλεκτικῶν παραλλαγῶν αὐτῆς. Δύναται τις εἰπεῖν, ὅτι ἐκάστη ἑλληνικὴ περιφέρεια ἔχει ἰδιαιτέραν γλῶσσαν τῆς μάνας. Πρέπει λοιπὸν οἱ παῖδες τῶν διαφόρων τούτων περιφερειῶν νὰ ἐντοπισθοῦν γλωσσικῶς εἰς ταύτας τὰς διαλέκτους τῆς μάνας ; Ἄλλ' οὕτω θὰ καθίστατο ἀδύνατος ἡ μεταξὺ τῶν ὁμοφύλων γλωσσικὴ ἐπικοινωνία, ὅπως δεικνύει τοῦτο παραστατικώτατα ἡ γνωστὴ *Βαβυλωνία*.

Λησμονοῦσιν ὡσαύτως οἱ τὰ τοιαῦτα προτείνοντες, ὅτι παρὰ τισιν ἑλληνικαῖς οἰκογενείαις ὁμιλεῖται ἀκόμη ἕνεκα ἀκηδίας τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας ὡς μητρικὴ γλῶσσα ἡ ἀλβανικὴ, ἡ κουτσοβλαχικὴ, ἡ βουλγαρικὴ, ἡ τουρκικὴ. Τί θὰ συμβῆ λοιπὸν εἰς τὰς οἰκογενείας ταύτας, ἐὰν ἰσχύσῃ ἡ ἀρχὴ τῆς ἐν τῷ σχολείῳ διδασκαλίας τῆς γλώσσης τῆς μάνας ; Οὕτω θὰ διαιωίζωμεν ἡμεῖς αὐτοβούλως, ὑπ' οὐδενὸς ἀναγκάζομενοι, ζητήματα μειονοτήτων ἐν τοῖς κόλποις ἡμῶν.

Καὶ ταῦτα μὲν ὑποστηρίζονται παρ' ἡμῖν καὶ δυστυχῶς ἐφαρμόζονται μέχρι τινὸς ἐν τοῖς ἡμετέροις σχολείοις. Οὐδαμοῦ ὅμως τοῦ λοιποῦ κόσμου συμβαίνουνσι παρόμοια. Οὐδαμοῦ ἡ διαλεκτικὴ γλῶσσα διδάσκεται συστηματικῶς ἐν τῷ σχολείῳ ὡς γλῶσσα μητρικὴ. Θεμελιώδης ἀρχή, ἐφαρμοζομένη

ἐν πάσαις ταῖς πεπολιτισμέναις χώραις, εἶναι, ὅτι μόνη ἡ ἐπίσημος γλώσσα τοῦ Κράτους πρέπει νὰ χρησιμοποιηθῆται ἐν τῷ σχολείῳ καὶ νὰ διδάσκηται συστηματικῶς ὡς μητρικὴ γλώσσα, οὐχὶ δὲ τὰ ἰδιώματα.

Πρέπει ὅμως παραλλήλως νὰ καταβάλληται πᾶσα φροντίς, ὅπως ἡ ἐπίσημος γλώσσα, διατηροῦσα τὸν γραμματικὸν καὶ συντακτικὸν μηχανισμόν αὐτῆς, τεῖνῃ κατὰ τὸ δυνατόν εἰς ἀπλοποίησιν, ἀποβάλλουσα ἀρχαῖσμούς καὶ καθόλου τύπους περιπεσόντας εἰς ἀχρησίαν. Πρέπει ὡσαύτως ἡ ἐπίσημος γλώσσα νὰ δέχεται καὶ ἐνσωματοῖ στοιχεῖα ἐκ τοῦ ἐδάφους τοῦ ὀμιλοῦντος λαοῦ, ὅσα κατώρθωσαν διὰ τῆς χρήσεως νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τῆς διαλεκτικῆς μονομερείας καὶ νὰ καταστῶσι πανελλήνιον κτῆμα.

Πρὸς τοῦτο ὀφείλουσι νὰ συνεργάζωνται πλείονες παράγοντες καὶ ἰδίᾳ ἡ *λογοτεχνία*, ὁ *τύπος* καὶ τὸ *σχολεῖον*.

Δυστυχῶς αἱ ἀρχαὶ αὗται ἠθετήθησαν ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει, ἀφ' οὗ χρόνου οἱ ἐκπαιδευτικοὶ μεταρρυθμισταὶ ἀνέλαβον τὴν διεύθυνσιν αὐτῆς. Ἄλλὰ καὶ βραδύτερον μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ Ἑπουργείου τῆς Παιδείας δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπανέρῃ ἡ παρ' ἡμῖν ἐκπαίδευσις τὸν ὀρθὸν δρόμον ἐν τῷ ζητήματι τῆς γλώσσης ἕνεκα ἀκηδίας τῶν ἀρμοδίων. Οὕτως ὁ παράγων τῆς ἐκπαιδεύσεως ἠχρηστεύθη παρ' ἡμῖν ἐν τῷ θέματι τῆς γλωσσικῆς μορφώσεως τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων.

Καὶ ἡ *λογοτεχνία* δὲ ἄλλας ἐτρόπη ὁδοὺς παρ' ἡμῖν. Τὰ προϊόντα τοῦ καλίμου ἰδίᾳ τῶν σημερινῶν νεαρῶν *λογοτεχνῶν* φέρουσιν ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἐποχὴν τὴν σφραγίδα τῆς ἀκρότητος. Διακρίνει αὐτὰ ἀκαταστασία καὶ ἀσημιοσύνη τοῦ λόγου, διωγμὸς καὶ ἐξωστρακισμὸς λέξεων εὐχρηστών, ἀκροτηριασμὸς πάσης λέξεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, τὴν ὁποίαν ἀναγκάζονται νὰ χρησιμοποιῶσιν, ἀποκοπὴ ἀρχικῶν καὶ τελικῶν γραμμάτων καὶ περικοπὴ συλλαβῶν ἀπὸ τῶν λέξεων τούτων, ὀρθογραφικαὶ παραμορφώσεις, διαλεκτικὴ προφορὰ, πλοκὴ τοῦ λόγου ἀήθης, χρήσις κατὰ κόρον ἐκφράσεων ἰδιωματικῶν, ἐπιμελὴς περιουλλογὴ καὶ χρησιμοποίησις ξενικῶν στοιχείων, δημιουργία νέων λέξεων ἰδίᾳ κατασκευῆς, πολλὰ τῶν ὁποίων εἶναι ἑξαμβλωματικὰ προϊόντα.

Διὰ τοιούτων στοιχείων εἶναι διηνηθισμένα τὰ πλείστα *λογοτεχνικά* προϊόντα τῆς νεωτάτης ἐσοδείας. Διὰ τοῦτο δέ, ἐνῶ ἀλλαχού ἡ *λογοτεχνία* εἶναι ὁ σπουδαιότατος συντελεστὴς τῆς γλωσσικῆς ἐξελίξεως καὶ ὁ κύριος ρυθμιστὴς τῆς διαπλάσεως τῆς γλώσσης, κατήντησε παρ' ἡμῖν, ὥστε ὁ λαὸς νὰ ἀποτροπιάζηται τὰ κατασκευάσματα πολλῶν λεγομένων *λογοτεχνῶν*, τὰ ὁποῖα ἄλλωστε πολὺ ὀλίγον ἐννοεῖ. Καὶ ἀντὶ μιμῆσεως αὐτῶν γεννᾶται παρ' αὐτῷ ἀηδία καὶ ἀντίδρασις. Καὶ τὸ κακὸν προχωρεῖ καὶ εἶναι ἀδηλον, ποῦ θὰ καταλήξῃ.

Ἡ κατάστασις αὕτη κατέστη ἤδη αἰσθητὴ καὶ εἰς τὰς τάξεις τῶν δημοτικιστῶν καὶ ἤρχισε νὰ ἀνησυγῇ μεγάλως πολλοὺς ἐξ αὐτῶν. Τῆς ἀνησυχίας δὲ ταύτης δεῖγματα εἶναι δημοσιεύματα, ἅτινα ἐσχάτως εἶδον τὸ φῶς, προερχόμενα ἐκ τοῦ καλάμου τῶν σοβαρωτέρων ὁπαδῶν τῆς δημοτικῆς.

Θὰ παραθέσωμεν σχετικὰς γνώμας τῶν ἐπιφανεστάτων ἐξ αὐτῶν :

Ἐπιτίθεται δριμύτητα ἡ κατὰ τῆς τάσεως πρὸς εἰσαγωγὴν γραφῆς στερουμένης τόνων καὶ πνευμάτων καὶ πρὸς κατόργησιν τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας. Καὶ προσθέτει : «Δὲν μπορεῖ καθένας νὰ γράφῃ τὴ γλῶσσα ὅπως τοῦ καπνίζει. Ἡ γλῶσσα εἶναι ἐθνικὸς θεσμὸς, παράδοσις, σύμβασις, νόμος. Κάθε ἀλλαγὴ, κάθε καινοτομία πρέπει πρῶτα νὰ καθιερώνεται, νὰ ἐπιβάλλεται καὶ γιὰ νὰ καθιερωθῇ καὶ ἐπιβληθῇ πρέπει νὰ τὴν παραδεχθοῦν οἱ περισσότεροι».

Ἐπιτίθεται καὶ ἡ κατὰ τῆς τάσεως πρὸς εἰσαγωγὴν γραφῆς στερουμένης τόνων καὶ πνευμάτων καὶ πρὸς κατόργησιν τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας. Καὶ προσθέτει : «Δὲν μπορεῖ καθένας νὰ γράφῃ τὴ γλῶσσα ὅπως τοῦ καπνίζει. Ἡ γλῶσσα εἶναι ἐθνικὸς θεσμὸς, παράδοσις, σύμβασις, νόμος. Κάθε ἀλλαγὴ, κάθε καινοτομία πρέπει πρῶτα νὰ καθιερώνεται, νὰ ἐπιβάλλεται καὶ γιὰ νὰ καθιερωθῇ καὶ ἐπιβληθῇ πρέπει νὰ τὴν παραδεχθοῦν οἱ περισσότεροι».

Ἐπιτίθεται καὶ ἡ κατὰ τῆς τάσεως πρὸς εἰσαγωγὴν γραφῆς στερουμένης τόνων καὶ πνευμάτων καὶ πρὸς κατόργησιν τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας. Καὶ προσθέτει : «Δὲν μπορεῖ καθένας νὰ γράφῃ τὴ γλῶσσα ὅπως τοῦ καπνίζει. Ἡ γλῶσσα εἶναι ἐθνικὸς θεσμὸς, παράδοσις, σύμβασις, νόμος. Κάθε ἀλλαγὴ, κάθε καινοτομία πρέπει πρῶτα νὰ καθιερώνεται, νὰ ἐπιβάλλεται καὶ γιὰ νὰ καθιερωθῇ καὶ ἐπιβληθῇ πρέπει νὰ τὴν παραδεχθοῦν οἱ περισσότεροι».

Ἐπιτίθεται καὶ ἡ κατὰ τῆς τάσεως πρὸς εἰσαγωγὴν γραφῆς στερουμένης τόνων καὶ πνευμάτων καὶ πρὸς κατόργησιν τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας. Καὶ προσθέτει : «Δὲν μπορεῖ καθένας νὰ γράφῃ τὴ γλῶσσα ὅπως τοῦ καπνίζει. Ἡ γλῶσσα εἶναι ἐθνικὸς θεσμὸς, παράδοσις, σύμβασις, νόμος. Κάθε ἀλλαγὴ, κάθε καινοτομία πρέπει πρῶτα νὰ καθιερώνεται, νὰ ἐπιβάλλεται καὶ γιὰ νὰ καθιερωθῇ καὶ ἐπιβληθῇ πρέπει νὰ τὴν παραδεχθοῦν οἱ περισσότεροι».

Ἐπιτίθεται καὶ ἡ κατὰ τῆς τάσεως πρὸς εἰσαγωγὴν γραφῆς στερουμένης τόνων καὶ πνευμάτων καὶ πρὸς κατόργησιν τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας. Καὶ προσθέτει : «Δὲν μπορεῖ καθένας νὰ γράφῃ τὴ γλῶσσα ὅπως τοῦ καπνίζει. Ἡ γλῶσσα εἶναι ἐθνικὸς θεσμὸς, παράδοσις, σύμβασις, νόμος. Κάθε ἀλλαγὴ, κάθε καινοτομία πρέπει πρῶτα νὰ καθιερώνεται, νὰ ἐπιβάλλεται καὶ γιὰ νὰ καθιερωθῇ καὶ ἐπιβληθῇ πρέπει νὰ τὴν παραδεχθοῦν οἱ περισσότεροι».

Ἐπιτίθεται καὶ ἡ κατὰ τῆς τάσεως πρὸς εἰσαγωγὴν γραφῆς στερουμένης τόνων καὶ πνευμάτων καὶ πρὸς κατόργησιν τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας. Καὶ προσθέτει : «Δὲν μπορεῖ καθένας νὰ γράφῃ τὴ γλῶσσα ὅπως τοῦ καπνίζει. Ἡ γλῶσσα εἶναι ἐθνικὸς θεσμὸς, παράδοσις, σύμβασις, νόμος. Κάθε ἀλλαγὴ, κάθε καινοτομία πρέπει πρῶτα νὰ καθιερώνεται, νὰ ἐπιβάλλεται καὶ γιὰ νὰ καθιερωθῇ καὶ ἐπιβληθῇ πρέπει νὰ τὴν παραδεχθοῦν οἱ περισσότεροι».

Καὶ καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα :

«Ἡ μετακίνησις τῆς καθαρεύουσης ἀπὸ τὴν κατώτερη καὶ τὴ μέση παιδεία τοῦ Ἑθνους μᾶς ἔβλαψε. Καὶ δὲν μᾶς ἔβλαψε μόνον ὡς ἔθνος. Ἐβλαψε

1. Ἐν τῷ περιοδικῷ «Νέοι δρόμοι», Δεκέμβριος 1943.
 2. Ἐφημερὶς «Καθημερινή» τῆς 30ῆς Ἰανουαρίου 1944.
 3. Ἐφημερὶς «Καθημερινή» τῆς 6ης Μαΐου 1954.

καὶ τῇ γλώσσῃ. Ἐβλάψε πρωτίστως τῇ δημοτικῇ. Καὶ εἶναι ἀνάγκη χάριν τῆς δημοτικῆς νὰ διδάσκηται ἡ καθαρεύουσα στὰ σχολεῖα... Νὰ διδάσκηται συστηματικὰ, ἐπίμονα, ὄχι κατὰ παραχώρησιν, ὅπως γίνεται τώρα, ἀλλὰ κατὰ κύριον μέλημα γιὰ τὴ στερεῇ γλωσσικῇ μόρφωσιν τοῦ παιδιοῦ».

Εἰς τὸ αὐτὸ ἄρθρον τοῦ ἐλέγχει δορυμύτατα τὸν Ψυχάρον, διότι «ἤθελε νὰ ἀναγκάσῃ τὸν λαὸ νὰ παραμερίσῃ ἀπὸ τὶς γλωσσικῆς του συνήθειες τύπους καὶ λέξεις, φράσεις ὀλόκληρες καὶ φθόγγους ἀκόμη, ποὺ εἶχαν ριζωθῆ καὶ ἀνοίξει αὐτόματα τὸ δρόμο τους στὴ γλωσσικῇ του εὐαισθησία καὶ εἶχαν ἐπιβληθῆ μὲ τὴν ἱστορικῇ τους ἀναγκαιότητα. Καὶ ἤθελε νὰ τὸν ἀναγκάσῃ νὰ ἀρνηθῆ τὸν ρόλο τῆς καθαρευούσης ὡς συνδετικῆ κλίμακος μὲ τὴν ἀρχαίαν γλώσσῃ. Ἡ καθαρεύουσα δὲν εἶναι ἐφεύρημα, δὲν εἶναι πλαστὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα. Εἶναι καὶ ἦταν μιὰ γλωσσικῇ πραγματικότης...» κ.τ.λ.

Ὁ κ. Κ. Δημαροῦς ἐδημοσίευσεν πρό τινος μελέτην ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐπιβληθὲν ἰδιώματα»¹, ἐν τῇ ὁποίᾳ διατυποῖ ὁρθὰς γνώμας περὶ τοῦ δρόμου, τὸν ὁποῖον ὀφείλει νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ ἐν διαπλάσει εὐρισκομένη δημοτικῇ. Καὶ λέγει μετὰξὺ ἄλλων τὰ ἐπόμενα : «Νὰ στηριχθοῦμε ἐπάνω στὴ γλώσσῃ τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, ἀλλὰ νὰ μὴν σταθοῦμε σ' αὐτήν». Καὶ ζητεῖ ἰδίως δύο τινὰ «Ἐμπλουτισμὸς τῆς γλώσσης καὶ ξεκαθάρισμα ἀπὸ τὴν ποικιλίαν τῶν τύπων καὶ τῶν ὄρων», τὰ ὁποῖα θεωρεῖ «χαρακτηριστικὰ τῶν γλωσσῶν ποὺ δὲν ἔχουν δυνατὴ γραπτὴ παράδοσιν. Νὰ περάσουμε στὴν ἐνότητα ποὺ εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ στηρίγματα τῶν πνευματικῶν ἐπιδόσεων... Μακρὰ ἀπὸ ὅ,τι εἶναι ξένο πρὸς τὴν κοινὴ γλωσσικῇ παράδοσιν, ἰδιωματικόν».

Τέλος ὁ κ. Γ. Ζούκης, μέλος τοῦ ἀνωτάτου ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου καὶ θερμοὺς ὑπερμαχος τῆς δημοτικῆς, κρίνει ἐν ἐιδικῇ μελέτῃ² ὡς ἐξῆς τὰ νεώτερα λογοτεχνήματα : «Ἀφίνω ποὺ οἱ διάφοροι λογοτέχνες παρουσιάζουν μετὰξὺ τους διαφορὰς στὴ γλώσσῃ, ὥστε, ὅποιος θὰ ἐπιχειροῦσε ἀπ' τὴ γλώσσῃ τους νὰ συστηματοποίησιν τὰ γραμματικὰ φαινόμενα, θὰ πελάγωνε κυριολεκτικῶς, δὲν θὰ τοῦ ἔφθανε ὅλη ἡ γλωσσολογία, γιὰ νὰ ἐξηγήσῃ στὰ παιδιά τὴν ὑπαρξὴ τῶν πολυμῶρων φαινομένων».

Τὰ αὐτὰ γνωρίσματα τῆς γλωσσικῆς ἀκαταστασίας καὶ ἀκρότητος ἔχουσι καὶ πολλὰ τῶν μεταφράσεων ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, αἵτινες κατέκλυσαν τὴν ἀγορὰν καὶ μὴ ὑπάρχοντος κωλύματός τινος γίνονται δεκτὰ εἰς τὰ σχολεῖα καὶ τὰς οἰκογενείας, κυκλοφοροῦσιν ἐλευθέρως εἰς χεῖρας τῶν παιδῶν καὶ διαστρεβλοῦσιν αὐτοὺς γλωσσικῶς.

¹ Ἄλλ' ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ κύριον θέμα ἡμῶν.

1. Ἐφημερὶς «Τὸ Βῆμα» τῆς 27ης Ἀυγούστου 1955.

2. Γεωργίου Ζούκης, Συμβολὴ στὴ γραμματικῇ τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἐν Ἀθήναις 1934, σ. 4.

Ἡ ἐπιστήμη διδάσκει, ὅτι ἐν τῶν ὑψίστων καθηκόντων τοῦ σχολείου εἶναι νὰ ὑποβοηθήσῃ καὶ προαγάγῃ τὴν γλωσσικὴν ἐξέλιξιν τοῦ μαθητοῦ καὶ ἀνυψώσῃ αὐτὸν εἰς γλωσσικὸν ἐπίπεδον ἀνώτερον ἐκείνου, εἰς τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται κατὰ τὴν εἴσοδόν του εἰς τὸ σχολεῖον. Πρὸς τοῦτο δὲ προβάλλονται εἰς τὸν διδάσκοντα τὸ γλωσσικὸν μάθημα πρὸς ἐφαρμογὴν αἱ ἐπόμεναι δύο θεμελιώδεις ἀρχαί :

1. Ὅφειλε νὰ ὑποβοηθῇ συστηματικῶς τὴν γλωσσικὴν ἐξέλιξιν τοῦ παιδὸς καὶ μετὰ τὴν ἐκ τῆς διαλεκτικῆς μητρικῆς, τὴν ὁποῖαν ἐξέμαθε κατὰ τὸν προσχολικὸν του βίον, εἰς τὴν ὀρθοεπῆ, ἀπηρτισμένην καὶ ἐνιαίαν γλώσσαν τῶν πεπαιδευμένων.

2. Δέον νὰ προβαίῃ εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ἄνευ ἀλμάτων, βαθμιαίως, ἐφαρμόζων τὴν θεμελιώδη μεθοδικὴν ἀρχὴν «ἀπὸ τοῦ γνωστοῦ εἰς τὸ ἄγνωστον», «ἀπὸ τοῦ ἕγγυς εἰς τὸ πόρρω», ἀφορμώμενος ἀπὸ τῆς μητρικῆς διαλέκτου τοῦ μαθητοῦ καὶ προσαρμοζόμενος πάντοτε ἀπὸ λεξιλογικῆς, φρασσιολογικῆς, γραμματικῆς καὶ συντακτικῆς ἀπόψεως πρὸς τὸ γλωσσικὸν ἐπίπεδον αὐτοῦ ἄλλαις λέξεσιν, ἔχων πάντοτε ὑπ' ὄψιν τὴν βαθμίδα τῆς γλωσσικῆς ἐξελίξεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐκάστοτε εὐρίσκεται οὗτος.

Πρὸς ἐφαρμογὴν δὲ τῶν ἀρχῶν τούτων προβάλλονται εἰς τὸν διδάσκαλον αἱ ἐπόμεναι ἀπαιτήσεις :

α) Κατὰ τὴν διδασκαλίαν του καὶ τὴν καθόλου μετὰ τῶν παίδων ἀναστροφὴν του νὰ ποιῆται χρῆσιν γλώσσης ἀπλῆς, ἀποφεύγων λέξεις, τύπους γραμματικούς, τρόπους ἐκφράσεως μὴ συμμέτρους πρὸς τὸ γλωσσικὸν ἐπίπεδον τῶν μαθητῶν του. β) Νὰ χρησιμοποίῃ γλῶσσαν ἁπταίστον, ἀπηλλαγμένην σφαλμάτων γραμματικῶν καὶ συντακτικῶν, ἐκφράσεων διαλεκτικῶν, ξενισμῶν, καθόλου ἀτελειῶν περὶ τὸν σχηματισμὸν τῶν λέξεων καὶ τῶν προτάσεων.

Ἐνεκα δὲ τούτου κατ' ἀνάγκην ἡ γλῶσσα τοῦ διδασκάλου πρέπει νὰ εἶναι ἀνωτέρα τῆς παιδικῆς. Εἶναι πλημμελὲς πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ παιδὸς ἢ ὑπὸ οἰανδήποτε ἄλλην πρόφασιν νὰ κατέρχεται ὁ διδάσκαλος μέχρι τοῦ γλωσσικοῦ ἐπιπέδου τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καὶ νὰ ἀπομιμῆται τὰς γλωσσικὰς ἐκείνων ἀτελείας. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἀθετεῖται ὁ ἀνωτέρω διατυπωθεὶς θεμελιώδης γλωσσικὸς σκοπὸς καὶ ἀντί, ὡς εἶναι ὀρθόν, νὰ εὐρίσκη ὁ παῖς ἐν τῷ διδασκάλῳ γλωσσικὸν πρότυπον, καθίσταται αὐτὸς διὰ τῆς ἀτελοῦς γλώσσης του πρότυπον εἰς τὸν διδάσκαλον. Προσκολλώμενος ὁ διδάσκαλος εἰς τὴν παιδικὴν γλῶσσαν, ἐπαναλαμβάνων τοὺς πλεονασμούς, τοὺς διαλεκτισμούς, τοὺς βαρβαρισμούς καὶ σολοικισμούς καὶ γενικῶς τὰ σφάλματα καὶ τὰς ἀτελείας τῆς γλώσσης τῶν παίδων, ἐνισχύει καὶ στερεοποιεῖ ταῦτα ἐν τῇ συνειδήσει των καὶ ἀνακόπτει τὴν μὴ περρωθεῖσαν ἀκόμη γλωσσικὴν ἐξέλιξιν αὐτῶν. Οὕτω καταδικάζομεν τὴν γλῶσσαν τοῦ παιδὸς νὰ σταματήσῃ, ἐνῶ ἀκόμη δὲν ἔχει περρωθῆ ἡ γλωσσικὴ του ἐξέλιξις, ἐθίζομεν δὲ αὐτὸν εἰς

πλημμελῆ, ἄκομψον, ἡμιτελῆ διατύπωσιν τῶν ἰδεῶν καὶ φθειρόμεν τὴν μητρικὴν γλῶσσαν.

Εἶναι δὲ δυνατόν ἀμφοτέραι αἱ ἀνωτέρω ἀπαιτήσεις, αἱ κατὰ τὸ φαινόμενον ἀποκλείουσαι ἀλλήλας, νὰ τυγχάνωσι πλήρους ἐφαρμογῆς. Δύναται νὰ νοηθῆ ἄριστα γλῶσσα ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπλῆ καὶ σύμμετρος πρὸς τὴν παιδικὴν φύσιν καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀπταιστος, ἀπηλλαγμένη σφαλμάτων. Οἴκοθεν δὲ νοεῖται, ὅτι αἱ αὐταὶ ἀπαιτήσεις πρέπει νὰ ἰσχύωσι καὶ περὶ τῆς γλώσσης τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων καὶ τῶν λοιπῶν σχολικῶν ἐγχειριδίων, τῶν προοριζομένων πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν.

Παρεχόμενοι ἄλλα ζητήματα συναφῆ πρὸς τὸ παρὸν θέμα τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσης ἐν τῷ σχολείῳ, περὶ τῶν ὁποίων ποιούμεθα ἐκτενῆ λόγον ἐν ἄλλαις μελέταις ἡμῶν¹, περιοριζόμεθα εἰς τὴν ἀναγραφὴν γενικῶν τινων ἀρχῶν.

1. Δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ καταστῆ ἡ δημόδης γλῶσσα ὑποκείμενον συστηματικῆς διδασκαλίας, διότι αὕτη οὐδαμοῦ τοῦ κόσμου διδάσκεται ἐν τοῖς σχολείοις συστηματικῶς ὡς μητρικὴ γλῶσσα. Αὕτη εἶναι πτωχὴ, ἀκαλλιέργητος, ἀνεπαρκὴς πρὸς ἔκφρασιν τῶν λεπτοτέρων διανοημάτων. Τὸ σπουδαιότατον δέ, στερεῖται σταθεροῦ γραμματικοῦ καὶ συντακτικοῦ μηχανισμοῦ. Συνδιδασκομένη δ' αὕτη παραλλήλως πρὸς τὴν ἐπίσημον γλῶσσαν, θὰ γεννᾷ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ μαθητοῦ σύγχυσιν καὶ ἀστάθειαν περὶ τὴν χρῆσιν τῆς μητρικῆς γλώσσης.

2. Σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσης εἶναι νὰ προαγάγῃ τὴν γλωσσικὴν ἐξέλιξιν τῶν παιδῶν καὶ νὰ ἀνυψώσῃ αὐτοὺς ἀβιάστως καὶ μεθοδικῶς ἐκ τῆς διαλεκτικῆς γλώσσης αὐτῶν εἰς τὴν ὀρθοεπὴ γραφομένην γλῶσσαν τῶν πεπαιδευμένων, διὰ τῆς ὁποίας ἐκδηλοῦται ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ Ἑθνους.

3. Κυριώτατα δὲ πρὸς τοῦτο μέσα εἶναι τὰ ἀκόλουθα :

α) Νὰ πλουτίσῃ τὸν γλωσσικὸν θησαυρὸν τῶν παιδῶν διὰ λέξεων τῆς ἔθνικῆς γλώσσης, ἀντικαθιστῶσα πᾶσαν διαλεκτικὴν καὶ ξενικὴν.

β) Νὰ ἐθίξῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ὀρθὴν προφορὰν τῶν λέξεων, καὶ διὰ τῶν συλλαβῶν καὶ τῶν φθόγγων, ἐφαρμόζουσα καὶ πάσας τὰς ἐνδεικνυομένας φωνητικὰς ἀσκήσεις πρὸς γύμνασιν τῶν φωνητικῶν ὀργάνων.

γ) Νὰ ἀσκῆ αὐτοὺς μεθοδικῶς εἰς τὴν ὀρθογραφίαν.

δ) Νὰ ἐθίξῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ὀρθὴν χρῆσιν τῶν λέξεων, τὴν κυριολεξίαν καὶ τὴν φραστικὴν ἀκρίβειαν καὶ τὴν ἀποφυγὴν μεταφορικῶν ἐκφράσεων.

1. Πρὸβλ. Ν. Ἐξαρχοπούλου, Ἡ ἀντιδικία τῶν τόνων. Ἐν Ἀθήναις 1944. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ διδασκαλία τῆς μητρικῆς γλώσσης ἐν τῷ σχολείῳ. Ἐν Ἀθήναις 1949.

ε) Νὰ παρέχη καὶ διδασκῆ συστηματικῶς τοὺς μᾶλλον εὐχορήστους γραμματικούς τύπους, ἀποφεύγουσα κατὰ τὸ δυνατόν τὴν πολυτυπίαν.

4. Ἡ τοιαύτη ἐπικουρία, ἡ τοιαύτη ὕψωσις τοῦ παιδὸς ἐκ τῆς διαλέκτου εἰς τὴν ἐπίσημον ἐθνικὴν γλῶσσαν πρέπει νὰ τελεῖται οὐχὶ ἀποτόμως, ἀλλὰ βαθμιαίως καὶ ἀβιάστως. Πρὸς τοῦτο δ' εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀφορμᾶται ἡ διδασκαλία ἀπὸ τῆς μητρικῆς διαλέκτου τοῦ μαθητοῦ καὶ νὰ προχωρῇ διαρκῶς ἀπὸ τοῦ γνωστοῦ εἰς τὸ ἄγνωστον.

5. Καὶ ὁ διδάσκαλος ὀφείλει κατὰ τὴν ἀναστροφὴν αὐτοῦ μετὰ τῶν μαθητῶν ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ποιῆται χρῆσιν γλώσσης ἀπλῆς καὶ νοητῆς ὑπ' αὐτῶν, ἀποφεύγων λέξεις, τύπους γραμματικούς καὶ τρόπους ἐκφράσεως μὴ συμμέτρους πρὸς τὸ γλωσσικὸν ἐπίπεδον αὐτῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ χρησιμοποιοῖ ἐν τῷ λόγῳ του γλῶσσαν ὀρθήν, ἀπηλλαγμένην γραμματικῶν σφαλμάτων, διαλεκτικῶν ἐκφράσεων, ξενικῶν λέξεων, ἀτελειῶν περὶ τὴν οἰκοδομίαν τοῦ λόγου.

6. Πρέπει δὲ νὰ ἀρχίσῃ ἐνωρίτατα ἡ προσπάθεια αὕτη πρὸς εἰσαγωγὴν τῶν παιδῶν εἰς τὴν ἐπίσημον γλῶσσαν, καὶ δὴ καὶ ἀπὸ τῆς κατωτάτης τάξεως τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Εἶναι ἀπόβλητον τὸ παρ' ἡμῖν συμβαῖνον, κατὰ τὸ ὅποιον εἰς τὰς τέσσαρας κατωτέρας τάξεις τοῦ σχολείου τούτου διδάσκειται συστηματικῶς ἡ δημῶδης, μόλις δ' ἀπὸ τῆς πέμπτης τάξεως διατίθενται ὄραί τινες πρὸς παράλληλον διδασκαλίαν τῆς ἐπισήμου γλώσσης. Οὕτω στερεοποιοῦνται κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς εἰς τὸ σχολεῖον φοιτήσεως τῶν παιδῶν ἐν τῇ συνειδήσει αὐτῶν πᾶσαι αἱ ἀτέλειαι τῆς διαλέκτου, τὰς ὁποίας ἀποβαίνει ἀδύνατον νὰ ἀποβάλωσιν οὗτοι βραδύτερον. Οὕτω προσέτι διδάσκονται παρ' ἡμῖν οἱ παῖδες ὡς μητρικὴν γλῶσσαν δύο γλωσσικὰς μορφάς, διπλὴν ὀρθογραφίαν, διπλὴν κλίσιν, διπλὴν σύνταξιν, διπλοὺς τύπους καὶ διπλὴν σημασίαν τῆς αὐτῆς λέξεως. *Τοῦτο οὐδαμοῦ τοῦ κόσμου συμβαίνει.* Τὸ ἀποτέλεσμα δὲ εἶναι, ὅτι οὐ μόνον καταπονοῦνται οὗτοι εἰς ὑπέρμετρον βαθμόν, ἀλλὰ καὶ ἀναγκάζονται πολλάκις νὰ ἀπομανθάνωσιν ἐν τῷ γυμνασίῳ ἐκεῖνα, ἅτινα ἐδιδάχθησαν ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ. Πλὴν δὲ τούτου κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οὐδεμίαν τῶν δύο τούτων γλωσσικῶν μορφῶν κατορθοῦσι νὰ ἐκμάθωσι τελείως, ἀλλ' ἀντὶ τούτου γεννᾶται ἐν ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν σύγχυσις. Ἡ γλωσσικὴ ἀσάθεια, ἡ χαρακτηρισίζουσα τοὺς συγχρόνους Ἑλληνας, μαρτυρεῖ περὶ τούτου.

7. Ἀποκλείοντες τὴν ἰδιαιτέραν διδασκαλίαν τῆς δημῶδους, θεωροῦμεν ὀρθὸν νὰ διδάσκωνται συστηματικῶς, ὡς ἀναπόσπαστα τμήματα τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, ὅσα στοιχεῖα τῆς δημῶδους κατώρθωσαν διὰ τῆς χρήσεως νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τῆς διαλεκτικῆς μονομερείας, εἰσχώρησαν ἤδη εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς μεμορφωμένης τάξεως καὶ ἐγένοντο κοινῆς χρήσεως.

8. Ὄρθον εἶναι ὡσαύτως νὰ περιλαμβάνωνται ἐν τοῖς ἀναγνωστικοῖς βιβλίοις καὶ νὰ καθίστανται γνωστὰ εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ λογοτεχνικὰ ἔργα

ἢ καὶ τμήματα αὐτῶν, γεγραμμένα ἐν τῇ δημόδει γλώσση, ὡς καὶ προϊόντα τῆς δημόδους μούσης, ἄξια λόγου κατὰ τὸ περιεχόμενον ἢ τὸ λογοτεχνικὸν εἶδος, ὅπερ ἐκπροσωποῦσιν.

9. Καὶ τὰ παντὸς εἶδους σχολικὰ ἐγχειρίδια καὶ διδακτικὰ βιβλία πρέπει νὰ εἶναι συντεταγμένα συμφώνως πρὸς τὰς αὐτὰς ἀρχάς.

10. Ἐκ τῶν λεχθέντων συνάγεται προσέτι, ὅτι τὴν εὐθύνην διὰ τὴν ὀρθὴν γλωσσικὴν κατάρτισιν τῶν μαθητῶν δὲν ὑπέχει μόνος ὁ διδάσκων τὸ γλωσσικὸν μάθημα. Ἐξ Ἰσου ὑπεύθυνοι εἶναι καὶ πάντες οἱ λοιποὶ διδάσκαλοι, οὔτινες ὀφείλουσι νὰ συνεργάζωνται πρὸς τοῦτο ἁρμονικῶς, ἐφαρμόζοντες τὰς αὐτὰς ἀρχάς καὶ φροντίζοντες περὶ τῆς γλώσσης, τὴν ὁποίαν αὐτοὶ χρησιμοποιοῦσι, καὶ προσέχοντες εἰς τὴν ὑπὸ τῶν μαθητῶν τῶν χρησιμοποιομένων γλώσσαν καὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν βιβλίων, ἅτινα θέτουσιν εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΣ